

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayad NAJAD ARAB

11 EYLÜL SONRASI TÜRKİYE-İRAK İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN PARADİGMALAR

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ayad NAJAD ARAB

11 EYLÜL SONRASI TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN PARADİGMALAR

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Ali KOLTUK

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ayad NAJAD ARAB'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Ali KOLTUK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER (İmza)

Tez Başlığı: 11 Eylül Sonrası Türkiye-İrak İlişkilerini Etkileyen Paradigmalar

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : 08/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 09/07/2018

(imza)

Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “11 Eylül Sonrası Türkiye-Irak İlişkilerini Etkileyen Paradigmalar” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(imza)

Ayad NAJAD ARAB

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ayad NAJAD ARAB
Öğrenci Numarası	20165238019
Enstitü Ana Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Ali KOLTUK
Tez Başlığı	11 Eylül Sonrası Türkiye-İrak İlişkilerini Etkileyen Paradigmalar
Turnitin Ödev Numarası	979958581

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 123 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 02/07/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç %12

alıntılar dahil %14'dir

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeleri aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

02/07/2018

(imza)

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Ali KOLTUK

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ -----	iii
ÖZET -----	iv
SUMMARY -----	vi
GİRİŞ -----	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ÇERÇEVESİNİ OLUŞTURAN TEMEL SORUN VE OLAYLAR

1.1. Musul Sorunu-----	5
1.2. Sâdâbad Paktı-----	8
1.3. Bağdat Paktı-----	10
1.4. 1958 Irak'taki Askeri Darbe ve Türkiye'nin Tutumu-----	15
1.5. Irak-İran Savaşı ve Türkiye'nin Politikası-----	18
1.6. Birinci Körfez Savaşı'nın Çıkması ve Türkiye-İrak İlişkilerine Etkisi-----	22

İKİNCİ BÖLÜM

ABD'NİN 2003 IRAK'I İŞGALİ TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNE YANSIMALARI (2003-2011)

2.1. İşgal'e Giden Süreçte Türkiye-İrak İlişkileri-----	28
2.2. ABD'nin 2003 Irak Müdahalesi ve Türkiye'nin Bu Müdahaleye Karşı Takındığı Tavır-----	30
2.2.1. 1 Mart Tezkeresi-----	38
2.3. İşgal Sonrası Irak'ın Yeniden Siyasal Yapılanmasında Türkiye'nin Üstlendiği Rol	39
2.4. Irak'taki Terör Örgütü PKK'nın Varlığı Türkiye-İrak İlişkilerine Etkisi-----	41
2.5. İşgal Sonrası Irak'taki Türkmenlerin Durumu Türkiye-İrak İlişkilerine Yansımaları ve Kerkük Statükosu-----	44
2.6. İşgalden Sonra Türkiye ile Irak Arasında Yapılan Üst Düzey Ziyaretler ve Anlaşmalar-----	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNDE EKONOMİ FAKTÖRÜ VE ABD’NİN IRAK’TAN ÇEKİLMESİNDEN SONRA TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNDE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

3.1. İşgal ’den Önce Türkiye ile Irak Arasındaki Ekonomik İlişkileri Belirleyen Faktörler	50
3.2. İşgal’den Sonra Irak’ta Yaşanan Siyasi Gelişmelerin Türkiye ile Irak Arasındaki Ekonomik İlişkilerine Yansımaları	54
3.3. Türkiye ile Irak Arasındaki Ekonomik İlişkilerde Enerji Faktörü	59
3.4. ABD’nin Irak’tan Çekilmesinden Sonra Türkiye İle Irak Arasındaki İlişkilerde Yaşanan Gelişmeler	64
3.4.1. Tarık el-Haşimi Gerginliği	66
3.4.2. Arap Baharı Bağlamında Suriye Krizi	67
3.4.3. Başika Kampı Krizi	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY IRAK SORUNUNUN, TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

4.1. 2003 İşgali Öncesi Kuzey Irak Sorununun Türkiye-Irak ilişkilerine Etkisi	76
4.2. 2003 İşgali Sonrası Türkiye’nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile Geliştirdiği İlişkilerinin Türkiye-Irak İlişkilerine Yansımaları	81
4.3. Irak Bölgesel Kürt Yönetimi’nin Eylül 2017’de Gerçekleştirdiği Bağımsızlık Referandumunun Türkiye-Irak İlişkilerine Etkisi	90
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	101
ÖZGEÇMİŞ	111

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşik Milletler
BMGK	Birleşik Milletler Güvenlik Konseyi
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Şirketi
CENTO	Merkez Antlaşma Örgütü
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
ICC	Uluslararası Ticaret Odası
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ORSAM	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
PKK	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PYD	Demokratik Birlik Partisi
SETA	Siyaset, Ekonomik ve Toplum Araştırmalar Vakfı
SOFA	Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Milet Meclisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TPIK	Türk Petrolleri Uluslararası Şirketleri
vd.	Ve diğerleri

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra iki bağımsız ülke olarak ortaya çıkan Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler Ortadoğu’da ve dünyada yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler gölgesinde şekillenmiştir. Osmanlı’dan sonra 1920 yılında tarih sahnesine çıkan “Modern Irak Devleti” uzun yıllar İngiliz Mandası altında kalmıştır. Dolayısıyla bu dönemde Irak devleti dış politikasında herhangi bir varlık göstermemiştir. Genelde bu dönemde Irak dış dünya ile ilişkilerini İngiliz Mandası kontrolü altında kurmaya çalışmıştır. 1932 yılında İngiliz Mandası’ndan kurtulduktan sonra Irak, dış dünya ile özellikle Batı’ya açılan kapısı olan Türkiye ile doğrudan ilişki kurmaya başlamıştır. Türkiye’nin ve Irak’ın 1937 yılında Ortadoğu bölgesinde kurulan Sadabat Paktı’na katılmaları iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. 1955 yılında Soğuk Savaş şartları altında Ortadoğu’da SSCB’nin tehdidini engellemek adına tanzim edilen Bağdat Paktı, Türkiye-Irak ilişkilerini pekiştirmiştir. Fakat 1958 yılında Irak’ta askeri ihtilal olmasından ötürü kısa bir süreliğine ikili ilişkiler kötüleşmiştir. 1980’lerden sonra Türkiye-Irak ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkileyen bazı faktörler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi PKK terör örgütünün özellikle İran-Irak Savaşı sırasında Kuzey Irak’ta oluşan güç boşluğundan istifade ederek bölgeye yerleşmesi ve oradan Türkiye aleyhine silahlı eylemlerde bulunması olmuştur. Bu dönemde iki ülke ilişkilerini belirleyen bir diğer önemli faktör Saddam Rejimi’nin Türkmenlere yönelik yaptığı baskılar olmuştur. Bunlara rağmen Türkiye-Irak ilişkileri 1990 yılına kadar olan sürede Ortadoğu’da bulunan diğer ülkelerinin ilişkileri ile kıyasla daha istikrarlı bir istikamette ilerlemiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin kırılma noktası ise 1990 yılında Kuveyt’in Irak tarafından işgal edilmesiyle başlayan ve Birinci Körfez Krizi olarak adlandırılan süreç olmuştur. Söz konusu krizde Türkiye’nin Irak’a karşı cephe alması, krizin ardından büyüyen PKK terör örgütü, Kuzey Irak’ta oluşan Kürt yapılanması ve Türkmenlerin durumu gibi gelişmeler 1990 yılından sonra Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri belirleyen en önemli paradigmlar olarak görülmüştür.

ABD’nin 2003 yılında Irak’a yönelik gerçekleştirdiği askeri müdahale zaten sorunlu olan Türkiye-Irak ilişkilerini daha da karmaşık bir hale getirmiştir. ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgali, Türkiye-Irak ilişkilerini etkileyen ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşgalin ardından Irak’ta merkezi otoritenin zayıflaması, Şii grupların yükselişi, PKK’nın Kuzey Irak’ta manevra kabiliyetini yükseltmesi, Kürtlerin devletleşme sürecine girmeleri, Irak’ın İran nüfuzu altına girmesi, Türkmenlerin durumu, Sünni grupların işgal

sonrası Irak siyasetine yeniden entegre olması ve ülkenin mezhep çatışmasından dolayı bir istikrarsızlığa doğru sürüklenmesi gibi Irak kaynaklı sorunlar Türkiye-Irak ilişkilerinin yönünü belirlemiştir.

Çalışmada yukarıda özet olarak anlatılan bu gelişmelerin Türkiye-Irak ilişkilerini nasıl etkilediği konusu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Irak, Türkiye, PKK, Bölgesel Kürt Yönetimi, ABD, Türkmenler

SUMMARY
THE PARADIGMS THAT AFFECT ON TURKEY-IRAQ RELATION AFTER 11
SEPTEMBER

Upon collapse of the Ottoman Empire, relations between Turkey and Iraq that came to exist as two independent countries took form in the shade of political and economical developments that occurred in the middle east and the world.

“Modern Iraq State” that originated on stage of history in 1920 after Ottoman was mandated by English for many years; hence Iraq state did not make its presence felt on its foreign policy in that period. During that period, Iraq generally tried to contact with external world under control of English mandate.

After it had gained independence from English mandate in 1932, Iraq directly commenced contacting with external world. It particularly contacted with Turkey that was a gate opening towards West.

The fact that both Turkey and Iraq joined Sa’dabad Pact set in the middle east region in 1937 influenced the relations between two countries positively.

In 1955, Baghdad Pact that was regulated under the circumstances of cold war so as to hinder the threat of USSR in the middle east reinforced the Turkey – Iraq relations.

However, bilateral relations relapsed transiently due to the fact that the military coup occurred in Iraq in 1958.

After 1980s, a number of factors that affected the Turkey – Iraq relations negatively came to exist. The most crucial of these factors was the settlement of the PKK terror organization in the region by utilising the power gap that occurred in northern Iraq during Iran – Iraq War and its armed attacks against Turkey.

In that period, another significant factor that designated the relations between two countries was pressures of Saddam regime on the Turkmen.

Nevertheless, the Turkey – Iraq relations progressed more consistently in contrast with the relations of other countries that exist in the middle east till 1990.

The failure point of the relations between two countries was the ‘First Gulf Crisis’ process that started with the occupation of Kuwait by Iraq in 1990.

The fact that Turkey stood against Iraq in the relevant crisis, the PKK terror organization that built up in the wake of the crisis, the Kurdish settlement that formed in

northern Iraq and the circumstance of the Turkmen were developments considered as crucial paradigms that designated the relations between Turkey and Iraq after 1990.

The military intervention that was carried out by the USA in Iraq in 2003 made already-problematic Turkey – Iraq relations more complicated. The occupation of Iraq by the USA in 2003 caused critical troubles that influenced Turkey – Iraq relations.

The fact that the central authority weakened in Iraq after the occupation, the rise of Shia groups, the PKK increased its maneuverability in northern Iraq, the Kurds entered into the process of state formation, Iraq came under the influence of Iran, the circumstance of the Turkmen, the integration of Sunni groups to Iraq policy again after the occupation and the country fell into instability owing to sectarian tension were troubles based upon Iraq that determined the direction of Turkey – Iraq relations.

In the study, the subject of how the developments summarized above influenced Turkey – Iraq relations was dwelt on.

Keywords: Iraq , Turkey, the USA, Territorial Kurdish Management, the PKK

GİRİŞ

Çalışmaya konu olan iki ülke Irak ve Türkiye coğrafi konum olarak Ortadoğu bölgesinin içinde yer almaktadırlar. Ortadoğu, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası rekabet ve çatışmaların en yoğun yaşandığı bölgelerin başında gelmektedir. Bunun arkasında Ortadoğu bölgesinin sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önemini yanı sıra topraklarında barındırdığı zengin enerji kaynakları gibi etkenler önemli rol oynamıştır. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra petrol başta olmak üzere diğer enerji yataklarının da önem kazanmasıyla birlikte Ortadoğu bölgesi küresel güçlerin hem ekonomik hem de siyasi rekabet alanı olmuş ve bu da bölgede her daim istikrarsızlığın, kaos ve kargaşa ortamının hakim olmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca "Ortadoğu'ya hâkim olan güç dünyaya hâkim olur" mantalitesiyle hareket eden küresel güçler, bölgeye nüfuz etmek adına askerî müdahaleye dair her türlü strateji ve politikayı uygulamışlardır. Bu durum da Ortadoğu'da bölgesel dengelerin hızlı bir şekilde değişmesine ve ciddi krizlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Öte yandan Ortadoğu'daki siyasal sistemin etnisite ve mezhep üzerine kurulması bölgede her zaman mezhep ve etnik savaşların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Yukarıda değinilen bütün bu etkenler nedeniyle Ortadoğu bölgesinde devletlerarasındaki diplomatik ilişkiler işbirliğinden ziyade bir güç rekabetine dönüştürmüştür. Bu nedenle Ortadoğu bölgesinde yer alan ülkeler arasındaki ikili ilişkiler işbirliğinin aksine genelde krizlere doğru eğilmiştir.

Ortadoğu bölgesinin kavşağında, enerji nakil güzergâhların ve ticaret yollarının keşiştiği bir alanda bulunan Türkiye ve Irak'ın birbirlerine olan siyasi, ekonomik ve diplomatik ilişkileri her zaman bölgede yaşanan gelişmeler ve hâkim olan olumsuz havanın gölgesinde şekillenmiştir. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin kökenleri 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. İki ülke arasındaki ilişkileri belirleyen sabit veri olarak kabul edilen coğrafya ve tarih gibi unsurlar dışında Ortadoğu'da ve özellikle Irak'ta meydana gelen olaylar ve küresel güçlerin Ortadoğu'ya yönelik uyguladıkları politikalarından dolayı oluşan yeni konjonktürün önemli rol oynadığını söylemek mümkündür. Ayrıca Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer husus iki ülkenin de farklı karakterlere ve dış politika perspektifinde farklı görüşlere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Türkiye, Ortadoğu bölgesinin en güçlü devletlerin biri olup bölgenin politikalarında belirleyici bir konuma sahip iken, Irak ise son çeyrek asırda bölgede yaşanan üç büyük savaşa ev sahipliği yapmasından dolayı oluşan istikrarsızlığın adeta merkezi olmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin Batı dünyası –özellikle NATO ve ABD- ile kurduğu stratejik ilişkiler de iki ülke arasındaki

ilişkilerin şekillenmesinde rol oynayan önemli hususlardan biri olarak ön plana çıkmıştır. Ortadoğu'da ve Irak'ta yaşanan bütün söz konusu olumsuzluklar Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin kaygan bir zeminde ilerlemesine sebebiyet vermiştir.

Çalışmanın konusu yukarıda anlatılan paradigmalardan yola çıkılarak zaman zaman Türkiye ile Irak arasında sorunların ortaya çıkmasında rol oynayan faktörleri incelemekten oluşmaktadır. Ayrıca iki ülke arasında krizlere yol açan gelişmeleri irdelemek çalışmanın konusunu oluşturan bir diğer husustur. Buna ilaveten çalışmada bir taraftan iki ülke arasındaki ilişkilerinin yapısını ve doğasını incelerken diğer taraftan son dönemde Irak'ta ve Ortadoğu bölgesinde yaşanan gelişmelerin Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri nasıl yönlendirdiği konusu ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın temel amacı, ABD'nin 2003 yılında Irak'a yönelik gerçekleştirdiği askeri müdahale sonucu bu ülkeyi işgal etmesinden sonra Türkiye-Irak ilişkilerinin durumunu analiz etmek ve işgalin akabinde Irak'ta ortaya çıkan yeni dengelerin iki ülke arasındaki ilişkilere etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın diğer bir amacı ise işgal sonrası küresel ve bölgesel düzeyde oluşan yeni değişkenlerin Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilere olan etkilerini irdelemektir. Bunlara ek olarak özellikle ABD'nin işgali sonrası Irak yönetiminde Şii grupların etkin bir konuma gelmeleri ve Arap Baharı ile birlikte Ortadoğu bölgesinde oluşan yeni koşullar doğrultusunda Türkiye-Irak ilişkilerinin ne duruma geldiğini analiz etmek çalışmanın amacını oluşturan diğer bir önemli husustur. Bu amaçlardan yola çıkarak PKK terör örgütü, iktisadi, Irak'taki Türkmenlerin durumu, ABD'nin 1991 ve 2003 yıllarında Irak'a yönelik gerçekleştirdiği askeri müdahaleler neticesinde Kuzey Irak'ta oluşan yeni konjonktür, ABD'nin 2011 yılında çekilmesinden sonra Irak'ta meydana gelen gelişmeler, Arap Baharı bağlamında Suriye Krizi gibi faktörlerin söz konusu ikili ilişkileri nasıl yönlendirdiği konusu üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın problemi, işgal sonrasında Türkiye-Irak ilişkilerinin yapısını etkileyen bölgesel ve küresel gelişmelerden ibarettir. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası bölgede ve uluslararası arenada meydana gelen değişkenlikler Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin dengesini bozmaya yönelik etkili olmuştur.

Çalışmanın varsayımı, Türkiye-Irak ilişkilerinin kırılğan bir yapı üzerinde inşa edildiğini ve her daim -Ortadoğu bölgesi özelde- dünyanın genelinde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler ışığında yön bulduğu şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye-Irak ilişkileri tarih boyunca bölgesel ve küresel alanlarda yaşanan siyasi kriz ve sorunlar gölgesinde şekillenmiştir. Bu durum da iki ülke arasında istikrar ve bütünlükten yoksun, yönü kestirilemeyen ve birden fazla aktörün müdahil olduğu bir ilişki doğmasına neden olmuştur.

Buna ilaveten işgal sonra Irak merkezi otoritenin zayıflaması devlet dışı aktörlerin (Şii ve Kürt gruplar) güçlenmesi Türkiye-Irak ilişkilerinin gerginleşmesine sebebiyet veren önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye ile Irak arasında çıkan sorunların daima iki ülkenin ortak çıkar ve tehdit algılamasıyla bir şekilde çözdüğü görülmüştür.

Çalışmanın ana temasını oluşturan 11 Eylül sonrası Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri etkileyen paradigmalara ortaya çıkarılması adına ve çalışmanın temel varsayımları doğrultusunda, çalışma dört temel bölümde ele alınmıştır. Bunun dışında çalışma giriş ve çalışma sırasında elde edilen veriler ışığında varılan bir sonuçtan oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde Türkiye-Irak arasındaki ilişkilerin tarihi çerçevesini oluşturan temel sorun ve olaylar ele alınmıştır. Geçmişte yaşananlara birinci bölümde yer verilmesinin en önemli amacı, hem günümüzde iki ülke ilişkilerini etkileyen gelişmelerin geçmiş uzantılarının neler olduğunun ilk bakışta ortaya konulması hem de çalışmanın ilerleyen bölümlerindeki içeriklere bir temel oluşturmasıdır. Geçmişte yaşananlara ilişkin kısa bilgiler, ileride anlatılacaklara ışık tutacak ve iki ülkenin ilişkilerini daha iyi açıklayabilme olanağını sunacak; ayrıca onların özünü de oluşturacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ABD'nin 2003 yılında Irak'a yönelik gerçekleştirdiği askeri müdahale sonucunda işgal etmesi ve müdahaleyi önlemek adına Türkiye'nin yaptığı girişimler ele alınmıştır. Ayrıca işgalin akabinde Irak'ta değişen dengelerin Türkiye-Irak ilişkilerini ne denli etkilediği incelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu bölüm kapsamında Türkmenlerin ve PKK terör örgütü gibi faktörlerin iki ülke arasındaki ilişkilere etkisi irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise birbiriyle ilintili iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkiler ele alınmıştır. İki ülke coğrafi açıdan birbirine sınır komşusu olmalarından ötürü başta petrol olmak üzere aralarındaki ekonomik ilişkilerde önemli mesafeler kaydetmişlerdir. Özellikle Irak topraklarında bulunan zengin enerji kaynakları iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirmek adına önemli rol oynamıştır. Ancak Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkiler her daim Irak'ta ve bölgede yaşanan siyasi ve askeri gelişmelerin etkisi altında kalmıştır. Çalışmanın bu kısmında iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri olumsuz yönde etkileyen hususlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda ise ABD'nin Irak'ta çekilmesinden sonra Türkiye-Irak ilişkilerini belirleyen faktörler üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde Kuzey Irak sorununun Türk-Irak ilişkilerine etkisi ele alınmıştır. Kuzey Irak bölgesi Musul sorununun Irak lehine çözülmesinden itibaren iki ülke arasında sorun teşkil eden ve olumsuz yönde etkileyen hususların başında gelmektedir.

Özellikle 1980’li yıllardan sonra PKK terör örgütü bölgeye yerleştikten sonra Türkiye bölgeyi kendi güvenliğine bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Irak ise bölgeyi toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak kabul etmiştir. İki ülke Kuzey Irak bölgesini ortak tehdit olarak algılamış ve Kuzey Irak’ta bir Kürt devletinin oluşmasına her daim karşı çıkmışlardır. Ancak 2003 işgali sonrası ABD’nin desteğini de arkalarına alan Kürtler Irak siyasetinde etkin bir konuma gelmişlerdir. İşgal sonrası Irak’ta Kürtler lehine oluşan yeni konjonktür Türkiye’nin bölgeye yönelik politikalarında değişiklik yapmasına neden olmuştur. 2000’li yılların başına kadar güvenlik perspektifinden bölgeye yönelik politika üreten Türkiye özellikle 2007 yılı sonrası karşılıklı çıkar çerçevesinde Kürt Yönetimi ile ilişkiler kurmaya başlamıştır. Özellikle ABD’nin çekilmesinden sonra Türkiye, Irak politikasını Bölgesel Kürt Yönetimi üzerinden oluşturmaya başlamıştır. Bu durum da Türkiye-Irak arasındaki ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur. Özellikle Türkiye’nin 2011 yılı sonrası enerji alanında Bölgesel Kürt Yönetimi ile imzaladığı anlaşmalardan dolayı Türk-Irak ilişkilerinin hiç olmadığı kadar gerginleşmesine sebebiyet vermiştir.

Genelde bu bölümde yukarda özet olarak anlattığımız hususlar incelenmiştir. Çalışmanın bu dört bölümünde yapılan incelemeler neticesinde önemli veriler elde edilmiş ve bu veriler çalışmanın sonuç bölümünde değerlendirilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ÇERÇEVESİNİ OLUŞTURAN TEMEL SORUN VE OLAYLAR

Irak'ta ve bölgede tarihi olarak yaşanan bazı olayların Türkiye-İrak ilişkilerini nasıl yönlendirdiği konusu bu çalışmanın ilk bölümünde kısaca anlatılacaktır. Geçmişte yaşanan olayların birinci bölümde yer verilmesinin en önemli amacı, hem günümüzde iki ülke ilişkilerini etkileyen gelişmelerin geçmiş uzantılarının neler olduğunun ilk bakışta ortaya konulması hem de çalışmanın ilerleyen bölümlerindeki içeriklere bir temel oluşturmasıdır. Geçmişte yaşananlara ilişkin kısa bilgiler, ileride anlatılacaklara ışık tutacak ve iki ülke ilişkilerini daha iyi açıklayabilme olanağını sunacak; ayrıca onların özünü de oluşturacaktır.

1.1. Musul Sorunu

Türkiye-İrak ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkileyen ve en büyük gerginliklerden birine neden olan, sonuçları itibarıyla günümüzde de etkisini göstermeye devam eden ve bu yönüyle süreklilik niteliği taşıyan Musul Meselesi, hiç kuşkusuz bölgesel ve uluslararası boyutuyla üzerinde fazlasıyla durulması gereken bir kriz olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Musul sorunu, Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında, Lozan'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında önem kazanmış konulardan birisi olmuştur. Musul Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu Irak'ta hem sahip olduğu jeopolitik konumu ile hem de barındırdığı zengin enerji kaynaklarla daima dikkat çekmiştir.² Osmanlı egemenliğinde Musul vilayeti olarak anılan bölge, 91.000 kilo metrekare arazi üzerinde 350.000 kadar nüfus barındıran bir yöre olduğu bilinmektedir. İdari yapıya göre Musul, Kerkük, Süleymaniye ve Musul sancaklarından oluşmaktaydı. 1330-1914 Yılı Salnamesi'ne göre Musul sancağı; Musul, Akra, Dahuk, İmadiye, Zakho ve Sincar, Kerkük sancağı; Kerkük, Revanduz, Kuşunk, Selahiye, Erbil; Süleymaniye ise Merkez ile birlikte Kalambriya, Şehr-izor, Muhammerah ve Bazyan kazalarını kapsamıştır.³ Tarih boyunca Mezopotamya'nın önemli merkezlerinin kurulduğu yerlere yakın olan ve Anadolu coğrafyasını bütünleyen durumu nedeniyle Musul, Türkler ve Farslar arasında büyük çekişmelere sahne olmuş ve sonunda Osmanlı hâkimiyetine girmiş, akabinde buraya yoğun bir Türk nüfusu yerleşmiştir. Kerkük, Süleymaniye ve Musul tarihte

¹ Erol, 2015: 27.

² Çobanoğlu, 1994: 104.

³ Öke, 1992: 1.

önemli Türk yerleşim merkezlerinden sayılmaktadır.⁴ Musul vilayetinin hazin sonu, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda mağlup olmasıyla başlamıştır. Osmanlı Devleti bu savaş sonunda 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır.⁵ İngiltere bu antlaşmanın 7. maddesine dayanarak 16 Kasım 1918'de Musul'u işgal etmiştir. Bu mütarekeden sonra Türk topraklarının düşman işgalinden kurtarılması yolunda başlatılan Türk İstiklal Mücadelesi'nin ön hazırlıkları sırasında 28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Milli'de Musul'da yer alıyordu. Fakat bu bölgenin Millî Mücadelede düşman işgalinden kurtarılması mümkün olmadan Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. Bu nedenle, Musul bölgesinin geleceğini belirleme konusu Lozan Barış Konferansı'na bırakılmıştır.⁶

Yukarda sözü geçen etkenlerden dolayı Musul sorunu Lozan Konferansı'nda büyük tartışmalara neden olmuştur. 20 Kasım 1922'de görüşmelere başlanan Lozan Konferansı'nın, 23 Ocak 1923 tarihli oturumunun en önemli gündem maddesini Musul sorunu oluşturmuştur. Dışişleri Bakanı ve Türk Delegasyon Başkanı İsmet İnönü, bölgede plebisit yapılarak sorunun çözüme gidilmesini istediye de İngiliz temsilcisi Lord Curzon, söz konusu öneri kabul etmemiş ve Musul Meselesi'nin daha sonraya bırakılarak Milletler Cemiyeti'ne gidilmesini teklif etmiş ve bu görüşünü kabul ettirmiştir.⁷ Lozan'da bir sonuca bağlanamayan Türk-İrak hududunu belirleme meselesi, 3. maddeye eklenen bir fıkra ile antlaşmanın gündeminden çıkarılmıştır. Eklenen bu maddenin 2. fıkrasına göre, Türkiye ile Irak arasındaki sınır antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 9 ay içerisinde iki ülke arasında gerçekleştirilecek ikili görüşmelerle sonuca bağlanacak; ayrıca, taraflar arasında antlaşma olmadığı takdirde konu Milletler Cemiyeti'ne götürülecektir. Bu süre zarfında sınır çizgisi belirlenene kadar Türkiye ve İngiltere hükümetleri, bölgede sınır değişikliğine neden olacak herhangi bir askerî veya başka bir eylemde bulunmayacaktır.⁸

Lozan'da bir sonuca varılmayan Musul Sorunu için İngiltere'nin isteği doğrultusunda Türkiye ile İngiltere arasındaki görüşmeler, Haliç konferansı ile 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da başlamıştır. Türk heyetinin başında bu kez Fethi Bey yer almış ve heyet burada da Lozan'da sunulan benzer tezleri ileri sürmüştür. Fetih Bey bölgede yaşayanların çoğunluğunun Türk olduğunu iddia ederken, Musul petrolerinden İngiltere'ye pay vermeyi de teklif etmiş, fakat İngiltere bunu kabul etmemiştir. İngiliz heyetinin başında bulunan Pery Cox konferans sırasında Türk heyetinin hiç beklemediği Musul ve Kerkük dışında Nesturiler için Hakkari'nin de Irak'a verilmesini talep etmiştir. İngilizler Türkiye'nin bunu kabul

⁴ Çobanoğlu, 1994: 104.

⁵ Çobanoğlu, 1994: 105.

⁶ Gönlübol ve Sar, 1974: 74.

⁷ Silleli, 2005: 63.

⁸ Silleli, 2005: 64.

etmeyeceğinin farkında olmasına rağmen, sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürebilmek için bir diplomasi taktiği uygulayarak Musul'dan daha fazlasını istemişler böylece toplantıyı çıkmaza sokarak istediklerini elde etmişlerdir. İstanbul'da yapılan Konferansın sonuçsuz kalması neticesinde, Musul sorunu İngiltere'nin istediği gibi, Lozan Konferansı'nın 3. maddesinin 2. fıkrasına dayanarak Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiştir.⁹

Türkiye-İrak arasındaki sınır belirleme konusu, 20 Eylül 1924'te İngilizler tarafından Milletler Cemiyeti'ne götürülmüş, Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'nde Fetih Bey başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. Her iki taraf da Meclis'e birer rapor sunarak kendi görüşlerini açıklamıştır. Türkiye, sorunun çözümü için Musul Vilayeti'nde plebisit yapılmasının adil yol olduğunu ileri sürmüş, İngiltere ise Meclis'ten Musul'u Irak'a bağlayan bir sınır çizilmesini istemiştir. Çünkü İngiliz temsilcisi Lord Pavmaor'a göre, bu mesele bir Musul meselesi olmayıp Irak sınırlarının belirlenmesi meselesidir.¹⁰ Konu uzun görüşmelerden sonra Milletler Cemiyetince 30 Eylül 1924 tarihinde bir komisyona gönderilmiş ve bu komisyonla başta Musul halkının düşüncelerinin öğrenilmesi olmak üzere, bölgede araştırma yapılmasına karar verilmiştir.¹¹ Bu komisyon ilgili taraflara yazışma ve gerekirse soruşturma yapma yetkisine sahip olmuştur. Macar Kont Teleki, Belçikalı Albay Paulis ve Romanya'daki İsveçli temsilci A.Wirsen'dan oluşan komisyon bölgedeki çalışmalarına başladığı sırada, İngilizlerin kuzeye doğru yeni topraklar edinmeye çalışmaları üzerine sınırda çatışmalar çıkmıştır. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti Meclisi 29 Ekim 1924'te Brüksel'de gerçekleştirdiği toplantıda Musul'u Hakkari'den ayıran bir yerden bir geçici çizgi çekmiş ve bu hat "Brüksel Hattı" olarak anılmaya başlamıştır. Zaten bu arada İngilizler de bölgede Türk aleyhtarı havanın yaratılması için girişimlerini artırmışlardır.¹² Komisyon Londra, Ankara, Musul ve Bağdat'ta incelemelerde bulunduktan sonra İngiltere lehine bir karara varmış, "Musul Tahkik Komisyonu" başlığını taşıyan raporunu 16 Temmuz 1925'te Milletler Cemiyeti Meclisi'ne teslim etmiştir. Rapora göre, bölgede referandum yapmanın zor ve halkın genel eğiliminin Irak'tan yana olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda sorunun çözülmesi için seçilecek en iyi yol Musul'un Irak'a verilmesi, bu ülkenin 25 yıl süreyle İngiliz mandası altında ve Kürtlerin haklarına saygı duyulması olmuştur. Eğer Kürtlerin hakları korunmazsa, o zaman bu bölge Irak'tan alınarak daha istikrarlı bir yapıya sahip olan Türkiye'nin kontrolüne verilecektir. Türkiye ile Irak arasındaki sınır Brüksel'de belirlenen hat olacaktır. Cemiyetin kararlarını içeren rapor İngiltere tarafında kabul edilmesine rağmen Türkiye tarafında reddedilmiştir. Fakat

⁹ Uzgel, 2002: 263.

¹⁰ Canatan, 1996: 29.

¹¹ Erol, 2015: 32.

¹² Uzgel, 2002: 263.

Türkiye'nin itirazlarına rağmen Cemiyet Musul'u resmen Irak toprağı saydığını 16 Aralık 1925 tarihinde ilan etmiştir.¹³

Milletler Cemiyeti kararının ardından Türkiye, alınan karara sert tepki göstermiş ve Musul vilayetini kaybetmiş olmaktan dolayı tazminat talebinde bulunmuştur. İngilizler ile yapılan müzakereler neticesinde 5 Haziran 1926'da Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında üç taraflı bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Irak ile Türkiye arasında doğrudan yaşanan ilk iletişim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre Türkiye ile Irak arasındaki sınır esas itibariyle Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından Brüksel'de tespit edilen hat olmuştur. Fakat bu hatta Türkiye lehine bazı küçük değişiklikler yapılmıştır.¹⁴Söz konusu anlaşma kapsamında Türkiye, Musul Bölgesi'ndeki haklarından vazgeçme karşılığında, petrol gelirlerinin yüzde 10'unun 25 yıllık bir süre için verilmesi kararlaştırılmıştır. Ama Türkiye bunu yüzde 10 belirlemek yerine 500.000 poundluk miktarlar olarak sabit oranlarda verilmesini istemiştir. Buna göre Türkiye Irak'tan 1954 yılına kadar 3 milyar 500 bin pound almıştır. Türkiye'nin konuyla ilgili protestosu sonuçsuz kalmış, ödenmeyen kısım uzun süre devlet bütçesinde borç olarak gözükmüştür. Bütçe hesaplarına göre 1985'e kadar olan sürede Türkiye'nin 2 milyon sterlin daha alması gerektiği bilinmektedir. Irak ile ticari ilişkilerin geliştiği dönemde, 1985'te bu alacaktan vazgeçildiği bütçe hesabından çıkartılarak gösterilmiştir.¹⁵

Ankara Anlaşması'ndan sonra Türkiye-Irak ilişkileri normalleşip dostane bir havaya girmiştir. İki taraf 1928 yılında karşılıklı olarak elçilikler kurmuş, ilk Irak elçisi Salih Nishat 10 Ocak 1928'de Ankara'da, ilk Türk Elçisi Lütfi Tokay Bağdat'ta 21 Aralık 1929'da güven mektuplarını sunmuşlardır. Böylelikle diplomatik alanda da başlayan ilişkiler Irak'ın bağımsızlığını kazandığı 1932'den itibaren iki ülke arasında doğrudan gelişmeye devam etmiştir.¹⁶

1.2. Sâdâbad Paktı

1930'lardan sonra Türkiye ile Irak arasında yapılan anlaşmalar, her iki ülkenin Milletler Cemiyeti'ne üye olması ve Irak'ta manda rejiminin bitmesi (1932) Türkiye-Irak ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde bölgede ve dünyada yaşanan bazı ekonomik, askeri, kültürel ve siyasi gelişmeler uluslararası güç dengeleri önemli rol oynamışlardır. 1932 yılından sonra Sâdâbad Paktı'nın kuruluşuna kadar geçen sürede gerek Türkiye'de gerekse Irak'ta iç politikada meydana gelen olaylar iki

¹³ Erol, 2015: 32.

¹⁴ Eyicil ve Hamadlak, 2015: 76.

¹⁵ Yılmaz, 2012: 120.

¹⁶ Çobanoğlu, 1994: 107.

ülke arasındaki gelişmeleri zaman zaman olumlu ya da olumsuz etkilemişse de genellikle ilişkiler belli bir istikrarda seyretmiştir. Hiç kuşkusuz ki bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkileyen en önemli gelişme Türkiye, Irak, Afganistan ve İran arasında 8 Temmuz 1938 tarihinde imzalanan Sâdâbad Paktı olmuştur.¹⁷ Bu dönemde hızla değişen uluslararası konjonktür özellikle de İtalya'nın Habeşistan'ı ilhakı Türkiye'yi sınırlarıyla ilgili bir takım tedbirler almaya sevk etmiştir.¹⁸

Türkiye, Irak ve İran'ın bir bölgesel ittifak arayışı içinde girmelerinin bir diğer önemli nedeni ise her üç ülke tarafından da bir tehdit olarak algılanan Kürt meselesidir. Aslında bu mesele kimi zaman ülkelerin içinde isyan veya huzursuzluklara neden olması yüzünden bir iç tehdittir; bazı dönemlerde devletlerin birinden kaçan Kürt isyancıların diğer komşu devletlere sığınması sebebiyle bir dış tehdit haline dönüşmektedir. Türkiye, Irak ve İran'da kayda değer bir Kürt azınlığı vardır ve bu ülkelerin ulus inşa sürecinde bu azınlığın kimliği büyük ölçüde dışarıda kalmıştır. Dahası bu dönemde Kürt azınlığının büyük çoğunluğu göçebe hayatı sürmektedir ve mevsimsel olarak ülkesel sınırları ihlal etmektedir. Bu durum sınırları konusunda son derece hassas olan yeni ulus-devletlerce hoş karşılanmamaktadır. Bu meselelerin çözümü doğrultusunda Türkiye iyi ilişkiler içinde bulunduğu Irak ve İran'la bir pakt yapılması girişimlerine 1935'te Cenevre'de üçlü bir anlaşma parafe ederek başlamışlardır.¹⁹ Bu gruplaşmaya daha sonra Afganistan da katılmıştır. Cenevre'de temeli atılan Doğu Paktı'nın (Sâdâbad Paktı) gerçekleşmesi uzun bir zaman almıştır. Bunun başlıca nedeni Irak ve İran arasındaki sınır anlaşmazlığı idi. Bu anlaşmazlığın uzaması paktın imzalanmasını 1937'ye kadar geciktirmiştir.²⁰ Irak ile İran arasındaki sınır anlaşmazlığı Türkiye'nin arabuluculuğuyla 4 Temmuz 1937'de yapılan bir anlaşma ile halledilmiş, akabinde dört ülkenin dışişleri bakanının katılımıyla yapılan müzakerelerden sonra Tahran'da Sâdâbad Sarayı'nda pakt imzalanmıştır. Pakt dört devletin birbirlerinin iç işlerine karışmayı yasak eden, sınır dokunulmazlıklarını sağlayan, uluslararası anlaşmazlıklarda istişareyi öngören bir ittifaktır. Ayrıca, üye ülkelerinin birbirlerine karşı saldırılarını engelleyen ve bölgesel tehdidi ortadan kaldıracak bir anlayışla imzalanan dostluk anlaşması niteliği taşımaktadır. Böylece bu pakt Modern Ortadoğu'nun ilk ittifakı olarak tarih sayfalarında yerini almıştır.²¹

Türkiye ve Irak açısından bu ittifaka bakıldığında aslında iki ülkenin birbirinden farklı nedenlerden dolayı bir ittifak arayışında oldukları ve dönemin uluslararası şartlarıyla ülkelerin

¹⁷ <http://dergipark.gov.tr/sutad/issue/26281/276938> (erişim tarihi: 14.11.2017).

¹⁸ Çantan, 1996: 56.

¹⁹ Palabıyık, 2010: 159.

²⁰ Gönlübol ve Sar, 1977: 112.

²¹ Taslak, 2010: 201.

iç ve dış dinamiklerinin böyle bir ittifakı mümkün kıldığı görülmüştür. Türkiye hem Doğu komşuları ile aralarındaki bütün sorunların ortadan kaldırıldığı kanıtı olan bir bölgesel pakt kurmasına teşvik etmiş hem söylemsel seviyede modern Türkiye'nin temel değerlerinden biri olan Batılılaşma, "Yurtta Barış Dünyada Barış", anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü gibi ilkeleri bu pakt vasıtasıyla bütün Ortadoğu'ya yayılmasını temin etmeyi hedeflemiştir. Bu durumu dolaylı olarak Türkiye'nin kendisini bir bölgesel lider olarak tanımladığının da bir göstergesi olarak kabul edebilir. Irak içi Sâdâbad Paktı hem İran ile yıllardır devam eden sınır sorunların çözülmesi hem de Irak üzerindeki İngiliz nüfuzuna karşılık bölgesel bir dengenin oluşturulması ve o dönemde askeri bir darbe ile yönetime gelen Hikmet Süleyman hükümetinin uluslararası camia içinde meşruiyet kazanması önemli bir fırsat olarak görülmüştür.²²

Netice olarak Türkiye-Irak ilişkileri bu anlaşmayla en iyi düzeye ulaşmıştır. Yine bu ittifak, İkinci Dünya Savaşı öncesi bölgeye barış ve istikrar getirmiştir. Paktın hazırlanmasında başı çeken Türkiye'nin Ortadoğu'da prestijini arttırmış ve lider ülke konumuna getirmiştir.²³

1.3. Bağdat Paktı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleşmeye başlayan Soğuk Savaş ortamı dünyanın hemen her bölgesinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) iki ayrı kampın başını çektiği süper güç olarak etki alanı kurma yarışına girişmişlerdir. Bu yarışın en sert ve en çetin şekilde yaşandığı bölgelerden birisi de Ortadoğu olmuştur.²⁴ ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da temel amacı SSCB'nin bölgede yayılmasını engellemek olmuş, Truman Doktrini ile birlikte ABD Türkiye'ye yaptığı yardım ile bölgede daha fazla etki kurmaya hedeflemiştir. Truman'dan sonra göreve gelen Başkan David D. Eisenhower döneminin başlamasıyla birlikte ABD, Ortadoğu'ya doğrudan nüfuz etme çabasına girmiştir.²⁵

Başkan Eisenhower Yönetimi sırasında Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen John Foster Dulls, dünyanın farklı bölgelerinde "Komünizmin geri itilmesi" politikasını uygulama kararı almıştır. Bu doğrultuda SSCB tehlikesine karşı özgür kalmak isteyen ülkelerin

²² Palabıyık, 2010: 174.

²³ Çobanoğlu, 1994: 110.

²⁴ Serbest, 2016: 402.

²⁵ Serbest, 2016:404.

ABD'nin ön planda olduğu askeri ve ekonomik paktlar içinde kümelenmesi politikası güdülmüştür. Bağdat Paktı'nın bu stratejinin Ortadoğu ayağı olarak çıktığı kabul edilebilir.²⁶

Yukarıda yer alan politikayı uygulamak için Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 11-28 Mayıs 1953'te başta Türkiye ve İsrail olmak üzere bütün Ortadoğu ülkelerini ziyaret etti. Türkiye hükümetinin isteği üzerine Ankara'ya gelen Dulles 26-27 Mayıs'ta Türk yetkililerle görüşmüştür.²⁷ Türkiye'nin mesajı; SSCB'den gelen tehdidin farkında olmayan Araplarla birlikte Ortadoğu savunmasını gerçekleştirmenin mümkün olmadığı, yeni bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu ve bölgede kurulacak bu yeni savunma sisteminin omurgasının Türkiye olması gerektiği ve Pakistan'ın da bu sisteme dâhil edilmesinin önemli olduğu şeklinde bir öneri sunulmuştur. Dulles ise Ortadoğu savunmasının temel taşının Türkiye olacağı güvencesini vermiş, fakat Arapların tamamen yabancılaştırılmaması gerektiğini Ankara'ya söylemiştir.²⁸ Dulles, Ortadoğu gezisinden sonra Ulusal Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporda ABD'nin Ortadoğu bölgesine daha fazla ekonomik ve askerî yardım yapması gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan bölgenin bütün devletlerini içinde barındıran kolektif bir savunma sisteminin olanakları görülmediğini, bunun yerine SSCB'ye yakınlıkları sebebiyle komünist tehdidine doğrudan maruz kalan "Kuzey Kuşağı" ülkeleri arasında bir pakt oluşturulması yönünde çalışmalar yapılması gerektiğini söylemiştir.²⁹ Ayrıca Ortadoğu bölgesinde kurulması amaçlanan savunma sisteminin liderliğini bir bölge ülkesi tarafından üstlenilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu liderliği üstlenebilecek devlet olarak Türkiye'yi görmüştür. Çünkü Dulles'a göre Türkiye, batı ittifakın üyesi olmasının yanı sıra hem sahip olduğu jeopolitik konumu ile Batı ve Ortadoğu arasında doğal bir köprü oluşturmakta hem de Arap ülkeleriyle özellikle Irak ile iyi ilişkiler içindeydi.³⁰

Türkiye'nin Ortadoğu'da kurulacak bir savunma sisteminin liderliği tescillendikten sonra, sıra bu ittifaka katılacak diğer devletleri bulmaya gelmiştir. Buna istekli ilk ülke Pakistan olmuştur. Bilindiği üzere Pakistan bulunduğu konum itibarıyla doğrudan SSCB tehdidine maruz kalmıyordu fakat böyle bir pakta Keşmir kaynaklı sorunlar yüzünden ilgi duyuyordu.³¹

Ortadoğu savunma paktına (Bağdat Paktı) ilk adım 28 Aralık 1953'te ABD ile Pakistan arasında teknik ve ekonomik bir yardım anlaşması imzalanmasıyla atılmıştır. Hindistan'la sorun yaşayan ve doğrudan olmasa da SSCB'den tehlike algılayan Pakistan bu

²⁶ Serbest, 2016: 403.

²⁷ Çobanoğlu, 1994: 126.

²⁸ Erhan ve Kürkçüoğlu, 2002: 620.

²⁹ Tuncer, 2013: 92.

³⁰ Tuncer, 2013: 93.

³¹ Gönlübol, 1977: 262.

yolla batının desteğini almıştır. 18 Şubat 1954'te Türkiye ve Pakistan ortak demeç yayınlayarak bir savunma antlaşması imzalayacaklarını bildirmişlerdir. Kısa bir müddet sonra 19 Mayıs 1954 tarihinde ABD ile Pakistan arasında "Karşılıklı Savunma İçin Yardım" anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada Pakistan'ın Ortadoğu savunma sistemine katılacağı yer almıştır. 2 Nisan 1954 gününde Türkiye ile Pakistan arasında Dostça İşbirliği Anlaşması Karaçi'de imzalanmıştır. Bu anlaşmayla birlikte bölge savunma sisteminin ilk somut adımı atılmış ve kurulacak paktın iki üyesi zincirin ilk halkasını oluşturmuştur.³² Fakat burada Türkiye ve Pakistan'ın Ortadoğu'nun Arap olmayan ülkeleri olması sorun teşkil etmiştir. Ortadoğu'da kurulacak bir ittifakın başarılı olabilmesi için bölge ülkelerinin yarısından fazlasını oluşturan Arap devletlerini de içine alması gerekiyordu. Yoksa oluşturulacak paktın etkisiz kalmaya devam edeceği bilinmektedir. Bundan dolayı Türkiye, Arap ülkeleriyle görüşme yolunu seçmiş ve bunun üzerine Türkiye 1954 yılının ikinci yarısından sonra Irak üzerine yoğunlaşarak faaliyetlerini artırmıştır.³³ Çünkü Irak bu dönemde Ortadoğu'daki Arap ülkeleri arasında Batı ve özellikle İngiltere ile ilişkileri en yakın olan devletiydi. Öte yandan, Paktın liderlik görevini üstlenen Türkiye'nin de Irak'la diğer Arap ülkelere oranla daha yakın ilişkileri bulunuyordu. Ayrıca Türkiye, Irak'la İkinci Dünya Savaşı'ndan önce kurulan Sâdâbad Paktı, savaşın ardından 1946'da Türk-Irak dostluk anlaşmaları vardı.³⁴ Fakat Irak açısından bakıldığında, Türkiye ve dolayısıyla Batı ile bir ittifaka girişme kararı almak kolay olmamıştır. Çünkü Irak böyle bir pakta girmenin diğer Arap devletleriyle ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğinin farkındaydı. Dolayısıyla Batı tarafından öngörülen ve teşvik edilen bir bölgesel savunma ittifakına girmek Araplara göre; İsrail'in statükosunu kabul etmekten farksızdır.³⁵ Öte yandan Irak, Kürt azınlığının arz ettiği tehlike açısından ve Irak Komünist Partisi'nin kaygı uyandırması sebebiyle ABD'nin girişimiyle gerçekleştirilmek istenen Ortadoğu savunma paktının temel amacını oluşturan SSCB tehdidini de göz ardı edememiştir.³⁶

Ortadoğu savunma sisteminin liderlik görevini üstlenen Türkiye, Irak'ın da bu anlaşmaya katılmasını sağlayabilmek için yoğun bir diplomatik trafiğine girmiştir.³⁷ Bu bağlamda 1954 yılının ikinci yarısından sonra Irak ve Türkiye arasında savunma paktının oluşturmasına ilişkin görüşmeler başlamıştır. İlk olarak Irak Veliahdı Abdülillah 2 Eylül 1954 tarihinde Türkiye'ye gelmiş daha sonra 9 Ekim'de Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa İngiltere

³² Bostancı, 2013: 173.

³³ Bostancı, 2013:174.

³⁴ Çobanoğlu, 1994: 127.

³⁵ Şahin, 2011: 95.

³⁶ Tuncer, 2013: 95.

³⁷ Tuncer, 2013: 96.

dönüşü Ankara'ya uğramıştır. Bu ziyaret sırasında Nuri Sait Paşa gerektiği takdirde Irak'ın Türkiye-Pakistan paktına katılabileceğini söylemiştir. İki ülke arasında gerçekleşen görüşmelerin ardından 19 Ekim'de yayımlanan ortak bildiriye, Ortadoğu'da ortak bir güvenlik ittifakının kurulması gerektiği ifade edilmiştir.³⁸

Türkiye ile Irak arasındaki görüşmelerin olumlu sonuçlanmasında 2 Eylül 1954 günü İngiltere ile Mısır'ın Süveyş konusunda bir anlaşmaya varmalarının da etkisi önemli olmuştur. Çünkü İngiltere ile Mısır arasında anlaşmazlık devam ettiği takdirde Irak'ın bir Arap ülkesi olarak Batı'yla veya Türkiye ile işbirliği yapması zor görünmekteydi. Dolayısıyla bu anlaşmadan sonra Irak'ın Batılı veya Türkiye gibi bir ülkeyle girişeceği bir paktta artık Mısır'ın karşı çıkması düşünülemezdi.³⁹

Ekim ayındaki ortak bildiriden kısa bir süre sonra dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes iadeyi ziyarette bulunmak üzere 6-14 Ocak 1955 tarihinde Bağdat'a gitmiştir. Bu ziyaretinde Başbakan Menderes Irak mevkidaşı Nuri Sait Paşa ile çok sık görüşme olanağı bulmuştur. Irak Başbakanı Nuri Sait Ortadoğu'da bir askerî paktın gerekliliğini kabul etmiştir. Başbakan Menderes, 12 Ocak 1955 günü Irak parlamentosunda yaptığı konuşmasında, bölgedeki istikrarın sadece kurulacak olan savunma paktının NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) ile bağlantısı olması sayesinde sağlanabileceği görüşünü savunmuştur.⁴⁰ İki ülke yetkilileri arasında yapılan görüşmeler neticesinde 13 Ocak'ta ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiriye, ortak bir güvenlik antlaşması yapılması konusunda iki ülke liderleri arasında görüş birliğine varıldığı belirtilmiştir.⁴¹ Irak ziyareti olumlu sonuçlanan Menderes, diğer Arap devletlerini de Irak'la imzalanacak antlaşmaya taraf yapabilmek için 14-15 Ocakta Suriye'yi, 15-17 Ocakta da Lübnan'ı ziyaretlerde bulunmuştur. Ancak her iki ülke nezdinde yapılan görüşmeler bir sonuç vermemiş, hem Suriye hem de Lübnan paktı katılmayı reddetmişlerdir. İki ülkenin kararında Mısır önemli rol oynamıştır.⁴²

Ortadoğu bölgesinde bir savunma sisteminin kurulması fikrine en sert tepki Mısır'dan gelmiştir. Gerçi daha önce anlatımımız gibi o dönemde, İngiltere ile Mısır arasındaki, Süveyş sorunu 19 Ekim 1954'te iki ülke arasında imzalanan bir anlaşma ile geçici olarak da olsa çözüme kavuşturulduğu için Mısır'ın pakt karşısında olumsuz bir tepki vereceği beklenmemiştir. Fakat beklenenin aksine Mısır Hükümeti, Türkiye ve Irak'ın yayımladıkları Ortak Bildiri'den sonra 16 Ocak 1955 günü Arap Devletleri Başbakanlarını Türkiye-Irak anlaşmasıyla "Arap Birliği'ne indirilen ciddi darbeyi" tartışmak üzere toplantıya çağırmıştır.

³⁸ Serbest, 2016: 407.

³⁹ Serbest, 2016: 408.

⁴⁰ Bağcı, 2014: 62.

⁴¹ Tuncer, 2013: 97.

⁴² Erhan ve Kürkçüoğlu, 2002: 623.

22 Ocak-6 Şubat tarihleri arasında yapılan görüşmeler neticesinde Irak'tan başka bir Arap ülkesinin Türkiye ile işbirliğine katılmayacağı ortaya koyulmuştur.⁴³

Bölge ülkelerinden pakta karşı cereyan eden olumsuz tepkilere rağmen Türkiye ve Irak, ABD ile İngiltere'nin desteğini alarak 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta (daha sonra Bağdat Paktı olarak anılan) Türkiye-Irak karşılıklı işbirliği anlaşmasını imzalamıştır.⁴⁴ Sekiz maddeden oluşan bu paktın temel iki amacı olmuştur: birincisi; Ortadoğu bölgesini SSCB'den ya da herhangi bir yerden gelecek muhtemel saldırılardan korumak, ikincisi ve aynı derecede önemli olan amacı ise; üye devletlerin ortak güvenlikleri ve ekonomik açıdan gelişmeleri için işbirliği sağlamaktaydı. Bu paktta 4 Nisan 1955'de İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955 tarihinde de İran katılmıştır. İngiltere'nin katılımı, Bağdat Paktı'nı Araplar nezdinde zayıflatan önemli etkenlerden birisi olmuştur. Çünkü Mısır başta olmak üzere diğer Arap devletlerine göre bu pakt, başta İngiltere ve ABD olmak üzere Batı'nın Ortadoğu çıkarlarını korumaya yönelik oluşturulmuş bir antlaşma olarak görülmüştür. İngiltere'nin pakta katılması Arapların iddiasını kanıtlar nitelik taşımıştır.⁴⁵ Söz konusu savunma paktını temel amacı SSCB tarafından Ortadoğu bölgesine yapılacak herhangi bozgunculuk ve saldırıyı engellemek olarak belirlenmiştir. Bu pakt dışında ABD Ortadoğu'nun çeşitli bölgelerinde İsrail, Suudi Arabistan ve Ürdün'le savunma sistemi kurmak doğrultusunda özel anlaşmalar imzalamıştır.⁴⁶

Türk-Irak işbirliği anlaşmasına karşın ilk olarak Mısır Suriye'yi kendi görüşlerine kazandırmaya çalışmış ve iki ülke 2 Mart'ta, Arap Birliği Savunma Paktı'nın yerine geçecek ve Irak'ı dışarıda bırakacak yeni bir teşkilatın yapılmasına karar vermişlerdir.⁴⁷ Mısır ve Suudi Arabistan arasında yapılan görüşmeler neticesinde 21 Nisan 1956'da Mısır-Suudi Arabistan-Suriye savunma antlaşması imzalanmış, böylelikle Ortadoğu'da Bağdat Paktı'na karşıt bir blok oluşturulmuştur. Bu anlaşmaya sonradan sadece Yemen katılmış, Lübnan ve Ürdün ise her iki paktın da dışında kalmıştır.⁴⁸ Lübnan ve Ürdün'ün durumu göz önünde bulundurulduğu zaman Bağdat Paktı Ortadoğu'da özellikle Arap ülkelerini birleştirici bir rol oynamak isterken, bu devletleri üç parçaya ayırmıştır. Bu parçalanmadan ve parçalar arasındaki çekişmeden en fazla SSCB kârlı çıkmıştır. Böylece Bağdat Paktı'nın bir sonucu ise SSCB'nin bölgeye girmesine zemin hazırlamış olmasıdır. Hâlbuki bu pakt SSCB tehdidine karşı Ortadoğu'da bir savunma sisteminin oluşturmak için kurulmuş, ancak tam tersi bir

⁴³ Şahin, 2011: 96.

⁴⁴ Yeşilbursa, 2011: 89.

⁴⁵ Yeşilbursa, 2001: 90.

⁴⁶ Kennedey, 2001: 463.

⁴⁷ Gönlübol, 1977: 271.

⁴⁸ Tuncer, 2013: 102.

sonuca varılmıştır. Çünkü Mısır, Bağdat Paktı'na karşı yeni bir blok kurmakla da kalmayıp, sözde İsrail'in muhtemel saldırısına karşı daha olmak için 1955 yılından itibaren SSCB ile silah alışverişine girmiştir. Suriye SSCB ile yakınlık kurmakta Mısır'dan daha ileri gitmiştir. Bu iki ülke vasıtasıyla SSCB Ortadoğu'ya girmiştir. Bu durum Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da Doğu-Batı mücadelesinin daha da şiddetlenmesine neden olmuştur.⁴⁹

Son olarak Ortadoğu'da pakta karşı yaşanan bütün bu olumsuz gelişmeler, Bağdat Paktı'nın uzun ömürlü olmasına engel teşkil etmiştir. İlerleyen kısımlarda ayrıntılı bahsedileceği üzere, 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak'ta General Kasım liderliğinde bir askeri darbe olmuştur. Irak, Bağdat Paktı'ndan kopmuş ve Paktın merkezi Ankara'ya taşınarak adı Merkez Antlaşma Örgütü (CENTO) olarak değiştirilmiştir. Bir savunma teşkilatı olmaktan ziyade ekonomik ve kültürel işbirliği örgütü olarak faaliyet gösteren CENTO, 1979 İran'da gerçekleşen İslami Devrim'den sonra faaliyetlerini fiilen sona erdirmiştir.⁵⁰

1.4. 1958 Irak'taki Askeri Darbe ve Türkiye'nin Tutumu

İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu sınırlarının yeniden çizilmesine başlanmıştır. Özellikle 1948'te Batı desteğiyle İsrail devleti kurulması ve birinci Arap-İsrail Savaşı'ndan İsrail'in galip çıkması, Arap milliyetçiliğinin SSCB'nin kışkırtmasıyla artması neticesinde bölgede dengelerin bozulmasına neden olmuştur.⁵¹ Bu arada Ortadoğu'daki bu gelişmelere paralel olarak Irak'taki monarşi rejimini doğrudan etkileyen bir takım askeri ve siyasi gelişmeler (Mısır'da Arap milliyetçiliğinin lideri olarak kabul edilen Cemal Abdülnasır'ın iktidarı ele geçirmesi, 1955'te Bağdat Paktı'nın imzalanması) yaşanmıştır. Irak Kraliyet yönetiminin, Irak halkına karşı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamış olduğu İngiltere yanlısı politikalar sonucunda 14 Temmuz 1958 günü ordu içinde yuvalanmış olan Arap milliyetçisi ve solcu subayların işbirliği ile General Kasım liderliğinde bir askeri darbe gerçekleştirmiştir.⁵² Kasım'ın askerleri kralın sarayına baskın yaparak Kral Faysal'ın Velihtü Abdülillah öldürmüşlerdir. Başbakan Nuri Sait ise, Bağdat'tan gizlice kaçarken halk tarafından tanınmış ve linç edilerek öldürülmüştür. Bu darbe neticesinde Irak'ta Kraliyet rejimi devrilmiş ve yerine Cumhuriyet ilan edilmiştir.⁵³

General Kasım önderliğinde gerçekleşen bu darbe, başta Türkiye olmak üzere bütün Bağdat Paktı üyeleri arasında endişe uyandırmış ve sert tepki ile karşılanmıştır. Bağdat'ta İkinci Faysal ile Abülillah ve Nuri Sait Paşa'nın öldürüldüğü günlerde, İstanbul'da Bağdat

⁴⁹ Çobanoğlu, 1994:130.

⁵⁰ Şahin, 2011: 100.

⁵¹ Silleli, 2005: 124.

⁵² Silleli, 2005:126.

⁵³ Şahin, 2011: 134.

Paktı Müslüman üyelerinin yapılması daha önceden kararlaştırılan devlet başkanları düzeyinde bir toplantısı gerçekleşmiştir. Bu toplantıya katılmak üzere Bağdat havaalanında darbeciler tarafından tevkif edilen Kral Faysal, toplantıya katılamamıştır.

Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanları arasında 14-17 Temmuz tarihlerinde Ankara ve İstanbul'da Irak'ta meydana gelen olaylar üzerine uzun görüşmeler yapmışlar ve bu görüşmeler sonucunda ortak bir bildiri yayımlamışlardır.⁵⁴ Bildiride darbeyi “uluslararası haydutluk” ve “vahşet” olarak nitelendirmişlerdir.⁵⁵ Ayrıca bildiride Ortadoğu'nun barış, güvenlik ve istikrarıyla ilgilenen ülkelerden yardım istenmiştir. Bu yardım isteğine olumlu cevap veren ilk devlet ABD olmuştur. Irak darbesi sonrası Londra'da İngiltere, İran, Pakistan ve Türkiye başbakanlarıyla ABD Dışişleri Bakanı Dulles bir olağanüstü toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda, pakt üyeleri sadece doğrudan değil dolaylı saldırılar sonrasında da birlikte hareket etme kararı almışlardır.⁵⁶

Türkiye'nin darbeye karşı tutumuna gelince; darbe, Türkiye'de birbirinden farklı iki tepki yaratmıştır. Bunların birincisi iktidar çevrelerin, ikincisi de muhalefet partileri ve bazı medya kuruluşlarının tepkileridir.⁵⁷ Türk hükümetinin Bağdat Paktı'ndan bağımsız olarak daha sert bir politika benimsediğini söylemek mümkündür. 17 Temmuz'da bir basın toplantısı yapan dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, darbeden sonra Irak'ta oluşturulan yeni hükümeti tanımadıklarını, Irak-Ürdün Federasyonu Başkanı'nın Kral Hüseyin, tek meşru hükümetin de Kral Hüseyin'in yönetimi altındaki hükümet olduğunu açıklamasını yapmışlardır.⁵⁸ Ayrıca basın toplantısında Zorlu, bu darbeyi bir dış tahrike ya da Nasır'ın entrikasına bağlamış, bu eylemin temel amacının Bağdat Paktı'na bir darbe indirmek olduğu açıklamasında bulunmuştur.⁵⁹

1958 Temmuz'unda Irak'ta cereyan eden olaylardan rahatsız olan Türkiye hükümeti, önceki Batı yanlısı yönetimi yeniden iktidara getirebilmesi için ciddi olarak askerî müdahale fikrine yoğunlaşmıştır.⁶⁰ Bu doğrultuda Türkiye, ABD'ye başvurarak Irak'a müdahale niyeti olduğunu bildirmiş ve ABD'nin kendisini maddi ve manevi olarak desteklemesini istemiştir. Bu arada Ürdün de Türkiye'nin Irak'a müdahale fikrini desteklemiştir.⁶¹ Ancak Türkiye'nin Irak'a askeri yönde müdahalesi mümkün olmamıştır. Çünkü başta Türkiye'deki muhalefet ile aydınlar olmak üzere ABD de böyle bir müdahaleye şiddetle karşı çıkmıştır. ABD'ye göre

⁵⁴ Çobanoğlu, 1994: 131.

⁵⁵ <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/viewFile/419/401> (erişim tarihi: 27.11.2017).

⁵⁶ Yılmaz, 2016: 222.

⁵⁷ Çobanoğlu, 1994: 132.

⁵⁸ Erhan ve Kürkçüoğlu, 2002: 632.

⁵⁹ Tuncer, 2013: 137.

⁶⁰ Tuncer, 2013:138.

⁶¹ Şahin, 2011: 136.

Türkiye'nin olası bir Irak müdahalesi, Irak halkını yeni hükümetin çevresinde kenetleyebilecek, yeni Irak yönetimini Mısır ve SSCB'nin kucağına atacak ve SSCB'nin Irak'a müdahalesine yol açabilecektir.⁶²

İktidarın bu tutumuna karşı Türkiye'deki muhalefet partilerinin ve bazı yayın organlarının darbe konusundaki tutumu ise daha farklı olmuştur. Muhalefete göre Irak'taki darbe bir dış tahrik olarak değil, tam tersi istibdat ve baskıya karşı halkın direnişi olarak kabul edilmiştir.⁶³ Ana muhalefet lideri ve eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Irak olaylarının değerlendirmesi şöyledir:

“Biz ana muhalefet olarak, Türkiye'nin Irak'a karşı yapacağı bir müdahalenin Türkiye'nin menfaatlerine uygun düşmeyeceği kanaatini taşıyoruz. Müdahale halinde bunun Türkiye için çok tehlikeli sonuçlar meydana getireceği konusunda Başbakan Adnan Menderes'i uyardık. Irak'ın iç işlerine karışmamız doğru değildir”.

Böylelikle Türk hükümeti istediği yardım ve desteği alamayınca Irak'a müdahale fikrinden vazgeçmiştir.⁶⁴

Türkiye'nin darbeye karşı sergilediği sert tutumdan dolayı iki ülke arasında diplomatik anlamda büyük durgunluk yaşanmış, fakat darbeden sonra Irak'ta oluşturulan yeni rejim durumunu sağlamlaştırdıkça Türk yöneticileri bu rejim karşısındaki takındıkları sert tutumları da yumuşatmaya başlamıştır.⁶⁵ Türkiye'yi bu politika değişikliğine sürükleyen temel nedenleri şöyle sıralayabiliriz; birincisi, Batılı devletlerin Irak'taki Kasım rejimini tanımaya başlamaları, ikincisi ise Türkiye içindeki muhalefetin yanı sıra medya kuruluşları ve aydınların hükümete yönelttiği yoğun eleştiriler önemli rol oynamışlardır. Irak'ta yaşanan gelişmelere büyük tepki gösteren Türkiye, 31 Temmuz 1958 tarihinde Irak'taki Kasım rejimi resmen tanımıştır.⁶⁶ Ancak Türkiye'nin yeni rejimi tanımaya rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmemiştir. Kasım liderliğinde yapılan darbe sonrası Irak dış politikası da değişmiştir. Bağdat Paketi'nin tek Arap üyesi olan Irak, 24 Mart 1959'de pakttan çekilmiştir. Bu noktada General Kasım'ın Türkiye ile çok gerginlik yaşadığı söylenememektedir. Ancak müteakip yıllarda Kasım'ın Türkmenlere karşı oldukça sert tutumu ve yapılan bazı kanlı katliamları, Türkiye'nin büyük tepkisi çekmiştir.⁶⁷

⁶² Tuncer, 2013: 138.

⁶³ Gönlübol, 1977: 313.

⁶⁴ Canatan, 1996: 151.

⁶⁵ Çobanoğlu, 1994: 132.

⁶⁶ Şahin, 2011: 137.

⁶⁷ Yılmaz, 2016: 222.

1958'te General Kasım'ın gerçekleştirdiği darbe, Irak'ta darbeler dönemini açmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra geçen ilk on yılda Irak'ta çeşitli gruplar arasında (Arap Milliyetçileri, Irak Komünist Partisi ve Kürdistan Demokrat Partisi(KDP) gibi) oluşan güç mücadelelerine sahne olmuştur. Abdülsemel önderliğinde Baas Partisi 1963'te gerçekleştirilen darbe Kasım yönetimine son vermiştir. Daha sonra 1966'da Abdülsemel'i deviren Abdulrahman Arif, 1968'de de Arif'i deviren Ahmet Hasan el Bekir iktidarı ele geçirmiştir. Bekir'i ise 1979'da Saddam Hüseyin takip etmiştir.⁶⁸

Kasım darbesi sonrası iki ülke arasındaki siyasi ve stratejik ilişkiler istenilen düzeye ulaşmamıştır. Fakat Türkiye ile Irak arasındaki münasebetler hem ekonomik hem de siyasi açıdan 1970'li yılların başında hızla gelişme göstermiştir. Özellikle 1977 yılından sonra Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nın açılmasıyla Türkiye-Irak arasındaki ekonomik ilişkiler ön plana çıkmaya başlamış ve gelişmiştir.⁶⁹

1.5. Irak-İran Savaşı ve Türkiye'nin Politikası

1970'lerde Ortadoğu bölgesinin dengelerini değiştirebilecek iki ülke yer almıştır. Bunlardan birincisi; 1968'de yönetime gelen Baas Partisi'nin Irak'ı ve ikinci ise petrol gelirleri ile zenginleşmiş Şah Rıza Pehlevi'nin İran'ı idi. Irak 1972'de SSCB ile Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalayarak Sovyetlerden silah almaya başlamış ve aynı yılda da Irak petrol şirketlerini millileştirmiştir. İran ise uzun yıllar Ortadoğu'da Batı'nın jandarmalığını yapmış, özellikle ABD ile ilişkilerini üst düzeye çıkarmıştır.⁷⁰ İran'da Şah Rıza "Pers İmparatorluğu" nu yeniden kurmak isterken, Irak'ta da Baas iktidarı güçleniyor ve Arap Birliği'nin liderliği için fırsatlar kollamaya başlamıştır. Böylece iki ülke Ortadoğu'da siyasi anlamda üstünlük kurmak için çetin bir mücadeleye girişmişlerdir.⁷¹

1970'lerin başında İran ve Irak arasındaki anlaşmazlıkları tetikleyen bir diğer husus, Osmanlı Devleti döneminde başlamış olan Şatt-ül Arap Nehir sınırı anlaşmazlığı olmuştur. Sorunun çözülmesi için iki ülke arasında Temmuz 1937 tarihinde bir anlaşma yapıldı ise de, bu anlaşma İran tarafından tek taraflı olarak feshedilmiş ve ondan sonra başka olayların etkisiyle iki ülke arasındaki ilişkiler sekteye uğramıştır.⁷² İki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer faktör ise İran'ın, 1971 yılında petrol taşımacılığı için önemli olan Körfez'deki üç adayı (Abu Musa, Büyük Tunb ve Küçük Tunb) işgal etmesi olmuştur. Şah bu adaları işgal etmekle kalmayıp Bahreyn üzerinde hak iddia etmiştir. Arap Birliği'nin

⁶⁸ Bilgin, 2003:223.

⁶⁹ Bilgin, 2003:223.

⁷⁰ Şahin, 2011:257.

⁷¹ Şahin, 2011:257.

⁷² Armaoğlu, 2016: 388.

liderliğine oynayan Irak ise İran'ın bu eylemine karşı sert tepki göstermiş ve İran ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Ayrıca Irak, İran'ın Abdan Petrol Rafinerisi ile Hürrem Şah Limanı'na geçiş hakkını kısıtlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda iki ülke arasındaki soğuk çatışma sıcak çatışmaya doğru yol almaya başlamıştır.⁷³ Irak'ın bu hamlesine karşın İran, 1974'te Kürtler ve Irak kuvvetleri arasında başlayan çatışmalara dâhil olmuştur. Çünkü bu tarihten itibaren İran, Kürtlere top ve tanksavar silahları vermeye başlamıştır. Ayrıca Irak'tan kaçan Kürtler İran'a sığınıyor ve oradan takviye aldıktan sonra tekrar Irak kuvvetlerine karşı mücadeleye başlamışlardır. 1974 yılında İran'a sığınmış olan Irak Kürtlerinin sayısı 130.000'i geçmiş, bu durum ise iki ülke arasındaki gerginliği hat safhaya ulaştırmıştır.⁷⁴

İran ve Irak'ın karşılıklı olarak birbirlerinin aleyhine yürüttükleri bu faaliyetler çok uzun sürmemiştir. İki ülke arasında 1975 Mart ayında imzalanan Cezayir Anlaşması ile başta Kürt sorunu ve su yolunun denetimi olmak üzere, pek çok sorun çözüme kavuşturulmuştur.⁷⁵ Bu anlaşmaya göre, Şatt-ül Arap'taki sınır, su yolunun tam ortasından geçecektir. Böylece Irak, Şatt-ül Arap üzerindeki iddialarından vazgeçmiş ve nehrin kontrolünü elinden çıkarmıştır.⁷⁶ Bu antlaşma Irak'ın Körfez'deki prestijini sarsılmasına neden olmuştur. Bu durumu düzeltmek için Bağdat yönetimi fırsat kollamaya başlamıştır. Saddam Hüseyin ise bu fırsatı devrim ve kargaşa sebebiyle güç kaybetmiş olan İran'a Eylül 1980'de saldırarak yakalamıştır.⁷⁷

Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin ABD'nin desteğini de arkasına alarak 17 Eylül'de Milli Meclis'te yaptığı konuşmada, 1975 tarihli Cezayir Anlaşmasını tek taraflı olarak fes ettiğini ilan etmiştir. Çünkü Saddam, Cezayir Anlaşması'nın o günün koşullarına göre ülkesine zorla kabul ettirildiğini iddia etmiştir. Bu konuşmasından birkaç gün sonra da 22 Eylül 1980'de İran'a savaş ilan edilmiştir. Böylelikle sekiz yıl sürecek kanlı savaş başlamıştır.⁷⁸ Savaşa karşı Türkiye'nin tutumuna gelince; 10 gün önce iktidara el koyan 12 Eylül yönetimi savaşın ilk günlerinden itibaren Türkiye'nin tarafsızlığını ilan etmiş ve Özal Hükümetleri döneminde de tarafsızlık politikasında herhangi bir değişiklik olmamıştır.⁷⁹ Savaş başladığında Türkiye Dışişleri Bakanlığı "Türkiye bu iki ülke arasında çıkan savaşta tarafsız kalacak, hiç birine lojistik veya silah desteği vermeyecek, gerek havada gerek karada

⁷³ https://www.academia.edu/23966120/%C4%B0K%C4%B0_SAVA%C5%9E_D%C3%96NEM%C4%B0NDE_SADDAM_H%C3%9CSEY%C4%B0N%C4%B0N_DI%C5%9E_POL%C4%B0T%C4%B0KASI_1980-88_Irak-%C4%B0ran_sava%C5%9F%C4%B1_K%C3%B6rfez_Sava%C5%9F%C4%B1 (erişim tarihi: 05.12.2017).

⁷⁴ Armaoğlu, 2016: 387.

⁷⁵ Arı, 2006: 15.

⁷⁶ Şahin, 2011: 259.

⁷⁷ Bilgin, 2003: 225.

⁷⁸ Şahin, 2011: 261.

⁷⁹ Tuncer, 2015: 41.

bu iki ülkeye giden silahların geçmesine izin vermeyecek” şeklinde resmi bir açıklamada bulunmuştur. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren ise “Biz, Irak-İran savaşı için çok üzgünüz ve çok endişe duyuyoruz. Bu savaşın barış yoluyla durdurulması ve çözülmesi için Türkiye çaba sarf etmiş ve sarf etmeye devam edecektir” şeklinde medya kuruluşlarına bir demeç vermiştir.⁸⁰

Türkiye, savaşan taraflardan her ikisine de aynı mesafede davranmıştır. Türkiye’nin benimsediği bu politika, savaşın son verilmesi için bir ara Türkiye’nin aracılığı gündeme gelmiştir. Fakat savaşan tarafların birbirlerine karşı sert tutumlarından dolayı böyle bir aracılığın somut bir netice sağlamasına imkân vermemiştir. Bununla beraber, Irak ve İran 1987 Temmuz’unda savaşa rağmen sürdürdükleri ilişkileri kesince her iki ülke de menfaatlerinin korunması yetkisini Türkiye’nin Tahran ve Bağdat büyükelçiliklerine tevdi etmişlerdir.⁸¹

Türkiye savaş esnasında tarafsız kalmış fakat insanî yardım noktasında hem Irak’a hem de İran’a yardımlarda bulunmuş ve askerî lojistik hariç her türlü malı özellikle Irak’a ihraç etmiştir. Bu durum Türk ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. 1982-1987 yılları arasında Türkiye’nin iki ülke ile olan ticaret hacmi önceki yıllara kıyasla beş kat artmıştır. İran-İrak savaşı ekonomik açıdan Türkiye’ye büyük avantajlar sağlamasına rağmen güvenlik ve stratejik açıdan bazı kaygıların oluşmasına sebebiyet vermiştir.⁸² Özellikle Savaşın seyri daha fazla Irak’ın güney sınırlarında cereyan ettiği için, Bağdat yönetimi güçlerini bu bölgede yoğunlaştırmış ve kuzeyde bir güç boşluğu ortaya çıkmasına neden olmuştur. Irak’ın kuzeyinde oluşan bu güç boşluğunu fırsat bilen başta KDP ve KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) olmak üzere Kürt grupları birçok bölgede fiili denetimi ele geçirmişlerdir. Ayrıca gerek Irak’la savaşmakta olan İran gerek Irak’ın her alanda zayıflamasından yararlanarak Arap liderliğini kazanmak isteyen Suriye bu durumun devam edebilmesi için Kürt gruplarına maddi ve lojistik destek vermişlerdir. Kuzeyde yaşanan bu gelişmelerin Türkiye’yi en fazla etkileyen yönüyle, PKK’nın KDP ve KYB aracılığıyla İran ve Suriye’nin bu tutumlarından yararlanarak doğrudan yardım alması ve bölgedeki istikrarsızlığı kullanarak Türkiye’de yapacağı eylemlerin hazırlıklarını tamamlaması olmuştur.⁸³

İran ve Kürt grupları arasındaki yakınlaşmaya karşı Türkiye, Irak’la işbirliği yapmaya başlamıştır. İki ülke arasında 19 Aralık 1980 tarihinde petrol başta olmak üzere birçok alanda işbirliği öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca ekonomik ilişkileri geliştirme konusunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı’nın

⁸⁰ M. Ali, 2009: 11.

⁸¹ Armaoğlu, 2016: 438.

⁸² Bilgin, 2003: 225.

⁸³ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2010: 131.

artırılması konusunda Irak ile Türkiye arasında anlaşmaya varılmıştır.⁸⁴ Irak-İran savaşı başlangıcında çatışmalar İran topraklarında yaşanmıştır. Fakat Temmuz 1982’de Irak ordusu İran topraklarından çıkarıldığı gibi, İran da Irak topraklarına girmiştir. Bu durum Türkiye’yi etkilemiştir. Çünkü savaşın başladığı ilk günden itibaren tarafsızlığını ilan eden ve iki ülkeyle de gerek siyasal gerek ekonomik ilişkilerini sürdüren Türkiye, politikasını savaşın uzun sürmeyeceği ve kazanan taraf olmayacağı için bölgedeki statükoyu bozmayacağı düşüncesine dayandırmıştır. Zira İran’ın Irak’a girmesi karşısında, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı sebebiyle Irak’la ortak çıkarları bulunan Türkiye’nin sessiz kalmaması beklenmiştir. Nitekim Türkiye tarafından yapılan ilk açıklamalarda petrol boru hattının zarar görmemesi konusunda Tahran Yönetimi uyarılmıştır. Ayrıca Ağustos 1982’de dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ulusu İran’a giderek yetkililerle yaptığı görüşmelerde bu konuda Türkiye’nin hassasiyetini doğrudan dile getirmiştir.⁸⁵

Savaşın son yıllarına gelindiğinde bütün dengeler İran lehine olmuştur. Özellikle İran, Irak’ın güney sınırlarında yer alan Fau yarımadasını kontrol ettikten sonra Türkiye hakkında gazetelerde şöyle bir iddia ortaya atılmıştır; İran, Irak’ın güneyini tam olarak işgal ederse Türkiye ABD ile işbirliği yaparak Irak’ın kuzey bölgesine girecek ve kontrolü ele alacaktır. Fakat Nisan 1988 tarihinde Irak’ı ziyaret eden Özal, şöyle bir açıklamada bulunmuştur; “Türkiye herhangi bir şekilde Irak-İran savaşına karışmak niyetinde değildir”. Bütün dünya kamuoyu iyi anlasın ve bilsin ki bazı yabancı gazeteciler dalga geçici bir üslupla Türkiye’nin bölgeye müdahale edeceğini söylemişlerdir. Bu iddiaların doğruluk payı yoktur”. Çünkü Türkiye herhangi bir şekilde bu iki ülke arasında çıkan ve devam eden savaşa karışmak istememektedir. Bunlarla birlikte Türkiye’ye kendi toprakları yeterlidir ve maceralara girmeye de gerek duymaktadır.”⁸⁶ Dolayısıyla Türkiye, Bu savaşta aktif ve dürüst bir tarafsızlık politikası gütmüştür. Aktif olarak barışın sağlanması için hem savaşan taraflara ikili temaslarda bulunmuş hem de İslam Konferansınca kurulan dostça girişim komitesi çerçevesinde çaba harcamıştır.⁸⁷ Türkiye bu savaşa da tarafsız kalmasına rağmen kendisini doğrudan etkileyecek gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle Türkiye’nin yıllardır başına belan olan PKK (Kürdistan İşçiler Partisi) faktörünü güçlendirip palazlandığını söylemek mümkündür. Savaş öncesinde 1980’lerde Türkiye’de yaşanan darbenin ardından Suriye’ye yerleşen Kürtler, İran-İrak savaşı sırasında boşluktan ve istikrarsızlıktan faydalanarak İran’ın

⁸⁴ Tuncer, 2015: 42.

⁸⁵ Fırat ve Kürkçüoğlu, 2010: 132.

⁸⁶ M. Ali, 2016: 19.

⁸⁷ Çobanoğlu, 1994: 145.

desteği ile Irak'ın kuzey kamplarına yerleşmişler ve buradan Türkiye içlerine sızarak eylemler gerçekleştirmeye başlamışlardır.⁸⁸

Irak-İran savaşı sekiz yıl boyunca devam etmiştir. 22 Eylül 1980 günü başlayan savaş, Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararının, 17 Temmuz 1988 de Irak ve 18 Temmuz 1988'de de İran'ın kabul etmesi üzerine, 20 Ağustos 1988 de bütün cephelerde ateşkesin yürürlüğe girmesiyle sona ermiştir.⁸⁹

1.6. Birinci Körfez Savaşı'nın Çıkması ve Türkiye-İrak İlişkilerine Etkisi

Irak'ın 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'e saldırması ile ortaya çıkan bu savaş, sonuçları itibariyle başta Türkiye olmak üzere diğer bölge ülkelerini de derinden etkilemiştir. Bu savaşın Türkiye-İrak ilişkilerine etkisi bakımından iki farklı evrede ele almamız gerekmektedir. Birinci evre Irak'ın 2 Ağustos 1990 günü Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayarak 16 Şubat 1991'de ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin Irak'a karşı saldırılarını başlatmasıyla sona ermiştir. İkinci evre ise sıcak savaşın başladığı 16 Şubat 1991'den Birleşik Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2 Mart 1991'de ilan ettiği ateşkesin akabinde Irak içinde başlayan ayaklanmalar ve savaş sonrası düzenin sağlanması sürecidir.⁹⁰

Körfez Buhranı'nın başlangıç noktasını oluşturan Kuveyt'in Irak tarafından işgalinin nedenlerini anlayabilmek için 1980-1988 yılları arasındaki İran-İrak savaşına dönmemiz gerekmektedir. Çünkü Körfez Savaşı ile Irak-İran Savaşı arasında bir bakımdan organik bağlantı bulunmaktadır.⁹¹ Bilindiği gibi Irak, İran ile sekiz yıl süren uzun bir savaş dönemi yaşamıştır. Bu savaş sırasında batılı devletler İran'a karşı Irak'a büyük silah satışı yapmışlardır. Bu silah satışları neticesinde Irak büyük bir silah deposu haline gelmiştir. Ayrıca Irak'ın başında tek yönetici olarak bulunan Saddam Hüseyin bu silahları kullanarak bölgede lider konuma gelmek istemiştir.⁹² Ancak Saddam Hüseyin'in bu emellerine engel teşkil edebilecek hususların mevcut olduğu bilinmektedir. Bunlardan en önemlisi Irak 1980-1988 yılları arasında İran ile giriştiği savaş neticesinde ekonomik yönden ağır zararlara uğraması ve bu savaş sonrası kolay kolay ödeyemeyeceği bir dış borç yükünün altına girmiştir. Irak'ın sadece Kuveyt'e 30 milyar dolar civarında borcu olduğu saptanmıştır. Buna ek olarak Irak 50 milyar dolar dış borca sahip olup savaş nedeniyle bozulan ekonomisini ve alt yapısını revize etmek için 200 milyar dolara ihtiyacı vardı. Öte yandan savaştaki başarısızlığı sebebiyle Saddam Hüseyin bölgede prestij kaybına uğramıştır. Bu durumdan

⁸⁸ Akçay, 2013: 117.

⁸⁹ Armaoğlu, 2016: 436.

⁹⁰ Turan, 2015a: 189.

⁹¹ Armaoğlu, 2004: 436.

⁹² Bozkurt, 2006: 778.

kurtulmak isteyen Saddam Hüseyin, çareler aramaya başlamıştır. Bu nokta geçmişten beri problemlili olduğu Kuveyt'e karşı elde edilecek bir zafer kolay bir yol olacaktır.⁹³ Bu doğrultuda o tarihlerde Bağdat'ta toplanan Arap Birliği Zirvesi'nde Saddam Hüseyin, bazı Arap ülkelerinin petrol ihraç eden ülkeler örgütü (OPEC) kotalarına uymayarak fazla üretim yaptıklarından dolayı petrol fiyatlarını düşürdüklerinden şikâyet etmiştir. Sözü konusu ülkelerinin başında ise Kuveyt gelmiştir.⁹⁴

Irak, 1990 Temmuz ayında Arap Birliği Genel sekreterliğine verdiği bir mektupta şu iddiaları beyan etmiştir; Kuveyt, Irak'a ait, fakat Kuveyt sınırlarında bulunan Rumeyla bölgesinden 1980'den itibaren petrol çıkarmış ve bu suretle de Irak'ı 2.4 milyar dolar zarara soktuğunu belirtmiştir. Ayrıca Irak bazı Körfez ülkeleri başta Suudi Arabistan ve Kuveyt- olan en az 30 milyar Doralık borcunun silmesini ve Irak-Kuveyt sınırının yeniden belirlenmesini istemiştir. Saddam'a göre, iki ülke bu paraları yardım olarak verdikleri halde, sonradan borç haline getirmişlerdir.⁹⁵ Aralarındaki sorunları çözebilmek için Irak ve Kuveyt, Bağdat ve Cidde bir dizi görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Ancak Irak'ın, Rumeyla petrol bölgesi ile Warbah ve Bubiyan Adalarını Kuveyt'in Irak'a bırakılması ve Kuveyt'e olan 30 milyar dolarlık borcun silinmesi isteklerini Kuveyt'in olumsuz yaklaşması üzerine, taraflar arasındaki görüşmeler kesilmiştir.⁹⁶

Talepleri reddedilen Saddam, "coğrafyasını bütünleme" gerekçesiyle 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir. Ayrıca Irak 8 Ağustos 1990 tarihinde yaptığı bir açıklama ile Kuveyt'i ilhak ettiğini dünyaya duyurmuştur. Irak'ın bu eylemi bölge ülkelerinin yanı sıra ABD'nin de sert tepkisini çekmiştir.⁹⁷

Bir bölge ülkesi olan Türkiye, işgali diğer ülkeler gibi onaylamamıştır. İşgalden bir gün sonra toplanan Milli Güvenlik Kurulu(MGK), Irak'ın derhal Kuveyt'i boşaltmasını istemiştir. Ayrıca Kuveyt'in işgalinin kabul edilemez olduğunu ve Kuveyt'e egemenlik haklarının geri verilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁹⁸ Türkiye'nin bu kararı üzerine Bağdat yönetimi, 5 Ağustos yani BM'de Irak'a uygulanacak ambargo kararı çıkmadan bir gün önce, birinci Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan'ı Ankara'ya göndermiştir. Ramazan Özal'a Saddam Hüseyin'in iki isteğini iletmiştir; krizde Türkiye'nin Irak-İran savaşında olduğu gibi tam bir tarafsızlık izlemesi ve BM Güvenlik Konseyi'nden çıkacak ekonomik ambargo kararına uymaması, yani Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nı kapatmaması talebi olmuştur.

⁹³ Bilgin, 2003: 226.

⁹⁴ Tuncer, 2016: 29.

⁹⁵ Tuncer, 2016: 30.

⁹⁶ Şahin, 2011: 299.

⁹⁷ <http://www.tuicakademi.org/ikorfez-savasi1991/>, (erişim tarihi 14.12.2017).

⁹⁸ Silleli, 2005: 176.

Özal, Irak'ın iki isteğine de olumlu yanıt vermemiştir. Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi gerektiğini bildiren Türkiye, BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a geniş kapsamlı ekonomik ambargo uygulanmasını öngören 6 Ağustos tarihli ve 661 sayılı kararına 7 Ağustos'ta katılarak Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nı tamamen kapatmıştır. Böylece Irak'ın Türkiye üzerinde petrol ihracatı engellenmiştir. Türkiye ayrıca, Irak sınırına askeri yığınak yapmış ve NATO üslerini ABD uçaklarına açmıştır.⁹⁹

BM Güvenlik Konseyi'nin 29 Kasım 1990 tarihinde 678 sayılı kararıyla, Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanımıştır. Irak'ın Kuveyt'i boşaltmaması sonucunda ABD önderliğindeki 28 ülkenin askerlerinden oluşan Müttefik güçlere bağlı uçaklar, 17 Ocak 1990 günü Irak'a karşı hava saldırısı gerçekleştirmişlerdir. Bu hava saldırılarında Malatya'ya gelen uçaklar ile İncirlik'te bulunan uçaklarda katılmıştır.¹⁰⁰ Ayrıca Körfez Savaşı'nın başlaması ile birlikte aynı gün toplanan TBMM, hükümete Türkiye'ye yabancı asker kabul etme ve Türk askerlerini yabancı ülkelere gönderme izni vermiştir.¹⁰¹ Bu gelişmeler üzerine Bağdat yönetimi, Türkiye'ye çok sert bir nota göndermiştir. Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz Türkiye'nin izlediği tutumu “utanç verici ve Irak halkına ihanet dolu bir saldırganlık izleyen ABD'nin önünde diz çökmek” olarak nitelmiş ve Özal'ı Türkiye'yi ABD kamplarının içine sürüklemek ve iyi komşuluk ilişkileriyle ters düşen bir politika izlemekle suçlamıştır.¹⁰² Böylelikle Türk-Irak münasebetlerinde bir farklılaşma ve gerginliğe giden sürecin de ilk sinyalleri verilmiştir.¹⁰³

Görüldü gibi Türkiye, İran-Irak Savaşı'nda benimsediği tarafsızlık politikasını Körfez Savaşı'nda terk etmiştir. Türkiye, Körfez Krizi'nde Irak'ın karşısında ve ABD'nin yanında yer almış ve bu tutumunu kriz boyunca sürdürmüştür. Türkiye'nin böyle bir politika benimsemesinde Cumhurbaşkanı Özal'ın kişisel görüş ve düşünceleri önemli rol oynamıştır. Özal, Körfez Krizi'ni Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasındaki stratejik önemini Avrupa'ya ve ABD'ye göstermek için iyi bir fırsat olarak görmüştür. Ayrıca Cumhurbaşkanı Özal, Türkiye'nin AB üyeliği için baskı yapmak ve Washington ile yeni bir “stratejik ilişki” kurmak için de krizin iyi bir fırsat olacağını düşünmüştür.¹⁰⁴ Öte yandan Özal'a göre, bu savaş neticesinde Ortadoğu'nun haritası değişecektir ve Türkiye'nin buna hazır olması gerektiği

⁹⁹ Fırat ve Kürçüoğlu, 2002: 552.

¹⁰⁰ Silleli, 2005: 178.

¹⁰¹ Bozkurt, 2006: 793.

¹⁰² Fırat ve Kürçüoğlu, 2002: 553.

¹⁰³ Bilgin, 2003: 227.

¹⁰⁴ Larrabee ve Lesser, 2004: 173.

belirtilmiştir. Krizin başlamasıyla birlikte “Kerkük ve Musul” sözleri geniş bir şekilde ortada dolaşmaya başlamıştır.¹⁰⁵

17 Ocak'ta başlayan hava saldırıları neticesinde etkisiz hale getirilen Irak ordusuna öldürücü darbeyi vurmak üzere, Müttefik güçleri 25 Şubat'ta “ Çöl Fırtınası” olarak bilinen kara harekâtını başlatmıştır. Bu harekât ile Irak Ordusu 100 saat gibi kısa bir sürede neredeyse tamamen imha edilmiştir. Irak, 25 Şubat'ta BM kararlarına uyacağını açıklamasına ve ateşkes istemesine rağmen, kara harekâtı 2 gün daha sürmüştü ve 27 Şubat tarihinde, Müttefik Kuvvetlerin de ateşkesi kabul etmesiyle savaş sonra ermiştir.¹⁰⁶ BM'lerin Körfez Krizi sırasında Irak'a yönelik bu denli caydırıcı kararlar almasında ABD'nin önemli rolü olmuştur. Çünkü Soğuk Savaşı'nın bitmesiyle birlikte uluslararası sistemi kendi çıkarları doğrultusunda dizayn etmek isteyen ABD için söz konusu kriz önemli bir yer tutmaktaydı. ABD, özellikle Irak'a yönelik gerçekleştirdiği askeri operasyonla (Çöl Fırtınası) hem Ortadoğu bölgesindeki hakimiyetini pekiştirmek istiyordu hem de bütün dünyaya Soğuk Savaş sonrası kendisinin tek süper güç olduğunu kanıtlamak istiyordu. ABD, söz konusu emellerine ulaşmak için Birinci Körfez Krizi önemli bir fırsat olmuştur.¹⁰⁷

Irak'ın teslim olması üzerine Mart 1991'da kuzeyde Kürtler, güneyde Şii Arapların ayaklanması sonucunda yeni bir sorun ortaya çıkmış ve krizin ikinci evresi ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye, Irak'taki bu gelişmeler karşısında geleneksel dış politikasını takip etmiş ve Irak'ın parçalanmasına karşı olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁸ Irak'ın savaş sonrası elinde kalan Cumhuriyet Muhafız Birlikleri Mart'ın ikinci yarısında önce Şiileri ardından da Kürtleri şiddetle ezmiştir. Körfez Krizi'nin ikinci evresi olarak kabul ettiğimiz bu gelişmeler üzerine Şiiler İran'a sığınırken, yaklaşık 460 bin Kürt de 2 Nisan'da Türkiye sınırına gelmiştir.¹⁰⁹ Türk hükümeti bu nicelikte sığınmacıyı kendi sınırları içine alamayacağını anlayınca onları sınırın iki tarafında tutmuş ve elinden gelen insanî yardımlarda bulunmuştur. Çünkü böylesi büyük bir nüfusun Türkiye'ye getireceği sosyal, ekonomik ve sağlık gibi yüklerin yanı sıra siyasi sorunlar yaratma potansiyelinin yüksek olacağı düşünülmüştür. Iraklı Kürtlerin Türkiyeli Kürtlerle birleşmesi neticesinde siyasi sınırlar kaybolacak, Kuzey Irak Kürtlerin problemleri Türkiye'ye transfer olacaktır.¹¹⁰

Bu göç sorununun önlenmesi için Türkiye, Fransa ile birlikte BM'nin Güvenlik Konseyi'ne bir öneri götürmüştür. Öneride, göçmenlerin kendi evlerine güvenli bir şekilde

¹⁰⁵ Armaoğlu, 2004: 446.

¹⁰⁶ Silleli, 2005: 179.

¹⁰⁷ KIssinger, 2014: 681-682.

¹⁰⁸ Şahin, 2011: 307.

¹⁰⁹ Çobanoğlu, 1994: 148.

¹¹⁰ Bozkurt, 2006: 814.

dönmelerini sağlamak ve Kuzey Irak'ta Irak ordusunun saldırılarından korkmadan kalabilecekleri bir alan yaratmak olduğu yer almıştır. Özal bu alanın adını “güvenli bölgeler” olarak koymuştur.¹¹¹ Türkiye'nin isteğini görüşmek üzere 5 Nisan 1991 tarihinde olağanüstü toplanan BM Güvenlik Konseyi 688 sayılı kararı acil olarak kabul etmiştir. 688 sayılı karar, uluslararası işbirliğinin daha etkili bir şekilde çalışması için ortam yaratarak Irak'ın kuzeyinde “Huzur Operasyonu” olarak anılan “güvenlik bölgesinin” oluşturulması yönündeki süreci başlatmıştır.¹¹² Huzur Hareketi, Kuzey Irak'taki Kürtlerini Bağdat yönetiminin saldırılarından korumayı amaçlayan ABD liderliğinde Körfez Krizi'ne katılan diğer müttefik güçlerin de olduğu ve Türkiye toprakları üzerinden gerçekleştirilen bir askeri operasyondur. Bu harekâtı yapan hava birliğinin adı olan “Poised Hammer (Kalkık Horuz)” veya Türkçeye yanlış çevirmiş olunan “Çekiş Güç” 12 Temmuz 1991 tarihinde Türkiye'nin Bakanlar Kurulunda alınan bir kararla, Türkiye'de konuşlanmasına izin verilmiştir. Çekiş Güç birlikleri arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı askerler de bulunmuştur.¹¹³ Bu operasyon neticesinde Irak'ın kuzeyinde 36. Enlem olarak adlandırılan uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir. Bu şekilde Türkiye tarafından önerilen ve başta bazı Batı ülkeleri tarafından sıcak karşılanmayan güvenli bölge önerisi ABD'nin desteklemesi neticesinde uygulama olanağı bulmuştur.¹¹⁴

Son olarak Körfez Savaşı'nda Irak'a karşı ambargo uygulayan ve Irak'ın karşısında olan Türkiye'nin Irak ile olan ilişkileri de kopma noktasına gelmiştir. Çok ciddi ekonomik kayıplara uğrayan Türkiye, Irak ile olan yıllık 2,5 milyar dolarlık ticaret hacmi de sıfırlanmıştır. Ayrıca sınır ticaretinin bitmesiyle birlikte Güneydoğu Anadolu bölgesinde on binlerce insan işsiz kalmıştır. Bu işsizler ordusu Türkiye'nin milli güvenliğini tehdit eden PKK terör örgütü saflarına katılmış ve Türkiye'nin bütünlüğünü bozmak için mücadeleye başlamışlardır. Yine daha sonra Türkiye-Kuzey Irak ilişkileri bölümünde inceleyeceğimiz gibi, Kuzey Irak'ta kontrol tamamen Kürt grupların eline geçmiş ve bu bölgede Türkiye'nin hiç istemediği ve kabullenmeyeceği oluşumlarla karşı karşıya kalmıştır.¹¹⁵

Körfez Buhranı'ndan sonra Türkiye-Irak ilişkilerinde cereyan eden bu olumsuz havayı dağıtmak için Türk yetkilileri Irak'a bir ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu ziyaret sırasında Saddam Hüseyin Türkiye'yi, yabancı güçlerin Irak'ın kuzeyini işgallerine izin verdiği için suçlamıştır. Aynı ziyarette Irak Kültür Bakanı Sadun Hammadi de Türkiye'yi suçlayarak “Türkiye'nin, Çekiş Güç'ün Irak'ı bombalamasına izin vermesiyle bu ülkeyi arkadan hançerlediğini” ifade etmiş ve buna karşılık Irak'ın İncirlik Hava Üssü'nü

¹¹¹ Gözen, 2006a: 815.

¹¹² Şahin, 2011: 309.

¹¹³ Tuncer, 2016: 34.

¹¹⁴ Silleli, 2005: 184.

¹¹⁵ Silleli, 2005: 180.

bombalayabileceğini ima etmişti.¹¹⁶ Bu paradigmalardan yola çıkarak Körfez Krizi'nin sonuçları, Türkiye'nin Batıya verdiği destek ve Irak Hükümetinin Türkiye'yi suçlayıcı ithamları iki ülke arasındaki münasebetlere tamiri kolay olmayacak derin izler bırakmıştır.

¹¹⁶ Bilgin, 2003: 228.

İKİNCİ BÖLÜM

ABD'İN 2003 IRAK'I İŞGALİ TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNE YANSIMALARI (2003-2011)

Çalışmamızın bu bölümünde ABD'nin 2003 Irak müdahalesinin Türkiye-Irak ilişkilerine etkisi ve güvenlik olarak Türkiye'nin bu savaştan nasıl etkilendiği incelenmeye çalışılmıştır.

2.1. İşgal'e Giden Süreçte Türkiye-Irak İlişkileri

Birinci Körfez Savaşı sırasında Türkiye'nin Batı ile Özellikle ABD'yle paralel politika izlemesi nedeniyle Türkiye-Irak ilişkileri sona erme aşamasına getirmiştir. Çünkü Türkiye, 1990-1991 yılları arasında Körfez krizi patlak verdiğinde Irak'a karşı cephe almış ve uluslararası koalisyona katılmıştır. Ayrıca Türkiye BM tarafından Irak'a uygulanan ekonomik ambargoya katılan ülkelerden biri olmuştur. Türkiye'nin krize karşı bu tutumundan dolayı 80'li yıllarda dinamik olarak gelişen Türkiye-Irak ilişkileri sekteye uğramasına neden olmuştur.¹¹⁷

Körfez Savaşı'nın akabinde Irak'ın Kuzeyinde ortaya çıkan otorite boşluğu, Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerde yeni bir sorun alanı doğmasına zemin hazırlamıştır. Çünkü Körfez Buhranı özellikle Türkiye'nin en fazla üzerinde durduğu gelişmelerden biri olan bir Kürt siyasal oluşumunun doğmasına olanak tanımıştır.¹¹⁸ Savaş sonrası Irak'ın Kuzeyinde meydana gelen siyasi Kürt oluşumu zamanla Türkiye'nin milli güvenliğini haliyle de Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit etmeye başlamıştır. Bu duruma bağlı olarak da hem Irak hem de Türkiye birbirlerine yaklaşmanın ve ilişkilerini düzeltmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Çünkü önceki bölümde bahsedildiği gibi 1926 Ankara Anlaşması'nın temelini oluşturan, Türkiye ve Irak'ı birbirlerine yakınlaştıran ayrıca iki ülke arasındaki ilişkileri belirleyen en önemli neden her iki ülkenin de ayrılıkçı eylemlere karşı ve sınır güvenliğini sağlama hususunda birbirlerinin desteğine muhtaç olmalarıydı. Ancak Türkiye-Irak ilişkilerinin temel taşını oluşturan toprak bütünlüğüne saygı ve sınır güvenliğini korumak gibi prensipler Birinci Körfez Savaşı'nın başlamasıyla özellikle Irak'ın Kuzeyinde ortaya çıkan yeni statü nedeniyle sarsılmaya başlamıştır.¹¹⁹

¹¹⁷ Silleli, 2005: 114.

¹¹⁸ Yılmaz, 2012: 161.

¹¹⁹ Bilgin, 2003: 228.

Bu gelişmeler üzerine hem Türkiye hem de Irak, karşılıklı birbirlerine yaklaşmanın önemini anlamış ve ilişkileri normalleştirmek için her iki ülkede çaba sarf etmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda Türkiye'nin daveti üzerine dönemin Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz 12 Haziran 1991 tarihinde Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında Irak'ın Kuzeyinde cereyan eden gelişmelerin yanı sıra Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın açılması gibi hususlar görüşülmüştür. Bu ziyaretin akabinde Irak'ın eski Ankara Büyükelçisi İslam Konferansı toplantısı sırasında, Irak yönetiminin Türkiye ve Suriye ile üçlü bir sınır güvenliği anlaşması yapmak istediğini Türk yetkililerine bildirmiştir.¹²⁰ Bunun üzerine Türkiye, Irak ve Suriye'den oluşan üçlü teknik komite Eylül 1992'de Suriye'nin başkenti Şam'da bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Toplantıda, başta Irak'ın kuzeyinde yaşanan gelişmeler olmak üzere Fırat ve Dicle'nin iklimsel koşulları ve Fırat üzerinde kurulan barajlarla ilgili bilgiler tartışılmıştır.¹²¹ Toplantıdan sonra yayımlanan bildiriye, her üç ülkede Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulmasına izin vermeyeceklerini uluslararası kamuoyuna ilan etmişlerdir. Türkiye, 1993'ten itibaren Irak Hükümetiyle ilişkilerini normalleştirme ve Irak'a uygulanan ekonomik ambargonun kaldırılması için daha yoğun diplomatik girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Öte yandan Türkiye Nisan 1993'te Irak'la maslahatgüzar düzeyinde yeniden diplomatik ilişkiler tesis etmeye başlamıştır. Türkiye Başbakanı Çiller Ekim 1993 yılında gerçekleştirdiği ABD ziyaretinde Irak'a uygulanan yaptırımlar konusunda bir ara formül bulunması ve Kerkük-Yumurtalık Boru Hattının açılması isteğini ABD yönetimine iletmiştir.¹²²

1996 yılına gelindiğinde BM'nin petrol karşılığı gıda ve ilaç satın alma programı çerçevesinde Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı kısmında olsa açılmış ve ekonomik ilişkilerde bazı düzeltmeler yaşanmıştır.¹²³

6 Temmuz 1996'de Türkiye'de iktidara gelen Refah yol partisi Irak'la bozulan ilişkilerini düzeltmek için yoğun bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Bu doğrultuda başbakan Erbakan ile Adalet Bakanı Şevket Kazan ve Milli Eğitim Bakanı Mehmet Sağlam Ağustos 1996 yılında Bağdat'ı ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaret Türk heyeti 4 İslam ülkesi Türkiye, Irak, Suriye ve İran arasında bir dördümlü terör zirvesinin toplanması önerisini Bağdat yönetimine iletmiştir. Ancak Bağdat Yönetimi Suriye ile masaya oturmayacağını söyleyerek Türkiye'nin bu önerisini reddetmiştir. Ayrıca Irak, Türkiye'den Çekiç Güç'ün süresinin uzatılmamasının yanı sıra sınır ticaretine yeniden işlevlik kazandırılmasını talep etmiştir. Genel olarak bu

¹²⁰ Bilgin, 2003: 232.

¹²¹ Erhan ve Kürkçüoğlu, 2002: 556.

¹²² Eryılmaz, 2016: 123.

¹²³ Bilgin, 2003: 233.

dönemde Türkiye bir taraftan Körfez Krizi nedeniyle Irak'la bozulan ilişkilerini düzeltmeye çalışırken diğer tarafta ABD'nin olası bir Irak Müdahalesini engellemek için yoğun bir diplomatik trafiği yürütmüştür.¹²⁴

2.2. ABD'nin 2003 Irak Müdahalesi ve Türkiye'nin Bu Müdahaleye Karşı Takındığı Tavrı

İkinci Körfez Savaşı olarak da adlandırılan bu savaş ABD'nin ve oluşturulan çoklu koalisyon güçlerinin 20 Mart 2003 tarihinde Irak'a saldırmasıyla başlamış ve 9 Nisan 2003'de Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle sona ermiştir. Bu savaşın nedenlerini anlayabilmek için birbiriyle bağlantılı iki farklı döneme bakmamız gerekmektedir. Bunlardan birincisi yakın nedenler olarak 11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan saldırı ve bunu izleyen gelişmeler olmuştur. İkinci ise yani uzun vadede bu savaşın ve Saddam Hüseyin rejiminin devrilme nedenlerini 1991 Birinci Körfez Savaşına kadar götürmemiz mümkündür.¹²⁵

Irak'ın ABD'nin hedef tahtasına gelmesi ise Birinci Körfez Savaşı'nın sonrasına denk gelmektedir. Bunun en önemli nedenleri ise şöyle sıralanabilir; Irak içinde bulunan zengin enerji kaynakları, nüfusu, diğer Arap ülkelerine oranla daha etkili olabilecek bir konuma sahip olması ve İsrail için tehdit olabilecek nadir Arap ülkelerinden biri olması gibi etkenler rol oynamıştır. Böylelikle Irak, ABD'nin Ortadoğu politikasında merkezi bir konuma yerleşmiş ve Irak'a saldırmak için fırsat kollamaya ve bahane üretmeye başlamıştır.¹²⁶

ABD, 1990'ların ikinci yarısından sonra Irak'ı kontrol etmek ve Saddam Hüseyin rejimini yıkmak için bu ülkeye karşı farklı politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu politikalardan birisi Başkan Clinton döneminde uygulanan "Çift Çevreleme" olarak bilinen politikanın devamı niteliğindedir. Bu politikaya göre Saddam Yönetimi'nin yanı sıra Irak halkı da hem siyasi hem ekonomik yaptırımlara maruz bırakılarak rejimin yıkılması için gereken toplumsal kargaşayı yaratmak olmuştur. Irak'a karşı uygulanan bir diğer politika ise bir taraftan siyasi çevreleme ile Saddam Yönetimi'ne karşı baskılar sürdürülürken diğer taraftan Irak halkına karşı ekonomik yaptırımları hafifletmek olmuştur. Böylelikle Irak halkına yardım sağlanarak Saddam sorası ülkede oluşturulacak yeni rejimin Batı'ya özellikle de ABD'ye daha fazla yakın olması için olanak sağlanacaktır. Nitekim "Çift Çevreleme" politikasıyla başta Irak olmak üzere İran da baskı altında tutulmaya çalışılmıştır.¹²⁷ Fakat bu politika Irak ve İran arasında bir ittifak olasılığı yarattığı gerekçesiyle muhafazakârlar

¹²⁴ Erhan ve Kürkçüoğlu, 2002: 560-561.

¹²⁵ Turan, 2015b: 285.

¹²⁶ Laçiner, 2004: 13.

¹²⁷ Turan, 2015b: 285.

tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. ABD yönetiminde önemli mevkilerde yer alan muhafazakâra göre ABD askerî gücünü kullanarak daha kısa vadede hem Irak hem de İran'daki rejimleri değiştirme seçeneğini önermişlerdir. Yeni Muhafazakârlar (Neo-Conlar) olarak bilinen bu grup 26 Ocak 1998 günü dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'a bir mektup göndermiştir. Mektupta, ABD'nin Irak politikasında sorunlar ortaya konulmuş ve bu politikanın yani "Çifte Çevreleme" stratejisinin değiştirilmesini istemişlerdir. Çünkü bu gruba göre, ABD'nin Irak'a karşı benimsediği (Çifte Çevreleme) politikanın başarılı olmaması sebebiyle Ortadoğu'da ABD aleyhine büyük bir tehdit gelişmektedir. Bu nedenle ABD'nin başta kendisinin daha sonra bölgede bulunan dostları ve müttefiklerinin çıkarlarına hizmet edebilecek yeni bir strateji geliştirmesi gerekmektedir. Oluşturulacak yeni stratejinin temel amacı Saddam Hüseyin rejiminin iktidardan uzaklaştırmak olmalıdır.¹²⁸ Böylece ABD'de kapalı kapılar arkasında muhafazakârların bu görüşleri değerlendirmesine rağmen 2001 yılından sonra uluslararası kamuoyuna Irak'a askeri müdahale için iki sebep öne sürülmüştür. Bunlardan ilki Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olması, diğeri ise bu ülkenin uluslararası Radikal İslamcı Terör Örgütleri ile ilişkileri olmuştur.¹²⁹

Nihayet ABD, Irak'a müdahale için aradığı bahaneyi 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında elde etmeye başarmıştır. ABD'nin New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi ve Washington'daki Pentagon'a 11 Eylül 2001 yılında yapılan terör eylemleri, ABD'nin Ortadoğu politikasında köklü değişikliklere neden olmuştur. 11 Eylül saldırısının akabinde ABD yönetimi, terörizmi başta kendi güvenliğine daha sonra dünya barışına büyük bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. ABD, 11 Eylül saldırılarından sorumlu El-Kaide terör örgütüne ve bu örgüte yardım eden Afganistan'daki Taliban rejimine bir mücadele başlatmıştır. Bu çerçevede ABD 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a askeri bir müdahale gerçekleştirmiştir. Afganistan saldırısı sonrası ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld muhafazakârların desteğini alarak Irak savaşını da gündeme taşımışlardır. Bu doğrultuda hem Cheney hem de Rumsfeld El-Kaide lideri Usame bin Ladin ile Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin arasında bir ilişki olduğunu iddia etmişlerdir. Özellikle El-Kaide'nin Irak'ın elinde bulundurduğu kitle imha silahları elde edebileceğini ifade etmişlerdir. Bu sebeplerden dolayı Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasına yönelik yoğun bir şekilde çaba sarf etmeye başlamışlardır.¹³⁰ Ayrıca ABD'de Ağustos 2002'den itibaren birbiri ardına yayımlanan beyanatlara hem uluslararası kamuoyunun Irak'a karşı yapılacak bir askeri müdahaleye hazırlanması hem de BM nezdinde müdahaleyi

¹²⁸ Gözen, 2006b: 38.

¹²⁹ Turan, 2015b: 286.

¹³⁰ Şahin, 2011: 330.

meşrulaştıracak bir kararın çıkarılması için yoğun bir şekilde çalışmaya başlamışlardır.¹³¹ Ancak ABD, BM’de Irak’a müdahale için karar çıkmamasına rağmen söz konusu ülkeye karşı 40 ülkenin katılımıyla bir koalisyon (Coalition of the Willing) oluşturmayı başarmış ve Türkiye de bu koalisyonun bir parçası olmuştur. Böylelikle ABD önderliğindeki koalisyon güçleri “Irak’a özgürlük” adı altında 20 Mart 2003 tarihinde Irak’a karşı bir operasyon başlatmış ve 9 Nisan 2003 yılında ülke işgal edilmiştir.¹³²

İşgal sürecinde Türkiye’nin takındığı tavır ve benimsediği politikalara gelince, ABD’nin olası bir Irak müdahalesi konusu 1998 yılından itibaren Türk dış politikasının en önemli gündem maddelerinden birisini oluşturmuştur. Dönemin ABD Savunma Bakanı William Cohen 6 Kasım 1998’de yaptığı Ankara ziyaretinde ilk defa ülkesinin Irak’a bir askeri müdahale niyetinde olduğunu Türk yetkilerine bildirmiştir. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel ise, Cohen’e Irak’ta bir rejim değişikliğine karşı çıkmayacağını fakat askerî müdahale seçeneğine de pek olumlu bakmayacağı mesajını vermiştir.¹³³ Türkiye’nin askeri müdahaleye sıcak bakmamasının en temel nedenlerinden biri 1991 yılında Birinci Körfez Savaşı sırasında yaşadığı acı tecrübe olmuştur. Öte yandan Türkiye’nin, olası bir Irak savaşına destek vermesi durumunda bu ülkeyi ciddi riskler doğurabilirdi. Bunlardan en önemlisi Kuzey Irak’taki Kürtlerin daha fazla güçlenmesine bağlı olarak Türkiye’de ayrılıkçı isteklerde bir artış yaşanmasıdır. Türkiye’yi bekleyen bir diğer risk ise Birinci Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan ekonomik sıkıntıların bir benzerinin yaşanmasıdır. Algılanan bir diğer önemli risk Türkiye’nin Irak’a karşı ABD ile girişeceği bir ittifaka diğer Arap ülkelerinin tepkisi olmuştur. Öte yandan Türkiye, ABD’nin isteklerine tereddüt etmemesinin bir diğer etkense 1990 müdahalesinden farklı olarak 2003 müdahalesinde uluslararası uzlaşmanın ve net bir şekilde askeri müdahaleyi içeren bir BM kararının bulunmaması olmuştur. Bütün bu etkenlerden dolayı ABD tarafından Irak’a karşı yapılacak bir askeri müdahaleye Türkiye, temkinli davranmak zorunda kalmıştır.¹³⁴

Türkiye, savaş halinde kendi aleyhine çıkabilecek bütün bu olumsuzluklara rağmen bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. Türkiye stratejik ortağı olan ABD ile uzun yıllar farklı şekillerde dostlukları bulunan ve sınır komşusu olan Irak’ın arasında tercih yapmak gibi bir zorunluluğa maruz bırakılmıştır. Türkiye, meclisi, hükümeti, muhalefeti, basını ve diğer karar organları ile uzun süre bu sorunu tartışmışlardır.¹³⁵

¹³¹ Okur, 2010: 249.

¹³² Turan, 2015b: 287.

¹³³ Taştekin, 2006: 245.

¹³⁴ Turan, 2015b: 288.

¹³⁵ Akbaş 2011: 268-269.

Türkiye olası bir Irak müdahalesinde kendi aleyhine oluşacak gelişmeleri de göz önünde bulundurularak sorunun barışçıl yollarla çözülmesi için ABD ve Irak arasında yoğun bir diplomasi trafiği başlatmıştır. Saddam Yönetimi o dönemde BM kararlarına karşı gelmesi ve silah denetçilerinin faaliyetlerini durdurması üzerine ABD'nin Irak'a müdahale isteğinin artmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerden ötürü Türkiye, sorunun çözülmesine yönelik girişimleri farklı ivmeler kazanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem 1998 yılında ABD ile Irak arasındaki gerginliği çözmek için Bağdat'a bir ziyaret yapmıştır. Bu ziyarete Cem, Iraklı yetkililere ABD'nin Irak'a müdahale etmekte ne kadar ciddi olduğunu bildirmiştir. Fakat Cem'in bu ziyareti başta ABD'nin olmak üzere diğer Arap ülkeleri tarafından da olumsuz karşılanmıştır. ABD, İsmail Cem'in ziyaretini onaylamadığını belirtmiş ve "Bu gezi ile Saddam'ı cesaretlendiriyorsunuz" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca ABD'li yetkililerin gerçekleştirdikleri Ankara temaslarında Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in geçmişte verdiği hiçbir sözü tutmadığını ve ikna edilmesi zor olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca ABD'li yetkililer Türkiye'nin sorunun çözümüne yönelik çabalarını anlayışla karşıladıklarını fakat başarılı olma noktasında umutlu olmadıklarını vurgulamışlardır.¹³⁶

İsmail Cem'in Bağdat gezisinde Irak yönetimiyle yaptığı görüşmeler de ABD'yi haklı çıkarır nitelikte olmuştur. ABD, Türkiye'nin bu tutumundan rahatsız olmuş ve Madeleine Albright Irak'a müdahale konusunda destek toplamak için çıktığı Avrupa ve Ortadoğu gezisinde Türkiye'ye uğramamıştır. Albright'ın bu turunda, Ankara'yı ihmal etmesi, Türkiye tarafından kabul edilmez olarak nitelendirilmiştir.¹³⁷

Genel olarak bu dönemde Türkiye, Irak sorununun çözümüne yönelik yaptığı girişimler Irak nezdinde olmuştur. Türkiye Iraklı yetkililere ABD müdahalesi tehdidinin çok ciddi olduğunu ve olası bir askeri müdahale de hem Irak hem de Türkiye'nin zarar göreceğini telkin etmiştir. Bu yüzden BM kararlarına uyulmasını istemiştir. Ancak Türkiye'nin bütün bu çabaları somut bir sonuç vermemiştir. Çünkü Irak, Türkiye'nin bu isteklerine yanıtı genellikle Irak kitle imha silahlarına sahip olmadığını, BM kararlarına uyduğunu ve Türkiye'nin olası bir ABD müdahalesine karşı çıkacağına inanmaktan kaynaklanıyordu.¹³⁸

Türkiye, Irak sorunu merkezli ABD ile başlattığı görüşmeler Yirmi birinci Yüzyılın ilk yılında kadar tam olarak kamuoyuna yansımamıştır. Fakat dünya 11 Eylül 2001 günü, uluslararası ilişkiler gündemini bir anlamda bıçak gibi kesen ve şok etkisi yaratan bir saldırıya sahne olmuştur. Yeni dünya düzeninin liderlik görevini üstlenen ABD'nin göbeğinde

¹³⁶ Çevik, 2011: 65.

¹³⁷ Taştekin, 2006: 254.

¹³⁸ Yeşilyurt, 2013: 403.

bulunana Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri ve Pentagon'un bir kısmı, terörist bir eylemle yerle bir edilmiştir.¹³⁹ ABD bu saldırılarla ilk defa kendi evinde bu kadar dehşet verici bir şekilde vurulmuştur. Bu saldırılar başta Amerikalı halk olmak üzere yönetimin de büyük bir duygu birikimine sebebiyet vermiştir. Ayrıca böylesine imajı sarsılmış bir Beyaz Saray ne ABD'de ne de dünyada liderlik yapabiliirdi.¹⁴⁰ Böylece Beyaz Saray Yönetimi hem sarsılan imajını yeniden kazanmak ve 11 Eylül saldırılarının öcünü almak için “Önleyici Müdahale Doktrini” çerçevesinde uluslararası terörizme savaş açmıştır. Ayrıca ABD, NATO ve BM gibi uluslararası örgütleri sürecin içine çekmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda ABD Bunun hem BM hem de NATO nezdinde girişimlerde bulunmuş ve NATO'dan ve BM'den bazı kararlar çıkarmıştır.¹⁴¹

ABD, 11 Eylül saldırılarının ertesi günü NATO Antlaşmasının 5. Maddesindeki “Müttefiklerden herhangi birine yapılan saldırının tüm ittifaka yapılmış bir saldırı olarak kabul edilmesi” hükmünün işlevleştirilmesini istemiştir. Ayrıca ABD, BM Güvenlik Kurulu'nun, terörü kınayan ve 11 Eylül saldırılarından El-Kaide ve Afganistan'daki Taliban Rejiminin sorumlu olduğunu açıklayan 12 Eylül tarihli ve 1368 sayılı kararın alınmasını sağlamıştır. Bunlara ek olarak Beyaz Saray Yönetimi devletlere uluslararası terörizme ve terörü destekleyen ülkelere karşı işbirliğinde bulunma çağrısı yapan 1373 (2001) tarihli kararın alınması da sağlamıştır. Öte yandan NATO antlaşmasının 5. Maddesi uyarınca ABD'ye yapılan her türü saldırı ilk defa bütün NATO ülkelerine yapılan saldırı olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca ABD 5. Madde çerçevesinde kendi güvenliğini sağlama maksadıyla her türlü güç kullanmanın yolu açılmıştır.¹⁴²

Uluslararası arenada ABD lehine oluşan bu olumlu konjonktürü Beyaz Saray Yönetimi, Saddam Hüseyin Rejimine karşı kullanmak istemiştir. Çünkü ABD'nin Irak'a karşı girişeceği bir müdahalede Amerikan çıkarları açısından izah edilmesi oluşan yeni konjonktürde gayet mümkün olacaktır. Böylelikle ABD Irak'a askerî müdahale etmek için hazırlıklara başlamıştır.¹⁴³

ABD, Türkiye'nin yardımı ile Irak'ı daha kolay işgal edeceğini düşünerek Türkiye Hükümeti ile yeniden müzakerelere başlamış ve birlikte hareket etme şartları tartışılmaya başlanmıştır.¹⁴⁴ Bu doğrultuda ABD, Türkiye nezdinde girişimlerine başlamış ve ilk olarak Başkan Yardımcısı Richard Cheney Mart 2002'de Ankara'ya gelmiş ve dönemin Türkiye

¹³⁹ Çevik, 2011: 73.

¹⁴⁰ Laçiner, 2004: 17.

¹⁴¹ Akbaş, 2011: 148.

¹⁴² Akbaş, 2011: 149.

¹⁴³ Çevik, 2011: 76.

¹⁴⁴ Saray, 2010: 111.

Başbakanı Bülent Ecevit ile görüşmüştür. Cheney'in ziyareti sonrası bu kez ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Narc Grossman 14 Temmuz 2002 tarihinde Ankara'ya gelerek Türk yetkililere bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu arada Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Gürel'in Washington ziyaretinde Irak'a saldırı planları gösterilmiş ve ilk defa Kuzey Cephesi'nden bahsedilmiştir. Yapılan bu görüşmelerde Türk Hükümeti olası bir Irak müdahalesinde havadan geçiş izninden ve belli bir sayıda özel kuvvetlerin Türkiye'den geçmesine izin verilmesinden yana tavır takınmıştır. Ancak ABD ise Irak'a yapacağı askeri operasyon da Türkiye'nin sunduğu önerileri yeterli bulmamıştır.¹⁴⁵

Irak'la ilgili Türkiye'nin en önemli kaygısı bu dönemde Irak'ın toprak bütünlüğü olmuştur. Ecevit'e göre Türkiye Irak'taki Saddam Hüseyin Yönetimini desteklemiyordu, ancak Irak'a yapılacak olası bir askerî saldırı neticesinde bu ülke parçalanabilirdi. Bundan da kaçınılması gerekirdi. Özellikle de bu parçalanma neticesinde bir Kürt devletinin doğması Türkiye için ciddi riskler meydana gelebilirdi.¹⁴⁶

ABD, Irak konusundaki ciddiyetini Türkiye'ye bildirmek üzere Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz'ı Temmuz 2002'de İstanbul'a göndermiştir. Wolfowitz temalarında, Irak sorununun ciddi şekilde masaya yatırıldığı ortaya çıkmış ve Türkiye'nin ABD ile işbirliği alanındaki tavrını net bir şekilde ortaya koymasını istemiştir. Ayrıca Türk yetkililerine getirdiği mesajda, Türkiye'nin hassas olduğu Kerkük, PKK ve Kürtlerin bağımsızlık isteği gibi konularda Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak garantisini vermiştir.¹⁴⁷

Bu süreçte Ecevit Hükümeti bir karar vermek zorunda bırakılmıştır. Bir yandan Türkiye'nin dış politikasında en önemli uluslararası desteği veren ABD diğer yandan ise Irak konusunda ABD'ye verilecek yardımın kendi güvenliği açısından da sıkıntılar verebileceğidir. Bu endişelerle Başbakan Ecevit, Wolfowitz'ın ziyaretinden hemen sonra Saddam Hüseyin'e durumun ciddiyetini anlatmak için bir mektup göndermiştir.¹⁴⁸

"Komşumuz Irak'la dostluk ilişkilerimizi ve işbirliğimizi geliştirmeye ne kadar önem verdiğimizizi ve ülkenizin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne ne kadar özen gösterdiğimizizi, bu uğur da büyük özverilerde bulunduğumuzu herhalde takdir edersiniz. Şimdi Irak yeni bir tehditle karşı karşıyadır. Bu tehdidin önlenmesi için yoğun girişimlerde bulunuyoruz. Fakat bizim girişimlerimizden olumlu sonuç alınabilmesi, her şeyden önce, Irak'ın ivedilikle bazı somut adımlar atması; özellikle de BM'nin silah denetimi önündeki tüm engelleri bir an önce kaldırması gereklidir. Eğer durum çok ciddi olmasa size bu hatırlatmada bulunma zorunluluğunu duymazdım. Topraklarınızı BM denetimine açmazsanız, çıkabilecek vahim olaylardan Türkiye de büyük zarar görebilir. O nedenle

¹⁴⁵ Uzgel, 2013: 270.

¹⁴⁶ Çevik, 2011: 79.

¹⁴⁷ Taştekin, 2006: 259.

¹⁴⁸ Çevik, 2011: 79.

de bu konuya çok duyarlıyız. Çağımızda uluslararası saydamlık çok yaygındır. Onun için bu konuda aşırı duyarlılık gösterilmesi gereksizdir. Biz, Irak'ın güvenliğinin ve toprak bütünlüğünün sağlam temellere dayanması için üstümüze düşenleri yapmayı, kendi ulusal çıkarlarımız açısından da görev biliriz. Sizden BM denetimi ötündeki engelleri bir an önce kaldırmanızı önemli rica ederim.”

Türkiye bu mektubuyla Irak Yönetiminden beklentileri karşılayacağını ummakla birlikte sanki son vazifesini yerine getiriyor gibiydi.¹⁴⁹ Bu mektuptan hemen sonra Irak Başkan Yardımcısı Tarık Aziz Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Aziz ziyaretinde, Türkiye ile iyi ilişkilerinin olduğunu ama Türkiye'nin Birinci Körfez Krizi'nde benimsediği ABD yanlısı politikalar yüzünden hem ülkesinin hem Türkiye'nin ciddi zararlar gördüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu yeni dönemde ABD'nin yanında olmaması gerektiğini ve eğer Saddam Yönetimi yıkılırsa ülkenin parçalanacağını, bu durumun Türkiye'ye de yansıtacağını Ankara'ya bildirmiştir. Türkiye Hükümeti, Eylül 2002 tarihinden sonra yaklaşan seçimlerin de etkisiyle ve savaş sonrası Irak'ta oluşacak olumsuz bir durumun ortaya çıkaracağı güvenlik endişesiyle müdahaleye karşı bir tavır takınmaya başlamıştır.¹⁵⁰

3 Kasım 2002 yılında Türkiye'de yapılan genel seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) tek başına iktidarı ele geçirmiştir. Yeni bir hükümet olarak AK Parti, iç sorunların yanı sıra dış politikada Irak krizi gibi tarihî bir sorunla karşı karşıya kalmıştır.¹⁵¹ Türk kamuoyu AK Parti'nin Irak sorunuyla ilgili benimseyeceği politikaları merakla beklemiştir. İlk defa Erdoğan'ın daha başbakan olmadan ABD Başkanı Bush'la görüşmesi, o dönemde Irak sorununu yakından takip eden bazı gazeteci ve dışişleri yetkilileri tarafından, AK Parti'nin ABD'ye Irak'a müdahale sırasında geçiş kolaylığı sözü verdiği şeklinde yorumlanmıştır. Zaten, dönemin AK Partili yetkilileri ve Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış daha görüşmeler sürerken ABD ile ortak hareket edebileceklerini imha edecek ifadeler kullanmışlardır.¹⁵² Irak sorunu için 2002 Aralık ayında toplanan MGK bir karar alabilmek için BM silah denetçilerinin 27 Ocak 2003'te açıklanacak olan raporunu bekleme kararı almıştır. Ayrıca bu toplantıda daha önce de formüle edilen kırmızı çizgiler olarak belirlenen, Türkiye'nin Irak'ta hassas olduğu noktaların altı çizilmiştir. Türkiye'nin öne sürdüğü tezler, bir Kürt devletinin kurulmaması, Musul ve Kerkük'ün statülerinin korunması ve Türkmenlerin Irak'ta asli unsur olarak korunmaları şeklinde olmuştur. ABD ise, Türkiye'den kara, hava ve deniz alanlarda geçiş serbestliği gibi taleplerde bulunmuştur.¹⁵³

¹⁴⁹ <http://www.hurriyet.com.tr/ecevitten-saddama-uyari-dolu-mektup-52501>, (erişim tarihi: 22.02. 2018).

¹⁵⁰ Çevik, 2011: 80.

¹⁵¹ Taştekin, 2006: 268.

¹⁵² Uzgel, 2013: 271.

¹⁵³ Taştekin, 2006: 268.

Türkiye, Irak Krizi'yle ilgili bir taraftan ABD ile müzakereleri sürdürürken diğer taraftan olası bir savaşın doğuracağı olumsuz sonuçlar nedeniyle savaşın çıkmasını engellemek için girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda Türkiye Arap ülkeleriyle birlikte ortak hareket etme platformunu oluşturmuş ve sorunun barışçıl yollarla çözülmesi için çareler üretmeye başlamıştır.¹⁵⁴ 2002 Kasım ayında dönemin Türkiye Başbakanı Abdullah Gül Irak sorununa diplomatik bir çözüm bulmak amacıyla Ortadoğu turuna çıkmıştır. Gül Ortadoğu gezisi sırasında başta Suriye olmak üzere İran, Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan'ı ziyaret etmiştir. Gül'ün girişimleri neticesinde Mısır, İran, Ürdün, Suudi Arabistan ve Suriye liderlerinin katılımıyla 23 Ocak 2003'ta İstanbul'da bir toplantı düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu girişimlere ek olarak AK Parti lideri Erdoğan Rusya ve Çin'i kapsayan ve Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ise Avrupa ülkelerini ziyaret ederek krizin BM çerçevesinde diplomatik kanallarla çözüm arayışlarına çaba sarf etmişlerdir. Yapılan bütün bu görüşmelerde altı çizilen en önemli nokta, olası bir Irak Savaşı'nda bütün bölgede bir kaos ortamının hakim olacağı olmuştur.¹⁵⁵

Ocak 2003'te "Irak'ın Komşuları" adı altında ilk toplantı İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Toplantıya katılan ülkelerin temel iki amacı vardı; birincisi Irak işgalini engellemek için bu ülke nezdinde diplomatik girişimlerde bulunmak ve Saddam Hüseyin Yönetiminin uluslararası toplumla işbirliğine ikna etmek olmuştur. Bu toplantıya katılan bütün ülkeler Saddam Hüseyin Rejimine karşı olmasına rağmen hiçbirisi olası bir askeri müdahalenin getireceği riskleri göze almaktan kaçınıyordu. Toplantının ikici amacı ise Irak'ın işgali durumunda bu ülkenin toprak bütünlüğünü korunması ve ülkede istikrarın sağlanması için saba sarf etmek olmuştur. Çünkü eğer Irak bir askeri müdahale neticesinde parçalanırsa zaten mezhepsel ve çok etnikli yapılar üzerine inşa edilmiş birçok bölge ülkesi için kötü emsal teşkil edebilecektir.¹⁵⁶ Bu toplantılara ek olarak Türkiye 3 Şubat 2003 günü Irak Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan ve Dışişleri Bakanı Naci Sabri'yi son bir uyarı yapmak için Ankara'ya davet etmiştir. Yapılan görüşmede ABD'nin askeri müdahalede kararlı olduğunu ancak bunun için de hala dönüş olabileceği gibi tavsiyeler verilmiştir. Başbakan Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve Müsteşar Uğur Ziyal'ın katıldığı toplantı her zamanki gibi sonuç vermemiştir. Iraklı yetkililer olası bir işgale izin vermeyeceklerini gerekirse sonuna kadar ABD ile savaşacaklarını söylemişlerdir.¹⁵⁷ Görüldüğü gibi Türkiye, Irak işgalini önlemek adına yaptığı bütün girişimler ve diplomatik

¹⁵⁴ Çakmak, 2015: 125.

¹⁵⁵ Turan, 2015b: 289.

¹⁵⁶ Yeşilyurt, 2013: 406.

¹⁵⁷ Çevik, 2011: 113.

ataklar başarısız olmuş ve Nisan 2003'te ABD Irak'ı işgal etmiştir. Öte yandan bu dönemde Türkiye- Irak ilişkileri olarak ifade edebileceğimiz sürecin aslında dolaylı olarak Türkiye- ABD ilişkileri çerçevesinde işlediğini söylemek mümkündür.¹⁵⁸

2.2.1. 1 Mart Tezkeresi

Irak'a karşı bir askerî müdahalenin olasılığının gittikçe artmasıyla ABD, Irak'ın kuzeyinde ikinci bir cephe açma planlarını değerlendirmeye başlamıştır. Bu konu için ilk nabız yoklaması ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in 19 Mart 2002 tarihinde gerçekleştirdiği Türkiye'yi ziyareti sırasında gündeme taşımıştır. Bu ziyarette ABD'li yetkililer kuzey cephesi için Türkiye'den beklenen destek somut olarak dile getirilmiştir. ABD'ye göre olası bir Irak Savaşı'nda Türkiye'nin vereceği askeri desteğin boyutları müdahalenin kısa sürede ve daha az zayıyla sonuçlandırma bakımından büyük önem arz edecektir.¹⁵⁹

ABD'nin kuzey cephesini açmak üzere, Türkiye'den istek dolu mesajı Eylül 2002'de Ankara'ya ulaşmıştır. Mesajda müdahale sırasında Türkiye'nin tam ve eksiksiz işbirliğinin beklendiğini açıkça belirtilmiş ve Amerika'nın istekleri beyan edilmiştir. Türkiye'ye belirtilen ABD talepleri şu şekildeydi;¹⁶⁰ ABD Türkiye'den 12 limanı kullanmak, askeri donanımını (250 uçak, 65 helikopter) ve 60.000 yakın askerini Türkiye topraklarına getirmek, bu askerlerinin bir bölümünü Türkiye'de konuşlandırmak, kalan diğer bölümü de Irak işgalinde kullanmak için izin istemiştir.¹⁶¹ Türk yetkililer ABD'nin böylesi bir istekte bulunmuş olması karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı bu isteklere sert tepki göstermiş ve böylesine büyük bir gücün ülke topraklarına kabulünün tarihi bir karar olma özelliğini taşımasının yanı sıra bu taleplerin aynı zamanda sert bir kamuoyu tepkisiyle karşılanacağı ifade edilmiştir.¹⁶² Türkiye Hükümeti ABD'nin bu isteklerine karşın, geçmişten gelen acı tecrübesinin bir sonucu olarak daha temkinli davranmasına teşvik etmiştir. Gerek AK Parti gerekse önceki Bülent Ecevit hükümetleri döneminde bu çekimsiz yaklaşım adeta bir devlet politikası haline gelmekteydi.¹⁶³

2003 yılına gelindiğinde artık ABD'nin Irak'a askerî müdahale edeceği iyice belli olmuş ve askerlerinin geçiş iznini öngören tezkerenin çıkarması için Türkiye'ye baskı uygulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye-ABD arasında müzakereler başlamıştır.

¹⁵⁸ Yıldız, 2004: 211.

¹⁵⁹ Bölükbaşı, 2008: 27.

¹⁶⁰ Taştekin, 2006: 266.

¹⁶¹ Uzgel, 2013: 271.

¹⁶² Taştekin, 2006: 267.

¹⁶³ Çevik, 2011: 93.

Görüşmelerde Türk Heyeti Deniz Bölükbaşı tarafından başkanlık edilmiştir. ABD Türk Askerlerinin Irak'ın kuzeyine girmesini istememiştir. Bunun üzerine Türkiye ancak askerlerinin Irak'ın kuzeyine girmesi şartıyla ABD askerlerinin toprakların kullanılmasına izin vereceğini açıklamıştır. İki ülke arasında yapılan görüşmeler neticesinde Türkiye'nin hassasiyetleri de göz önünde bulundurularak bir mutabakata varılmıştır. Bu mutabakatın en önemli maddesi Irak Savaşı sonrası Irak'ın geleceği ile ilgili Türkiye ile ABD ortak hareket edecekleri olmuştur. Fakat bu mutabakatın bir hukuk devleti olarak Türkiye'de yürürlüğe girmesi için bir katım yasal prosedürden geçmesi lazımdı.¹⁶⁴ Böylelikle 1 Mart teskeresi olarak bilinen tam adı “ Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin başbakanlık tezkeresi” 25 Şubat 2003'te TBMM'ne gönderilmiştir.¹⁶⁵

1 Mart 2003 günü TBMM'nin kapalı oturumunda oylanan Irak tezkeresi reddedilmiştir. 1 Mart Tezkeresi'nin kabul edilmemesi ABD'de derin bir hayal kırıklığı, kırgınlık ve kızgınlık oluşmasına neden olmuştur. Tezkere'nin kabul edilmemesi nedeniyle Türkiye, Irak'ın siyasal ve ekonomik olarak yeniden inşası sürecinin dışında kamıştır. ABD Irak işgalinde kendisi ile hareket etmeyen Türkiye'yi adeta cezalandırmıştır. Türkiye, Irak denkleminin dışında kalmış ve bu durum PKK'ya hareket alanı genişliği sağlamıştır. Bunlara ek olarak Türkiye 2003'ten sonra Kuzey Irak'taki etkisini büyük ölçüde kaybetmiştir.¹⁶⁶

2.3. İşgal Sonrası Irak'ın Yeniden Siyasal Yapılanmasında Türkiye'nin Üstlendiği Rol

ABD Başkanı Bush'un 1 Mayıs 2003 tarihinde savaşın resmen bittiğini ilan etmesiyle Irak'ın yeniden siyasal yapılanma süreci başlamıştır. ABD'nin Irak'a yaptığı müdahale neticesinde Baas rejimi yıkılmış ve Irak'ta Saddam Hüseyin ve Baas sonrası yeni bir dönem başlamıştır. ABD'nin bu müdahalede en önemli amaçlarından birisi rejim değişikliği olmuştur. Ancak işgal sonrası Irak'ta yaşanan bazı gelişmeler sebebiyle her açıdan masraflı bir işgal ve zorlu bir devlet inşa sürecine dönüşmüştür. İşgal sırasında yapılan hatalar ve öngörülmeleyen paradigmlar nedeniyle, Baas rejimini iktidardan uzaklaştırmak işgalin kolay tarafı olmuştur. Nitekim işgal sonrası Irak'ta istikrarı sağlamak ve siyasi yapılanmayı sürdürmek ise sürecin en karmaşık ve zor kısım haline gelmiştir. Çünkü işgal sonrasında Irak'ta devlet otoritesi çökmüş ve bir iktidar boşluğu oluşmuştur.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Çelebi, 2015: 277.

¹⁶⁵ Oran, 2013: 274.

¹⁶⁶ Bölükbaşı, 2008: 92.

¹⁶⁷ SETA Raporu, 2006: 1.

ABD öncülüğünde başlatılan yeni siyasi ve idari yapılanma çerçevesinde 6 Mayıs 2003'te Paul Bremer ilk sivil yönetici olarak Irak'a atanmış ve 12 Mayıs günü Bağdat'a gönderilmiştir. Irak'ın her alanda yeniden yapılanması için her türlü yetki ile donatılan Geçici Koalisyon Otoritesi Mayıs 2003'te oluşturulmuş ve başına Paul Bremer getirilmiştir. Geçici Koalisyon Otoritesi yetkilerini 13 Temmuz 2003'te Iraklılar tarafından oluşturulan Geçici Yönetim Konseyi'ne devretmiştir. Irak'ın bütün etnik ve dinsel grupların temsil edildiği Geçici Yönetim Konseyi'nin görevini şöyle sıralanabilir; geçici kabinen ve diplomatların atanması, 2004 bütçesi için teklif hazırlanması ve geçici yönetimin en önemli görevi ise bir anayasa hazırlayarak Irak halkının onayına sunmak olmuştur. Daha sonra Geçici Yönetim Konseyi yetkilerini yeni anayasaya uygun olarak seçilen hükümete devredecektir.¹⁶⁸ Irak'ın yeniden siyasi yapılanma sürecinin aşamaları BM Güvenlik Konseyi'nin 1546 sayılı kararı ve Irak Geçici İdari Yasası çerçevesinde şekillenmiştir. Irak'taki siyasi yapılanma sürecinin son periyodu olan genel seçimler de 15 Aralık'ta yapılmıştır. Bunlara ek olarak 15 Ekim 2005 günü referandumunda kabul edilen anayasa neticesine ilk kez Irak federal devlet yapısına kavuşmuştur.¹⁶⁹

Türkiye, Irak işgalinden en fazla etkilenen ülke olmasına rağmen savaş öncesi ABD ile yaşadığı 1 Mart tezkeresi yüzünden Irak'ın yeniden yapılanma sürecinin dışında bırakılmaya çalışılmıştır. Ancak işgalden sonra Irak'ta bir türlü istikrarın sağlanmaması ve çatışmaların iç savaşa doğru sürüklenmesi nedeniyle savaş döneminde geri plana atılan Türkiye'yi yeniden sürece dâhil olması için fırsat yaratmıştır.¹⁷⁰

2005 yılından itibaren ABD ile Türkiye arasında Irak'ın siyasi inşası konusunda bir uyum ve örtüşme meydana gelmeye başlamıştır. Nitekim işgal sonrasındaki ilk seçimleri 2005'te yapıp anayasa sürecine girmesiyle birlikte, Türkiye Irak'la da yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye Irak'ta daha fazla etkinlik kurmak istemiştir. Bunun için de Türkiye, Bağdat'taki merkez siyasal otoritenin yeniden yapılanma sürecinde daha etkin bir rol üstlenmesi gerekmiştir. Bu doğrultuda Ankara Irak'taki tüm siyasi gruplarla diyalog kurmaya başlamıştır.¹⁷¹

Türkiye bu dönemde Irak'ın hem siyasi hem ekonomik olarak yeniden kalkınmasına tam destek vermiştir. Kürt kökenli Celal Talabani'nin Nisan 2005'te Irak'ın yeni cumhurbaşkanı olması Ankara tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca 2005 seçimlerini boykot eden Iraklı Sünni Arapların yeniden siyasi sürece dâhil etmek için Türkiye

¹⁶⁸ Pirinççi, 2004: 5-6.

¹⁶⁹ Bölükbaşı, 2008: 164.

¹⁷⁰ TEPAV Ortadoğu Çalışmaları, 2007: 54.

¹⁷¹ Yeşilyurt, 2013: 409.

söz konusu grup liderleri nezdinde çeşitli girişimler yapmıştı. Bu bağlamda dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 2005 seçimleri öncesinde Sünni liderlere yaptığı görüşmede, Şiiilerin 1932'deki seçimleri boykot ederek sitemin dışında kaldıklarını hatırlamış ve aynı hatayı bu kez kendilerinin yapmamaları çağrısında bulunmuştur. Ayrıca Gül Irak'taki Sünni grupların liderlerinden Tarik Haşimi'yi ile 25 Aralık 2005'te İstanbul'da bir toplantı yapmış, Haşimi'yi seçimlere katılma noktasında ikna etmeye çalışmıştır.¹⁷²

2005 seçimleri sonrasında Irak'ta hükümet kurma çalışmaları kitlenmiş ve çatışmalar iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Bu gelişmeler üzerine Türkiye Irak Özel Temsilcisi Oğuz Çelikkol'u Iraklı yetkililerle görüşmek için Bağdat'a göndermiştir. Çelikkol ve beraberindeki heyet 23 Şubat 2006'de Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani ve Başbakan İbrahim Caferi ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Çelikkol, Başbakan İbrahim Caferi ile yaptığı görüşmede Recep Tayyip Erdoğan'ın iyi niyet mektubunu takdim etmiştir. Bu gezisinde Çelikkol, KDP başkanı Mesut Barzani'yle de görüşmüştür.¹⁷³

Genel olarak Türkiye bu dönemde bir taraftan Sünni Araplar üzerinde etki kurmaya çalışırken diğer tarafta Irak'ın çoğunluğunu oluşturan Şii Araplarla da iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Türkiye, özellikle işgal sonrası Şii kökenli liderler tarafından kurulan Bağdat Hükümetleri ile temasa geçme konusunda hiç tereddüt etmemiştir. 2008 Kasım ayında Türkiye İçişleri Bakanı Beşir Atalay, Ncef kentine gitmiş ve Şii ruhani lideri Ali Sistani'yle görüşmüştür. Ayrıca Türkiye Kasım 2009'de Şiiilerin Yoğun olarak yaşadığı Basra kentinde konsolosluk açmıştır.¹⁷⁴ Bu dönemde Türkiye'nin Irak'taki siyasi yapılanma sürecinde ve çatışmalarının çözümüne yönelik yaptığı girişimler Irak halkı tarafından sempatiyle karşılanmıştır. Sadece Irak halkı değil siyasi çevreler de Türkiye'nin bu politikalarını büyük beğeniyle karşıladıklarını ifade etmişler.¹⁷⁵

2.4. Irak'taki Terör Örgütü PKK'nın Varlığı Türkiye-İrak İlişkilerine Etkisi

Türkiye, coğrafi konumu itibariyle Irak kaynaklı sorunlardan ve bu ülkede yaşanan istikrarsızlardan çeşitli biçimlerde etkilenmiştir(mektedir). Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerinin temelini oluşturan 1926 Ankara Antlaşması'nın imzalanmasında rol oynayan en önemli etkenlerden biri sınır güvenliği ve her iki ülkede bulunan ayrılıkçı gruplar olmuştur. Buna ilaveten iki ülke arasında 1983 yılında Sınır Güvenliği ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan yola çıkarak iki ülke arasında güvenliğinin ne kadar önemli olduğunu görmek mümkündür. 1980'lerden sonra Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerini

¹⁷² Yeşilyurt, 2013: 411.

¹⁷³ Kalkan ve Erkan, 2007: 10.

¹⁷⁴ Nazım Tefvik, 2011: 101.

¹⁷⁵ Erkmen, 2011: 92.

olumsuz bir şekilde etkileyen önemli unsurlardan birisi PKK terör örgütü faktörü olmuştur. Özellikle İran-Irak savaşı sırasında Kuzey Irak'ta oluşan güç boşluğundan yararlanan PKK bu bölgeye yerleşmiş ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmeye başlamıştır.¹⁷⁶ Böylelikle sınır komşusunda PKK terör örgütünün konuşlanması sonucunda, Türkiye Irak'ı bir komşu ülkesi olmaktan ziyade güvenliğini tehdit eden bir merkez olarak görmeye başlamıştır. PKK'nın Kuzey Irak'a yuvalanmasıyla birlikte Türkiye bölgeye 1983'ten günümüze kadar belli aralık ve büyüklüklerle sınır ötesine askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu operasyonlar karşılığında Irak yönetimi zaman zaman PKK terör örgütünü kullanarak, Türkiye'nin terörle mücadele konusuyla meşgul olmasını bölgede etkisizleştirilmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu da Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur.¹⁷⁷

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra PKK terör örgütü daha fazla güçlenmiş ve manevra kabiliyeti artmıştır. Bunun temel nedeni ise savaş sonrası Saddam Hüseyin Yönetimi'nin bu örgüte sağladığı lojistik destek olmuştur. Saddam Yönetimi PKK'yı destekleyerek hem Körfez Savaşı sırasında ABD ile hareket eden Türkiye'yi cezalandırmak istemiş hem de bu örgütün güçlenmesi yoluyla KDP ve KYB'nin arasına PKK'yı yerleştirerek bölgedeki Kürtleri üç büyük parçaya ayırmayı planlamıştır. Saddam'a göre güçlü bir PKK kuzey Irak'a yerleşmek isteyecek ancak KDP ve KYB buna izin vermeyeceklerdir. Böylelikle bölge bir iç savaşa doğru sürüklenecekti. Bu düşüncelerle hareket eden Irak Yönetimine kendisine bağlı askeri birlikler BM'nin 688 Sayılı Kararı sonrası Kuzey Irak'tan çekilirken ellerindeki bütün ağır silahları PKK terör örgütüne vermişlerdir. Ayrıca PKK Kuzey Irak'taki oluşan otorite boşluğundan yararlanarak Türkiye sınırından 10-15 KM. güneye kadar bölgede çeşitli kamplar ve sığınma yerleri inşa etmiştir. Bu kamplardan en önemlisi Şivi, Hakurk, Keryadere, Mezi, Avagöze, Haftanin, Basyan ve Ari kampları olmuştur.¹⁷⁸ Dolayısıyla Türkiye, Irak Yönetimi'nin benimsediği bu politikalara sert tepki göstermiş ve Ekim 1992'de Kuzey Irak'a büyük bir askeri operasyon başlatmıştır. Bu operasyon neticesinde PKK, 1984'den itibaren kurduğu altyapı ve psikolojik üstünlüğünü yitirmiştir. Bu operasyona Kuzey Irak'taki Kürt gruplara ait peşmerge güçleri de katılmıştır. Genel olarak bu dönemin bilançosuna bakıldığında PKK terör örgütü Türkiye-Irak ilişkilerinin en önemli gündem maddesi olmuş ve iki ülke arasındaki münasebetlerde büyük gerginliklerin çıkmasına sebebiyet vermiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ https://www.academia.edu/19626696/1_Mart_Tezkeresinden_Bug%C3%BCne_T%C3%BCrkiye_nin_Kuzey_Irak_Politikalar%C4%B1 (erişim tarihi: 28.03.2018).

¹⁷⁷ Semin, 2011: 185.

¹⁷⁸ Silleli, 2005, 192.

¹⁷⁹ Özdağ, 1999: 90.

ABD'nin 2003'te yaptığı müdahale sonrası Irak'ta devlet yapısı çökmüş ve ülkede korkunç bir otorite boşluğu oluşmuştur. Bu duruma bağlı olarak Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğü ve PKK terör örgütü kaynaklı güvenlik endişeleri de artmıştır. İşgal sırasında ABD ile birlikte hareket eden Iraklı Kürtler ülkenin kuzeyindeki fiili özerkliğini anayasal zemine taşımış ve bir devletleşme sürecine girmişlerdir. Terör örgütü PKK ise işgal döneminin getirdiği şartlarla Kandil bölgesinde da rahat varlık göstermeye başlamıştır. Ayrıca bu dönemde PKK, işgalin yarattığı güvenlik boşluğundan istifade ederek daha kolay silah ve mühimmat tedarik etmiş ve Türkiye karşı saldırılarını artırmıştır.¹⁸⁰ Bu saldırılara rağmen Türkiye, 1 Mart Tezkeresi'nin meydana getirdiği şartlardan dolayı 2007 yılına kadar Irak'ın kuzeyine herhangi bir askeri harekâta bulunamamıştır yada başka bir deyişle izin verilmemiştir. Kuzey Irak'taki PKK kamplarına yönelik askeri operasyon konusunda Türkiye, özellikle 2003-2007 yılları arasında hem ABD ile hem de Irak Yönetimi ile anlaşmazlıklar yaşamıştır.¹⁸¹ Örneğin Türk askerinin Irak'a gönderilmesine izin veren tezkere 7 Ekim 2003'te TBMM'nde kabul edildiğinde başta ABD olmak üzere Iraklı yetkililer de tepki göstermiştir.¹⁸² Kabul edilen tezkerenin ardından ABD Dışişleri Sözcüsü Sean Mc Cormack; "Türkiye'nin tek taraflı eylemlerden kaçınması ve sorunun Irak ile işbirliği içinde çözmeye odaklanması gerektiğini" söylemiştir. Ayrıca dönemin Irak Parlamentosu Başkanı Muhammed Meşhedani ise " Komşu ya da başka bir ülkeden her kim Irak'ın içişlerine karışmaya kalkarsa, hiçbir müdahaleye izin vermeyeceğiz. Daha önce olduğu gibi dışarıdan uzanan elleri keseriz. Bugün olmasa yarın kesilecektir. Buna komşu ülkeler dâhildir" şeklinde sert açıklamalar yapmıştır. Genel olarak 2003-2007 yılları arasında PKK konusunda Türkiye ile Irak arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır.¹⁸³

2007 yılına gelindiğinde Türkiye terörle mücadele konusunda Irak Yönetimi nezdinde yeniden girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Irak Başbakanı İbrahim Caferi'nin Ankara ziyareti önemli idi, Caferi bu ziyarette hükümetlerinin PKK konusunda Türkiye ile aynı görüşte olduklarını bildirmiştir. Caferi ile Başbakan Tayyip Erdoğan arasında yapılan görüşmede terör örgütü PKK'nın Irak'taki faaliyetlerinin sona erdirilmesi konusunda ortak hareket etme mutabakatına varılmıştır.¹⁸⁴ Yapılan ikili görüşmeler neticesinde 28 Eylül 2007'de Türkiye ile Irak arasında Terörle Mücadele Anlaşması imzalanmıştır. Bununla bağlantılı olarak 5 Kasım 2007'de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ABD yaptığı temaslar

¹⁸⁰ BİLGE Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu, 2013: 21.

¹⁸¹ <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-22-20140717111.pdf> (erişim Tarihi: 17.11.2017).

¹⁸² https://www.academia.edu/29643822/Turkiyenin_Irak_Politikasi_ve_PKK_Sorunu(erişim tarihi:01.03.2018).

¹⁸³ Yılmaz, 2012: 174.

¹⁸⁴ http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/turkiyenin_irak_politikasiturkiyeirak_iliskilerinin_gelecegi_ve_abd_fa_ktoru_3f982fca-1688-43a8-8e29-26563c32e5b0.pdf (erişim tarihi: 01.03.2018).

sonucunda iki taraf PKK terör örgütüne karşı birlikte hareket etme kararı almışlardır. Böylelikle PKK terör örgütüyle mücadele çerçevesinde ABD-Türkiye-Irak arasında üçlü mekanizma oluşturulmuştur. 2007 yılından itibaren Türkiye ve Irak PKK terör örgütüyle mücadele konusunda bir tür uyum içine girmişlerdir. Türkiye işgalin ilk yıllarında Irak'la ilişkilerinde sadece Kuzey Irak ve PKK terör örgütüne yoğunlaşmıştır. Ancak 2007 yılından itibaren Türkiye Irak'la olan ilişkilerini daha geniş bir yelpazede ele almıştır. Türkiye 2007 yılından sonra kuzeydeki Kürt Yönetimi'yle de diyalog içine girdiğini söylemek mümkündür. Bu dönemden itibaren Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler istikrarlı bir düzeyde seyretmiştir. Türkiye Irak'ta yaşanan gelişmelere daha yakından ilgilenmiştir. Son olarak bu dönemde Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak için uluslararası platformlarda çeşitli düzeylerde girişimlerde bulunmuştur.¹⁸⁵

2.5. İşgal Sonrası Irak'taki Türkmenlerin Durumu Türkiye-Irak İlişkilerine Yansımaları ve Kerkük Statükosu

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Irak sınırları içinde kalan Türkmenler, özellikle 1926 Ankara Anlaşması sonrası Türkiye-Irak ilişkilerini etkileyen önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren Irak'ta Türkmenler bütün sosyal, kültürel ve siyasal haklardan mahrum bırakılmış ve Türkiye ile olan yakın bağlarından dolayı birçok haksızlığa ve yok sayılmaya maruz bırakılmışlardır.¹⁸⁶ Türkmenler kuzey doğudan güney batıya kadar bir şerit şeklinde Irak'ın kuzey batısında Telafer'den güney doğusundaki Mendili'ye kadar uzanan bir bölgede yaşamlarını sürdürmektedirler. Türkmenler Irak'ta yerleştikleri bölge itibariyle Kürtler ve Araplar arasında bir tampon bölge oluşturmuş ve istikrarı sağlamak bakımından büyük önem arz etmişlerdir. Ayrıca Türkmenler hiçbir zaman etnisiteye dayalı bir ayrılıkçı eylem yapmamışlardır. Fakat buna rağmen Türkmenlere karşı hem kraliyet hem de cumhuriyet dönemlerinde çeşitli asimile politikaları uygulanmıştır.¹⁸⁷

Genel olarak Irak Yönetimi'nin Türkmenlere yönelik uyguladığı politikalara bakıldığında, bu politikaların Türkiye-Irak ilişkileri çerçevesinde şekillendiğini görmek mümkündür. Kraliyet Yönetimi'nin 1958 yılına kadar Türkiye ile kurduğu iyi ilişkiler neticesinde göreceli de olsa Türkmenlere bazı kültürel ve siyasal haklar tanımıştır.¹⁸⁸ Fakat cumhuriyet döneminde Türkmenlere yönelik baskılar artmaya başlamıştır. 14 Temmuz 1959 tarihinde cumhuriyetin birinci yıl dönemi kutlamalarında Irak birlikleri Türkmenlere yönelik

¹⁸⁵ Çevik, 2011: 205-206.

¹⁸⁶ Yılmaz, 2012: 119.

¹⁸⁷ Hasan, 2002: 45.

¹⁸⁸ Semin, 2011: 185.

büyük bir saldırı başlatmıştır. Saldırıları neticesinde “59 Kerkük Katliamı” olarak bilinen hadise ortaya çıkmıştır. Bu olay üzerine dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Fatih Rüştu Zorlu, Irak’ın Ankara Büyükelçisi’ni çağırarak Türkmenler için güvencenin yanı sıra sorumluların bulunması ve cezalandırılmalarını istemiştir. Türkiye’nin Bağdat Büyükelçisi Ankara’ya gelerek olaylar hakkında hükümete bilgi vermiştir. Ayrıca Büyükelçi Türkiye’nin isteklerini içeren Başbakan Adnan Menderes’e ait mesajı da beraberinde Bağdat’a götürmüştür. Baas Partisi iktidarı dönemine bakıldığında başlarda “Azınlıklara Kültürel Haklar” çerçevesinde Türkmenlere bazı sosyal ve kültürel haklar tanımıştır. Ancak iktidardaki konumu güçlendikçe Baas Partisi diğer hükümetlerden daha fazla Türkmenlere karşı şiddet ve asimile politikalarını uygulamıştır.¹⁸⁹

Genel olarak bakıldığında Birinci Dünya Savaşı’nın ardından, 2000’li yıllara kadar neredeyse Irak Türkmenleri Türk dış politikası ekseninde yer almamıştır. Bunun başlıca sebebi ise Türk Dış Politikasının Batı yanlısı olması ve kendisini batılı bir ülke olarak görüp Irak ile sınırlı ilişkiler kurmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca unutulmaması gereken diğer önemli bir nokta da Irak Türkmenlerinin mezhepsel olarak çoğunun Şii kökenli olmalarının belli bir düzeyde etkisi olmuştur.¹⁹⁰

11 Eylül Saldırısı sonrası gerginleşen Ortadoğu tansiyonu Irak üzerinde daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Özellikle ABD’nin Irak’a askeri müdahale konusundaki kararı Türkiye isteksiz olsa da bu denklemin içine dâhil olmuştur. Daha önce anlatıldığı gibi, 2001 yılı sonrası gelişen süreçte Türkiye, Irak müdahale konusunda “Kırmızı Çizgiler” ile bir anlamda “kararlı kararsız” bir politika gütmüştür. Bu “Kırmızı Çizgiler” içerisinde işgalden sonra Türkmenlerin durumu ne olacağı da yer almıştır. ABD’nin Irak müdahalesi öncesi Türkiye ile ABD arasında yapılan bütün görüşmelerde Türkiye tarafından Türkmenler meselesi hep gündeme getirilmiştir. Ayrıca müzakerelerde savaş sonrası oluşturulacak yeni yönetimde Türkmenlerin konumu ve hakların anayasal çerçevesinde korunması hep tartışılmıştır. En son 1 Mart tezkeresi öncesi Türk-ABD arasındaki mutabakat muhtırası görüşmelerinde işgal sırasında herhangi bir grup tarafından Türkmenlere yönelik bir saldırı olursa Türk Silahlı Kuvvetleri kendi önlemini alacak maddesi üzerine mutabakat sağlanmıştır.¹⁹¹ Ancak 1 Mart Tezkeresi’nin TBMM’de reddedilince Türkmen siyasi partileri başta olmak üzere bütün Türkmen halkı büyük hayal kırıklığına uğramıştır. Çünkü Irak’taki Türkmen Partileri ve Türkmen halkı umutlarını Türkiye’nin ABD ile birlikte Irak’a müdahale edeceğine bağlamıştır. İşgal sırasında Türkiye’nin özellikle Kuzey Irak’ta yarattığı boşluğu

¹⁸⁹ Silleli, 2005: 126.

¹⁹⁰ Şimşir, 2004: 546.

¹⁹¹ Çevik, 2011: 211.

Kürt gruplar tarafından doldurmaya başlayınca, Türkmenler daha fazla zarar görmüşler, küçülmeye mahkûm edilmişler ve en kötüsü Irak'ın yeniden siyasi yapılanma sürecinin dışında bırakılmaya zorlanmışlardır. ABD, işgal sırasında kendisi ile hareket etmeyen Türkiye'nin faturasını adeta Türkmenlere ödetmiştir.¹⁹²

İşgal sonrası ABD denetimi altında yapılan yapılanma sürecinde Türkmenler devre dışı bırakılmaya çalışılmıştır. İşgal sonrasında Irak'ta oluşturulan 25 üyelik Geçici Yönetim Konseyi'nde Türkmenlere üçüncü en büyük etnik grubu olmalarına rağmen sadece 1 üyelik verilmiştir. Türkmen üye Songül Çabuk'a diğer etnik grupların üyelerine oranla önemli bir görev verilmemiştir. Ayrıca yapılanma sürecinde hazırlanan geçici anayasada Türkmenler asli unsur olarak kabul edilmediği gibi herhangi bir hak da tanınmamıştır. Kısacası Türkiye'nin Irak'ın yeniden yapılanma sürecinin dışında kalmasıyla bağlantılı olarak Türkmenler de bu süreçte herhangi bir varlık gösterememişlerdir.¹⁹³

2005 yılında yürürlüğe giren Irak Anayasası'na göre, Türkmenleri asli unsur olarak kabul edilmiş ancak onlara Kuzey Irak'ta Kürtlere tanıdığı şekilde bir özerk bölge verilmemiştir. İşgalden sonra 2005 ve 2010 yılında Irak'ta yapılan seçimler neticesinde Türkmenlere, hükümete etkisiz ve önemi daha az olan bakanlıklar verilmiştir. Türkiye ise bu dönemde Türkmenler meselesi için Irak Hükümetine baskı uygulayamamıştır. Türkiye'nin bu döneme Türkmenlere yönelik bu kadar pasif politika gütmenin belki en önemli nedeni ise PKK terör örgütüyle ilintilidir. Türkiye, Irak politikasında eğer Türkmen meselesini merkeze alırsa, buna karşılık Irak Yönetimi de PKK'ya ilişkin bir politika izlemesinden korktuğu için bu şekilde hareket etmeye karar vermiştir.¹⁹⁴

İşgalden sonra Türkmenler lehine yaşanan en önemli gelişme Türkiye'nin Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerini geliştirmesi üzerine Irak Yönetimi'nin, Türkmenlere yakınlaşmaya çalışmış olması olmuştur. Irak Parlamentosu tarihinde ilk defa 22 Nisan 2012'de Türkmenlerin sorunuyla ilgili özel bir oturum gerçekleştirmiştir. Bu girişim Irak Hükümeti'nin Türkiye ve Kürt Yönetimine karşı Türkmenleri kazanma çabası olduğunu söylemek mümkündür. Bu gelişme Türkmenlerin Irak siyasi hayatında ne önemli bir unsur olduğunun açık bir göstergesidir.¹⁹⁵ Yaşanan gelişmeler üzerine Türkiye özellikle 2014 yılında Irak'ta yapılacak seçimler öncesi Türkmenler nezdinde bazı girişimler yapmışlardır. Bu bağlamda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 30 Nisan 2014 tarihinde Ankara'da Irak Türkmen Cephesi yetkilileriyle bir görüşme yapmıştır. Görüşmelerden sonra basın

¹⁹² Nakip, 2006: 309.

¹⁹³ Silleli, 2005: 157.

¹⁹⁴ Duman, 2010: 57.

¹⁹⁵ Güngör, 2014: 36

mensuplarına verilen bilgilendirme notunda Erdoğan, Türkmenlerin başta güvenlikleri olmak üzere, her türlü hak ve çıkarlarının korunmasının ve Türkiye'nin Irak politikasında önemli bir unsur olduğunu ifade etmiştir. Buna ilaveten Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Kerkük'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında gazetecilere verdiği demeçte Davutoğlu Türkmenlerin Irak'ın siyasi hayatına katılmalarının ve ekonomik olarak bağımsız olmalarının Türkiye'nin Irak siyasetinde ayrılmaz bir parçası olduğu şeklinde ifadeler kullanmıştır.¹⁹⁶

İşgalden sonra Türkmenlere bağlantılı olarak Türkiye-Irak ilişkilerini etkileyen bir diğer önemli husus Kerkük statüsü konusu olmuştur. Kerkük statüsü sorunu Irak'ın kuruluşundan öncesine dayanmasına rağmen günümüze dek hale bir çözüme kavuşturulamamıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesinden sonra İngilizler tarafından işgal edilen Musul ve Kerkük, Türkiye Cumhuriyeti'nin Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen 1926 Ankara Antlaşması gereği Irak'a bağlanmıştır. Bu tarihten günümüze kadar olan sürede Kerkük sorunu Türkiye-Irak ilişkilerinin en önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur.¹⁹⁷ Kerkük, Türkiye'nin Irak'a ilişkin hassasiyetlerinde ilk noktalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ABD'nin müdahalesinin ardından Kerkük üzerindeki statü sorununda aktif rol oynayan Türkiye Kerkük'teki dengenin gözetilmesi konusundaki görüşünü Iraklı yetkililerle yapılan her görüşmede açıkça dile getirmiştir.¹⁹⁸

Bilindiği gibi Kerkük enerji kaynakları bakımından oldukça zengin bir şehirdir. Fakat Kerkük'ün hem Irak hem de Türkiye için sorun olması barındırdığı enerji kaynaklarından ziyade bu kaynakların Irak'ın parçalanması ve istikrarsızlaştırılmasına yönelik kullanmasından endişe edilmiştir. Kerkük'ün enerji kaynaklarının nasıl bir siyasi projeyi hayata geçirmek için kullanılacağı Irak'ın komşusu olan Türkiye'nin bekasını yakından ilgilienmektedir. Bu ilginin altında yatan temel etkense özellikle işgalden sonra Kürt grupların Kerkük üzerinde kontrol sağlamaları olmuştur. Bu durumda Türkiye'nin doğrudan güvenliğine ve istikrarına etki yapabilecek potansiyele sahiptir. Bu nedenle Türkiye özellikle işgal sonrasında Kerkük'ün Irak merkezi hükümetin hâkimiyeti altına girmek için girişimlerde bulunmuştur. Kerkük statüsü sorunu 2003-2011 yılları arasında Türkiye-Irak ilişkilerinde bir sorun alanı olmaktan ziyade iki ülke arasında işbirliği imkânı sağlamıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Güngör, 2014: 37

¹⁹⁷ Sadık, 2015: 26.

¹⁹⁸ Duman, 2012: 28.

¹⁹⁹ Sadık, 2015:268.

2.5. İşgalden Sonra Türkiye ile Irak Arasında Yapılan Üst Düzey Ziyaretler ve Anlaşmalar

İşgalden sonra Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri iki farklı dönemde değerlendirmemiz mümkündür. Bu dönemlerden ilki 2003-2006 yılları arasına denk gelmektedir. Bu dönemde Türkiye, 1 Mart Tezkeresi'nin yarattığı şartlardan dolayı Irak'ın yeniden inşası konusunda herhangi bir varlık gösterememiştir. Bu durum da normal olarak iki ülke arasındaki ilişkilerinin gelişmesine engel olmuştur. 2006 yılının son aylarından itibaren iki ülke ilişkilerinde ikinci döneme girildiğini görülmüştür. Bu süreç “gelgit dönemi” olarak adlandırılabilir. Bu dönem 2007’te başlayıp ve ABD’nin 2011 yılındaki Irak’tan çekilmesine kadar olan süreyi kapsamaktadır. 2007 yılından itibaren Türkiye özellikle 1 Mart Tezkeresi'nin sendromunu atlattıktan sonra ve AK Parti Hükümetinin benimsediği “Komşularla Sıfır Sorun” politikası çerçevesinde Irak’la olan ilişkilerine geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda iki ülke yetkilileri aralarındaki hem ekonomik hem de siyasi alanında işbirliği imkânlarını geliştirmek için birbirlerine çeşitli düzeylerde ziyaretler gerçekleştirmişlerdir.²⁰⁰ Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme adına dönemin Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin 21 Şubat 2008 tarihinde yaptığı Ankara ziyareti önemli bir yer tutmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül davetlisi üzerine Ankara'ya gelen Talabani, “Irak komşusu Türkiye ile stratejik ve daha istikrarlı ilişkiler kurmak istediklerini” söylemiş ve Irak ile Türkiye arasındaki ikili münasebetleri geliştirmesinin önemine vurgu yapmıştır.²⁰¹

Fakat Türkiye-Irak arasındaki ilişkiler tarihinde en önemli ziyareti dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 10 Temmuz 2008 günü Bağdat'a gerçekleştirmiştir. Erdoğan, ziyaret sırasında Iraklı mevkidaşı Nuri El Maliki'yle yaptığı görüşmeler neticesinde iki ülke arasında “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi” kurulması için bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek için önemli bir adım olarak görülmüştür. Stratejik İşbirliği Anlaşması'na bakıldığında iki ülke arasındaki işbirliğinin ekonomiden, güvenliğe, eğitimden kültürel geniş bir zeminde işbirliğini öngörmüştür. Bu doğrultuda Türkiye ve Irak arasında başta siyasi, ekonomik, enerji, su kaynakları, kültürel, güvenlik ve askeri olmak üzere, diğer bütün alanlardaki ilişkilerin mümkün olduğu kadar geliştirilerek, uzun vadeli bir stratejik ortaklık kurulması planlanmıştır.²⁰²

²⁰⁰ Erkmen, 2011: 91-92.

²⁰¹ <http://www.hurriyet.com.tr/iste-talabaninin-sifreleri-8406076> (erişim tarihi: 06.03.2018).

²⁰² Ayhan, 2009: 23.

İki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirme çerçevesinde Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Dış Ticaret Sorumlusu Zafer Çağlayan Ağustos 2008'de Bağdat'ı ziyaret etmişlerdir. Davutoğlu ziyaret kapsamında Irak Başbakanı Nuri El Maliki, Dışişleri Bakanı Hoşyer Zebari, Irak Meclis Başkanı İyad El Samarraı, Irak Cumhurbaşkanı Yardımcıları Şii Adil Abdülmehdi ile Sünni Tarık el Haşimi, Irak Başbakan Yardımcısı Barham Salih gibi liderlerle temaslarda bulunmuştur. Görüşmelerde iki ülke ilişkilerinin güvenlik, siyasi diyalog, ekonomik, karşılıklı bağımlılık ve kültürel anlamda geliştirilmesi yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Bağdat ziyareti sonrası Davutoğlu, Irak'taki tüm gruplarla ilişki kurmak amacıyla Bölgesel Yönetimi'nin Başkenti Erbil'i de ziyaret etmiştir.²⁰³

ABD'nin Irak'tan çekileceğini açıkladıktan sonra Başbakan Erdoğan yanına 9 Bakan alarak 15 Ekim 2009 tarihinde Irak'ı ikinci defa ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Türkiye ile Irak arasında 48 protokol imzalanmıştır. Bu geziyi önemli kılan iki ülke arasında imzalanan 48 protokolden ziyade Türkiye'nin, ABD'nin çekilmesinden sonra Irak'ta daha etkin olması olmuştur. 2007-2011 yılları arasında Irak ve Türk yetkililer birbirlerine 13 ziyaret yapmış ve ziyaretler sırasında üç tane anlaşma imzalamıştır.²⁰⁴ Fakat bu dönemde iki ülke arasında yapılan karşılıklı ziyaretler ve imzalanan anlaşmaların ikili ilişkileri güçlendirmesi beklenirken, özellikle ABD'nin çekilmesinden sonra aksi yönde bir süreç işlemiştir. Bunun temel nedeni ise ABD'nin çekilmesinden sonra Irak'ta iktidarın Şii'ler tarafından kontrol edilmesi ve İran'ın Bağdat üzerindeki nüfusunun artması gibi etkenler başrol oynamıştır.²⁰⁵

²⁰³ Ayhan, 2009: 24.

²⁰⁴ Erkmen, 2009, 9.

²⁰⁵ BİLGE Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu, 2013: 23.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNDE EKONOMİ FAKTÖRÜ VE ABD’NİN IRAK’TAN ÇEKİLMESİNDEN SONRA TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNDE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

3.1. İşgal ’den Önce Türkiye ile Irak Arasındaki Ekonomik İlişkileri Belirleyen Faktörler

Devletlerarasında bağımlı ekonomik ilişkilerin varlığının siyasi sorunların çözümü, barış ve güvenliğinin tesisi için olumlu bir ortam oluşturduğu uluslararası arenada sıklıkla ifade edilmektedir. Fakat uluslararası ilişkilerde hakim olan bu argüman Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkiler için pek fazla geçerli olmamıştır. Çünkü iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler Irak özelde ve Ortadoğu bölgesi genelinde yaşanan istikrarsızlıklar ve krizler gölgesinde şekillenmiştir/şekillenmektedir.²⁰⁶

Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkileri belirleyen temel iki anlaşma bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 5 Ocak 1932 tarihinde iki ülke arasında imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Krallığı arasında Aktedilen Ticaret Muahednamesi” adlı anlaşmadır. Diğeri ise 29 Mart 1946’de “Türkiye-İrak Dostluk ve iyi Komşuluk” antlaşması olmuştur. İki ülke arasında ekonomik alanında yapılan bu iki anlaşmaya rağmen 1960’ların sonuna kadar iki ülke arasında ticaret hacmi oldukça düşük bir seviyede seyretmiştir.²⁰⁷

Fakat 1970’lerden itibaren Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkileri olumlu bir şekilde etkileyen gelişmeler yaşanmıştır. 1973 yılında Ortadoğu’da patlak veren “Petrol Krizi”²⁰⁸ ve sonrasındaki gelişmeler, Türkiye’nin Irak ile ilişkilerinde ekonomik boyutunun ön plana çıkmasına neden olmuştur. Türkiye enerji ihtiyacını karşılayabilmek için enerji kaynakları bakımından oldukça zengin olan Irak’la petrol merkezli ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye ile Irak iki ülke arasında bir petrol boru hattı inşa edilmesi için bir anlaşma imzalanmıştır.²⁰⁹ Bu anlaşmanın temel amacı Türkiye’de bulunan Yumurtalık Liman Tesislerine Kerkük bölgesinin Petrolleri başta olmak üzere Irak’taki diğer üretim sahalarından Irak ham petrolünü taşınmasıdır. Anlaşma bağlamında Irak ile Türkiye arasında ham petrol hattı inşa edilmiş ve bu sistem iki boru hattından

²⁰⁶ Aydın ve Aras, 2004: 104.

²⁰⁷ Çanatan, 1996: 100.

²⁰⁸ 15 Ekim 1973 tarihinde Petrol İhraç eden Arap Ülkeleri Birliğinin OAPEC (OAPEC, OPEC üyesi Arap ülkeleri ile Mısır ve Suriye’den oluşur) 1973’te yaşanan Arap-İsrail Savaşı’nda (Yom Kippur) ABD’nin İsrail ordusuna destek vermesine karşılık olarak ilan ettiği Petrol ambargosudur.

²⁰⁹ Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu(BİGESAM), 2016: 16.

oluşmaktadır. Boru hatlarından ilki 1975 yılında tamamlanmış ve 25 Mayıs 1977’te ilk sevkiyatını gerçekleştirmiştir. İkinci ise 1985 yılında inşasına başlanmış 1987’de hizmete açılmıştır. Bu dönemde hayata geçirilen enerji boru hatları Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine önemli katkı yapmıştır.²¹⁰

Bu dönemde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri olumlu yönde etkileyen bir diğer husus ise Türkiye’nin 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren yıllarca dış ticarete benimsediği ithal ikameci kalkınma politikasını bırakarak ihracata dayalı gelişme politikasına geçmesi olmuştur. Böylelikle Türkiye, içe kapanma politikasından vazgeçerek Türk ekonomisini uluslararası pazarlara erişmek hedefiyle dış dünyaya açılmıştır.²¹¹ Uygulamaya koyduğu bu yeni strateji doğrultusunda Türkiye yeni pazar arayışlarına gereksinim duymuştur. Bu nedenle Türkiye enerji sektörü dışında Irak’la diğer sektörlerde de işbirliğine yönelmiştir.²¹²

Meydana gelen bu iki gelişme dışında Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine ve işbirliği alanların genişlemesinde rol oynayan bir diğer faktör 1980 yılında başlayan Irak-İran Savaşı olmuştur. Savaşa karşı benimsediği tarafsızlık politikalarından ötürü Türkiye ekonomik açıdan büyük kazanımlar elde etmiştir. Söz konusu tarafsızlık politikası Türkiye’nin Irak’la olan ticaret hacminin artmasına zemin hazırlamış, ayrıca Türkiye’nin Irak’tan ucuz petrol tedarik etmesine olanak sağlamıştır. Sekiz yıl süren savaş boyunca Türkiye askeri malzeme dışında Irak’a her türlü kalem ihraç etmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye’nin yıllarca istediği fakat Irak’ın yanaşmadığı Kerkük-Yumurtalık Boru Hattının kapasitesinin artırılması konusunda da iki taraf 1981 yılında anlaşmaya varmışlardır.²¹³

Bu gelişmelerden dolayı Türkiye’nin Irak’a yönelik ihracat potansiyeli 1980’lerden itibaren hızlı bir şekilde yükselmiştir. 1988 yılında Türkiye ile Irak arasındaki dış ticaret hacmi yaklaşık 1,5-2 Milyar dolar seviyesine kadar çıkmıştır. Türkiye’nin 1980’li yılının sonuna doğru 10 Milyar Dolar üzerindeki ihracatının büyük bir kısmını Irak’a ve Irak üzerinden Körfez ülkelerine sevk edilen ihracat gelirleri oluşturmuştur. Böylece Irak, ticaret hacmi açısından Almanya’dan sonra Türkiye’nin en büyük ticaret partneri olmuştur. Öte yandan Irak, Türkiye’nin Ortadoğu’ya transit taşımacılıkta çıkış kapısı konumuna yerleşmiştir.²¹⁴

1990 yılından sonra Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkiler BM ve ABD’nin Irak’a yönelik gerçekleştirdikleri askeri ve ekonomik müdahaleler çerçevesinde

²¹⁰ Sağsen, 2011: 64.

²¹¹ Aydın ve Aras, 2004: 107.

²¹² Akal, 2008: 274.

²¹³ Akbay, 2013: 89.

²¹⁴ Akal, 2008: 276-277.

şekillenmiştir.²¹⁵ Irak'ın 1 Ağustos 1990'de Kuveyt'i işgali akabinde BM Güvenlik Konseyi 662 Sayılı Kararı alarak, Irak'ın bu eylemini tanımadığını belirtmiştir. 9 Ağustos 1990 tarihinde BM Irak'a yönelik askeri ve ekonomik yaptırımlar uygulamaya karar vermiştir. Buna ilaveten BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 678 sayılı karar gereği ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon 16 Ocak 1991 tarihinde Irak'a karşı askeri müdahalede bulunmuştur. Birinci Körfez Krizi olarak bilinen bu süreç Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkileri derinden sarsmıştır.²¹⁶ Irak'ın Kuveyt'e karşı gerçekleştirdiği irredentist eylem bölge güvenliğini tehdit oluşturacağını düşünen Türkiye Irak'a karşı cephe almıştır. Ayrıca Türkiye, bu süreç içinde BM'nin Irak'a karşı aldığı yaptırım kararına uyumuş ve uygulanan ekonomik ambargoya katılmıştır. Türkiye, Irak'a yönelik uygulanan ekonomik ambargo çerçevesine Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nı kapatmıştır. Türkiye'nin Birinci Körfez Savaşı sürecinde takındığı bu tavırdan dolayı Ankara ile Bağdat arasındaki hem siyasi hem de ekonomik ilişkiler nerdeyse durmaya noktasına gelmiştir.²¹⁷

Irak, söz konusu kriz öncesi Türkiye'nin iki numaralı ticaret partneri olmasının yanı sıra Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine açılan kapısı idi. Fakat Irak, savaş sonrası bu konumunu kaybetmiştir. Ayrıca ekonomik ambargo çerçevesinde Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın kapatılması bir taraftan iki ülke arasındaki petrol sevkiyatını zorlaştırırken, diğer taraftan petrol boru hatlarından elde edilen gelirler sıfırlanmıştır. Öte yandan ambargo yüzünden ciddi bir ekonomik kriz yaşayan Irak'ın kamu kesiminin yatırım harcamaları çok sınırlanmış, bu durum Irak'ta inşaat ve taahhüt faaliyetleri yürüten Türk şirketlerinin pazar kaybına yol açmıştır.²¹⁸

Türkiye'nin 1980'li yıllarda Irak ile dış ticaretine bakıldığında Körfez Savaşı ve BM ambargosu sonrasında ihracatın sürekli olarak düştüğünü görmek mümkündür. Kriz öncesi iki ülke arasında 1,5-2 milyar dolar olan ihracat hacmi 1995 yılına gelindiğinde 125 milyon dolara düşmüştür. Türkiye'nin Körfez Krizi'nden dolayı dış ticaret alanındaki kayıpları konusunda bir görüş birliği olmasa da, genelde 30 milyar dolar gibi büyük bir rakam telaffuz edilmektedir. Bu rakamlar Birinci Körfez Krizi'nin Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkileri ne denli olumsuz etki yaptığının açık bir göstergesidir.²¹⁹

Irak'a yönelik uygulanan ekonomik ambargodan dolayı hem ekonomik hem de siyasi açıdan büyük zarar gören Türkiye, Irak ile yeniden ikili ilişkileri geliştirme yollarını aramaya başlamıştır. Bu bağlamda Bülent Ecevit 1992 yılında Bağdat'a gitmiş ve burada yaptığı

²¹⁵ Güleç ve Oğuz, 2004: 4.

²¹⁶ Sağsen, 2011: 65.

²¹⁷ Yalçın, 2017: 16.

²¹⁸ Laçiner, 2003: 244.

²¹⁹ İnançlı ve Ak, 2005: 392.

temaslar neticesinde Türkiye ile Irak arasındaki diplomatik ilişkileri maslahatgüzar seviyesine çıkartmıştır. Buna ek olarak dönemin Türkiye Başbakanı Tansu Çiller Ekim 1993'te yaptığı ABD ziyareti sırasında Irak'a yönelik uygulanan ekonomik ambargonun kaldırılması ya da hafiflemesi için ABD yönetimi nezdinde girişimler yapmıştır. Ayrıca 1993 ve 1994 yılları arasında ekonomik ilişkilerin yeniden tesisi için Türkiye ile Irak birbirleriyle doğrudan görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Ancak bu dönemde iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin normalleşmesine yönelik yapılan görüşmeler ve girişimler de göze çarpar bir sonuç elde edilmemiştir.²²⁰ Bunun en önemli nedenleri ise ABD'nin Irak'a karşı uygulanan ekonomik ambargonun kaldırılmasına sıcak bakmaması ve savaş sırasında Irak'ın ekonomik ve fiziki altyapısı tahrip olması önemli rol oynamıştır. Sözü geçen etkenler bu dönemde Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik gelişmenin düşük seviyede seyretmesine yol açmış ve kalıcı ekonomik büyümenin temellerinin atılmasına engel teşkil etmiştir.²²¹

Bütün bu olumsuzluklara rağmen iki ülke aralarındaki ekonomik ilişkileri normalleşmesi için yoğun çaba sarf etmişlerdir. 1995 yılında iki ülke desteğini alan bir grup Türk işadama Bağdat'ı ziyaret etmiş ve burada yaptıkları görüşmeler sonucunda Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi için atılması gereken adımlar konusunda bir protokol imzalamıştır. 1996 yılına gelindiğinde BM'nin Irak'a yönelik yaptırımlar rejiminin yumuşatılmasını öngören "BM Petrol Karşılığı Gıda ve İlaç Programı'nın" yürürlüğe girmesinin etkisiyle iki ülke arasındaki ticari ilişkiler yavaş yavaş da olsa düzelmeye başlamıştır. Sonraki yıllarda da Irak'a uygulanan yaptırımlar hafifledikçe Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacmi yükselme eğilimine girmiştir.²²² Irak'ın gıda ve ilaç karşılığında petrol satışına başlamasıyla birlikte Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacmi 1997 yılında 549 milyon dolara kadar yükselmiştir.²²³

1999 yılında Türkiye dış politikada "Bölge Merkezli Dış Politika" stratejisini benimsemeye başlamıştır. Bu yeni stratejiye göre Türkiye etrafında barış kuşağının oluşturulması için komşu ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu yeni stratejisinin ekonomik ayağında Ankara, ekonomik açılımlarla karşılıklı bağımlılık yaratmak suretiyle hem dış ödemeler dengesinin sağlanması hem de siyasi ilişkilerinin geliştirilmesini amaçlamıştır. Sözü geçen strateji ile birlikte Türkiye Körfez Krizi'nin etkilerini azaltmış ve ekonomik istikrar sağlamıştır. Yeni strateji çerçevesinde Türkiye, Irak'la olan ekonomik ilişkilerini geliştirmek adına Bağdat'a karşılıklı

²²⁰Aydın ve Aras, 2004: 114.

²²¹İnançlı ve Ak, 2005: 378.

²²²İş Bankası İktisadi Araştırmalar Merkezi Raporu, 2015: 29.

²²³İnançlı ve ak, 2005: 392.

üst düzey ziyaretler yapmış, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerinin normalleşmesi yolunda diyalog ortamı geliştirmiştir. Oluşan bu olumlu ortamda ekonomik alanında imzalanan protokollerle birlikte iki ülke arasındaki ticari münasebetler canlanma imkânı oluşmuştur. Buna ilaveten PKK'nın 1999 yılında ilan ettiği ateşkesle birlikte bölgede oluşan göreceli güvenlik ortamı Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde önemli katkı sağlamıştır. Böylelikle Türkiye'nin uygulamaya koyduğu bu yeni strateji sayesinde Irak ile olan ticari hacmi ivme kazanmıştır.²²⁴

2000 yılının Şubat ayında Türk-Irak Karma Komisyonu toplantısı Bağdat'ta gerçekleşmiştir. Toplantıya 90 Türk şirketi ve bine yakın işadamı katılmış ve toplantı sırasında 220 milyon dolarlık sözleşme imzalanmıştır. Ekim 2000'de ise ekonomiden sorumlu Türkiye Devlet Bakanı Tunca Toskay 96 Türk şirketinin katıldığı 33. Uluslararası Bağdat Sergisi'ni ziyaret etmiştir. Ayrıca ziyaret sırasında Toskay 20 yıldır kapalı olan Türkiye-Bağdat demir yolu hattının yeniden hizmet verebilmesi için iki ülke arasında mutabakat zaptı imzalanmıştır.²²⁵

Genel olarak bu dönemde Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkiler Irak'ta ve Ortadoğu bölgesinde yaşanan siyasi, ekonomik ve askeri gelişmeler gölgesinde şekillenmiştir. Özellikle 1991-2003 yılları arası dönem Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ardından Irak'a yönelik yapılan askeri müdahale ve BM ambargosu Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilerinin dönüm noktası olmuştur. Sözü geçen olaylar iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri olumsuz yönde etkilemiş ve ilişkiler içinde olan başta dış ticaret olmak üzere diğer tüm sektörlerde ciddi kırılmalar yaşanmasına sebebiyet vermiştir.²²⁶

3.2. İşgal'den Sonra Irak'ta Yaşanan Siyasi Gelişmelerin Türkiye ile Irak Arasındaki Ekonomik İlişkilerine Yansımaları

Daha önceki bölümde belirttiğimiz gibi Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkiler her zaman Irak'ta ve bölgede cereyan eden siyasi ve askeri gelişmeler gölgesinde şekillenmiştir. Bu dönemde ise iki ülke arasındaki ekonomik münasebetleri belirleyen en önemli unsur ABD'nin 2003 yılında Irak'a yönelik gerçekleştirdiği askerî müdahale sonucunda bu ülkeyi işgal etmesinin ardından yaşanan gelişmeler olmuştur. Müdahale öncesinde ABD Türkiye'nin desteğini de alarak işgal sürecini en az zayıyla sonlandırmayı planlamıştır. Ancak Türkiye, Birinci Körfez Savaşı'nda hem ekonomik hem de siyasi ve askeri anlamda yaşadığı büyük travmadan dolayı ABD'ye işgal sürecinde yardım etmeyi pek istekli davranmamıştır. ABD

²²⁴ Bilge Adamlar Strateji Araştırmalar Merkezi Raporu (BİLGESAM), 2016: 20-22.

²²⁵ Aydın ve Aras, 2004: 116-117.

²²⁶ Sağsen, 2011: 67.

işgalin daha kısa bir sürede bitmesi için Irak'ın kuzeyinde bir cephe açmak istemiştir. Bu doğrultuda ABD Türkiye'den askeri üslerinin, hava alanlarının ve topraklarının kullanılması için izin istemiştir. ABD'nin bu istekleri doğrultusunda iki taraf arasında bir takım ekonomik ve siyasi içerikli görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde Türkiye ile ABD arasında kuzey cephesi konusunda bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Kuzey cephesinin açılması karşılığında ABD Türkiye'ye yirmi dört ile otuz milyar dolar borç verme taahhüdünde bulunmuştur. Buna ek olarak ABD Türkiye'nin Kuzey Irak'ta "tampon bölge" oluşturmasına da izin vermiştir. Fakat kuzey cephesi açılması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) sunulan "1 Mart Tezkeresi" reddedilince Türkiye hem taahhüt edilen yardımları alamamış hem de işgal sonrasında Irak pazarından tamamen dışlanacağı korkusunun oluşmasına neden olmuştur.²²⁷

İşgalin ardından Türkiye, ekonomik olarak Irak'ın yeniden inşasında katkı yapmaya istekli olduğunu katıldığı hemen hemen bütün uluslararası platformlarda ve işgali gerçekleştiren ülkelerle yapılan görüşmelerde dile getirmiştir. Nitekim bu konuda son sözü ABD söyleyecek olduğundan, Türkiye ABD'nin güvenini kazanma noktasına çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bunlardan en önemlisi, Mart 2003 hava sahasının işgal güçlerine açmıştır. Ayrıca İncirlik Üssü, İskenderun ve Mersin limanlarının lojistik destek için işgalci güçlerinin kullanımına izin vermesi olmuştur. Bunlara ilaveten ABD açısından bakıldığında Türkiye'nin Irak'ın yeniden kalkınmasında yapacağı katkı göz ardı edilmeyecek kadar önemli olmuştur. Çünkü Irak'ın yeniden yapılanmasında önemli rol oynayacak olan petrolün uluslararası pazarlara ulaşmasında en güvenli güzergâh Türkiye üzerinden geçmektedir. Buna ilaveten Irak'ın komşuları arasında ekonomik anlamda en gelişen ülke Türkiye bulunmaktadır.²²⁸ Bütün bu etkenlerden dolayı ABD Irak'ın yeniden yapılanmasında katkı yapmak için Türkiye'ye yeşil ışık yakmıştır. Böylelikle Türkiye'nin Irak'ın ekonomik yapılanmasının dışında kalacağı iddiaları çürütülmüştür. ABD'den izin çıkmasından sonra Türkiye hemen harekete geçerek Silopi'de kurulan üretim tesislerinden Kuzey Irak'a Eylül 2003 tarihinden itibaren elektrik göndermeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye ile Irak Geçici Yönetim arasında 13 Aralık 2003 günü ekonomik işbirliği öngören bir anlaşma imzalamıştır. Öte yandan ABD, Irak'ın yeniden imarı için tesis edilen 18 milyar dolar bütçeden Türk firmalarının da kapsayacağını açıklamıştır. Böylelikle Türkiye'nin Irak'ın yeniden imarı konusunda iştirak etmesi için herhangi bir engel kalmamıştır.²²⁹

²²⁷ Akbaş, 2011: 276.

²²⁸ Yeşilyurt, 2013: 407.

²²⁹ Yeşilyurt, 2013: 408.

Yukarda anlatılan bu olumlu gelişmeler Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu gelişmelerden sonra hem Türk firmaları hem de ekonomik alanındaki kuruluşlar Irak'taki iş imkânlarını değerlendirme konusunda ciddi adımlar artmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda özellikle Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) yetkilileri Irak'a çeşitli ziyaretler yapmıştır. Türk firmaları başta perakendecilik sektörü olmak üzere alışveriş merkezleri yatırımlarına ve otel yatırımlarına girişmişlerdir. Ancak bu dönemde Türk yatırımcılarını zorlayan en önemli husus Irak yatırım yasasının yeni çıkmasından dolayı yasal zeminin tam olarak oluşturulması olmuştur. Bundan dolayı Türk müteahhitlik firmaları işgalden sonra daha çok Kuzey Irak'ta yatırım yapmışlar, pek fazla Irak'ın geneline yayılmamışlardır.²³⁰

Ayrıca işgalden sonra BM Irak'a karşı uyguladığı ekonomik ambargoyu kaldırması ve iki ülke sınır ticaretinin güçlendirilmesi konusunda çeşitli anlaşmalar yapması gibi etkenler Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkilerinin ivme kazanmasına zemin hazırlamıştır. 2003-2005 yılları arasında iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin hızlı bir şekilde yükseldiği görülmektedir. Türkiye ile Irak arasındaki dış ticaret hacmi 2005 yılında, 2000 yılına kıyasla üç kat bir artışla 2,9 milyar dolar seviyesine kadar çıkmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacminin bu denli yükselmesinde Irak'ın savaş sonrası yeniden imarında Türk şirketlerinin aldıkları pay önemli bir yer kapsamaktadır.²³¹

Türkiye ile Irak arasında müteahhitlik ve inşaat sektörü dışında başka alanlarda da işbirliği yapılmıştır. Özellikle enerji, turizm, tarım ve altyapı çalışmaları ile birlikte Türkiye Hava Yolları'nın Irak'a gerçekleştirdiği seferler de iki ülke arasındaki işbirliği alanının genişlemesine önemli rol oynamıştır. Ayrıca işgalden sonra Bağdat'ta açılan ilk yabancı banka Türkiye'den Ziraat Bankası olmuştur.²³² Buna ek olarak işgalden sonra Madrid'de Irak'ın yeniden inşası sürecinde katkı sağlamak için Uluslararası Donörler Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda Türkiye 2005-2007 yılları arasını kapsayacak şekilde Irak'ın yeniden imarı için 50 milyon dolar hibe taahhüdünde bulunmuştur. Bütün bunlar Türkiye'nin Irak'ın yeniden kalkınmasına ne denli önem verdiğinin açık bir göstergesidir.²³³

2006-2007 yılları arasına bakıldığında Türkiye ile Irak arasında hem ithalatta hem de ihracatta önceki yıllara oranla bir azalma görülmektedir. 2005 yılında 2,9 milyar dolar olan

²³⁰ Yılmaz, 2012: 201.

²³¹ İnançlı ve Ak, 2005: 397-398.

²³² İnan, 2013: 79

²³³ Sağsen, 2011: 69.

ticaret hacmi, 2007 yılında 2,5 milyar dolara kadar gerilemiştir. Bunun temel nedeni ise bu dönemde Irak'ın içinde patlak veren mezhepsel çatışmalar olmuştur.²³⁴

Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkilerin dönüm noktası ise o dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan'ın 10 Temmuz 2008 tarihinde gerçekleştirdiği Bağdat ziyareti olmuştur. Erdoğan'ın ziyareti sırasında Türkiye ile Irak arasında başta ekonomik olmak üzere diğer alanlarda da ilişkilerinin gelişmesi amacıyla “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Anlaşması” imzalanmıştır. Adı geçen anlaşma iki ülke arasında yapısal bir ticari münasebeti tesis edebilme noktasında önemli bir girişim olmuştur. Böylesine bir girişim Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkileri daha istikrarlı bir yapıya kavuşması için önemli olmuştur.²³⁵ Ayrıca Erdoğan'ın ziyareti sırasında ekonomik alanda iki taraf arasında önemli anlaşmalar yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi Kerkük-Yumurtalık Boru Hattının kapasitesi artırılması, Irak'ta çıkarılan doğalgazın Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara taşınması için yeni boru hatlarının inşa edilmesi, Habur dışında yeni sınır kapısının açılması, iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanması olmuştur. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Anlaşması'nın akabinde dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile birlikte Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan Ağustos 2008'de Bağdat'a bir ziyaret yapmışlardır. Ziyaret esnasında Iraklı yetkililerle yaptığı görüşmelerde Davutoğlu Türkiye'nin Irak'la geliştirdiği ekonomik ilişkilerinde tam entegrasyon hedeflediğini açıklamıştır.²³⁶

Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik, ticari ilişkilerinin geliştirme kapsamında taraflar arasında 23 Mart 2009 tarihinde “Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması” imzalanmıştır. Bu dönemde ekonomik bağlamda atılan bu ciddi adımlarla birlikte Türkiye ile Irak arasındaki ithalat ve ihracat rakamları hızlı bir yükselme eğilimine girmiştir. 2009 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 5,5 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde Irak, Almanya'dan sonra Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ikinci ülke konumuna yerleşmiştir.²³⁷ Öte yandan 2010 yılında Türkiye dış ihracatının yüzde 7'sini Irak'a yapmıştır. 2012 yılı rakamları incelendiğinde, Türkiye ile Irak ithalat ve ihracat bağlamında 12 milyar dolarla aralarındaki en yüksek dış ticaret hacmini kaydetmişlerdir.²³⁸

Bu dönemde Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacminin bu kadar sıçramasında belli başlı etkenler rol oynamıştır. Bunlardan en belirginleri 2008 ve 2009 yılları arası iki ülke ekonomik bağlamında yapılan anlaşmalar, 2008 yılında dünyayı sarsan ekonomik krize rağmen Irak ekonomisi yüzde 7-8 oranda büyümesi, savaş sırasında tahrip olan Irak'ın fiziki

²³⁴ Akbaş, 2011: 278.

²³⁵ Öztürkler, 2017: 68.

²³⁶ Ayhan, 2009: 23-24.

²³⁷ Yılmaz, 2012: 206.

²³⁸ Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu (BİLGESAM), 2013: 27.

altyapısı yeniden tamir edilmesi, iki ülke arasında siyasi alanda düzelen ilişkiler, Irak'ta göreceli olarak istikrarın sağlanması, Türkiye'nin Bölgesel Kürt Yönetimi ile ekonomik ilişkilerini güçlendirmesi gibi faktörler iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerinin gelişmesine önemli katkı yapmışlardır.²³⁹

Son yıllarda Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkileri olumsuz bir şekilde etkileyen en önemli gelişme Haziran 2014'te IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) terör örgütünün nerdeyse Irak'ın üçte birini kontrol altına alması olmuştur. Özellikle Türkiye'nin ihraç ettiği malların Irak'ın orta ve güney kısmına ulaşmasında köprü rolü gören Musul kentinin IŞİD tarafında kontrol edilmesi iki ülke arasındaki ticari ilişkilerinin büyük darbe yemesine zemin hazırlamıştır. Türkiye'nin Irak'a ihraç ettiği kalemlerin büyük bir kısmının varış noktası Bağdat olduğunun altı çizilmesi gerekmektedir. Bağdat'a inen Musul yolu ise kentin kontrolünü sağladıktan sonra IŞİD tarafından kapatılmıştır. Böylelikle Türkiye'nin Bağdat'a ihracatta kullandığı ana yol olan Musul güzergâhı servis dışı bırakılmıştır. Alternatif bir yol olan Süleymaniye-Bağdat yolu ise gerek çok külfetli olması gerekse güvenilir olmaması nedeniyle nakliyeciler tarafından pek elverişli görünmemiştir. Bu durum da Türkiye'nin Irak'ın orta ve güney bölgelerine ihracatının sektöre uğramasına neden olmuştur.²⁴⁰

IŞİD'in Musul kentini ele geçirmesiyle birlikte Irak'ın güneyine ve Körfez ülkelerine yönelik ticaret yollarının kesilmesi nedeniyle Türkiye bu güzergâhı "by pass" edecek başka alternatif yollar arayışlarına girişmiştir. Bu bağlamda İran üzerinde transit geçiş ile Irak'ın orta ve güney kısımlarına ulaşılması gündeme gelmiştir. Ancak bu konu da Türkiye ile İran arasında yapılan görüşmeler herhangi bir sonuç vermemiştir.

Genel olarak bu dönemde Irak'ta IŞİD kaynaklı yaşanan sorunlarının yanı sıra Irak Merkezi Hükümeti'nin izlediği politikalar ve Suriye'de cereyan eden iç savaş ithalat ve ihracat bağlamında Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkileri ciddi bir şekilde etkilemiştir.²⁴¹ 2014 yılında Türkiye'nin Irak'a ihracatı bir önceki yıla oranla yüzde 8.8 gerileme olduğunu görülmektedir. Ayrıca 2012 yılında iki ülke arasında 12 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2014'te 10,9'e 2016 yılında ise bu oran 7,6 milyar dolara kadar gerilemiştir.²⁴² 2017 yılına girince özellikle Irak'ın IŞİD'ten temizlenmesi ile birlikte Türkiye

²³⁹ Yılmaz, 2012: 200.

²⁴⁰ Kahraman, 2014: 4.

²⁴¹ Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Merkezi Raporu, 2015: 29.

²⁴² Öztürkler, 2017: 88.

ile Irak arasındaki ticaret hacmi yavaş yavaşta olsa rayına oturmaya başlamıştır. 2017 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi yeniden 9,14 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.²⁴³

3.3. Türkiye ile Irak Arasındaki Ekonomik İlişkilerde Enerji Faktörü

Enerji, devletlerin dış politika belirlemede rol oynayan önemli unsurlardan birisidir. Küreselleşen dünya ile birlikte özellikle sanayileşen ülkeler için enerji kaynaklarının tedarik edilmesi ve güvenliğinin sağlanması hayati önem arz etmektedir. Enerji kaynaklarını elinde tutan ülkelerin yanı sıra bu enerji kaynağını tüketim merkezlerine ulaştıran taşıma hatları ve geçtiği güzergâhlar da önemli bir konuma gelmiştir. Bu enerji hatlarına sahip olan ülkeler önemli bir siyasi, ekonomik ve askeri gücü de elinde tutma imkânına sahip olacaktır. Çünkü ABD Enerji dairesinin tahminlerine göre önümüzdeki yıllarda dünya enerji talebi yüzde 50'den fazla artacaktır. Tüketimdeki bu artış en belirgin olarak Avrupa ve Uzakdoğu ülkeleri olacaktır.²⁴⁴ Dolayısıyla Enerji kaynakları bakımından oldukça zengin olan Ortadoğu bölgesi tarih boyunca küresel ve emperyalist güçlerin ilgi odağı olmuştur. Ortadoğu enerji kaynaklarına egemenlik kurmak isteyen küresel güçler bölgeyi istikrarsızlaştırmak için her daim savaş ortamı hazırlamışlardır. Enerji kaynaklarını elinde tutan dünyayı elinde tutar mantığı ile hareket eden küresel güçler Ortadoğu bölgesine daha fazla ilgi duymuşlardır. Söz konusu bölgenin enerji kaynaklarının önemli bir kısmına Irak ev sahipliği yapmaktadır. Enerji rezervleri açısından, Irak Ortadoğu ülkeleri arasında önemli bir konuma sahiptir.²⁴⁵ Özellikle petrol rezervleri bakımından oldukça zengin bir ülke olan Irak, 150 milyar varil rezerviyle dünyadaki petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 9'unu oluşturmaktadır. Ayrıca Ortadoğu petrol rezervinin yüzde 15-18'ini topraklarında barındıran Irak, Suudi Arabistan'dan sonra bölgenin ikinci en büyük petrol rezervine sahip olan ülke konumundadır. Petrol rezervinin Irak içindeki dağılımına bakıldığında rezervinin büyük bir oranı ülkenin kuzeyinde yani Türkiye sınırına yakın bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu da enerji kaynakları açısından fakir bir ülke olan Türkiye için büyük önem arz etmektedir.²⁴⁶

Bilindiği üzere Türkiye'nin enerji kaynakları yok diyebilecek kadar sınırlıdır. Türkiye'nin 1 milyar 30 milyon ton petrol rezervinin olduğunu öngörülmektedir. Fakat Türkiye'nin sahip olduğu petrol rezervinin sadece 183,5 milyon tonluk bölümü kullanılabilir durumdadır. Öte yandan petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 70'i tükenmiştir. Türkiye'nin günlük petrol üretme kapasitesi sadece 45 bin varildir bu da ülkenin petrol ihtiyacının çok

²⁴³ <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa> (erişim tarihi: 30.03.2018).

²⁴⁴ Brzezinski, 2007: 177.

²⁴⁵ Khalaf, 2014: 321.

²⁴⁶ Karagöl vd. , 2016: 42.

küçük bir miktarını karşılamaktadır. Bu nedenle Türkiye enerji ihtiyacının karşılayabilmek için başta petrol olmak üzere diğer bütün fosil kaynakları dışarıdan ithal etmektedir. Bu da Türkiye'yi enerji ihtiyacını tedarik etmek için dışa bağımlı bir ülke konumuna getirmektedir. Türkiye'nin sadece petrolde dışa bağımlılık oranı yüzde 90'dır. Bu durum Türkiye'ye sınır komşusu olan Irak'ın Petrollerine daha fazla ilgi duymasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca Türkiye sahip olduğu jeopolitik konumu ile Irak'ın enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde uluslararası pazarlara ulaştırma noktasında kilit bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bu durum enerji bağlamında Türkiye ile Irak'ı birbirlerine bağımlı kılmaktadır. Türkiye enerji ihtiyacını tedarik etme noktasında Irak'ın petrollerine ihtiyaç duyarken, Irak ise sahip olduğu enerji kaynaklarını güvenli bir şekilde Avrupa ve uluslararası pazarlara ulaştırma hususunda Türkiye'nin coğrafi konumuna muhtaç olmuştur. Bu durum enerji faktörünü Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkileri karakterize eden temel unsur haline getirmiştir.²⁴⁷

Enerji bağlamında Türkiye ile Irak arasındaki ilk iletişim 1970'lere denk gelmektedir. Özellikle 1973 yılında Ortadoğu bölgesinde patlak veren petrol krizi iki ülke arasındaki enerji merkezli ilişkilerin pekişmesinde önemli rol oynamıştır. İki ülke aralarında bir petrol boru hattı inşa edilmesi için 1973 yılında anlaşmaya varmışlardır. Anlaşmanın temel hedefi başta Kerkük sahalarında olmak üzere Irak'ın diğer bölgelerinde üretilen ham petrolün Türkiye'de bulunan yumurtalık tesislerine taşınması olmuştur. Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı olarak bilinen hattın inşasına 1976 yılında başlanmış ve 1977 yılında ilk tanker yüklemesini gerçekleştirmiştir. Sözü geçen hattın kapasitesi ilk etapta 40 milyon ton olarak belirlenen boru hattı daha sonra iki ülke arasında yapılan anlaşmalarla 1987 yılında 70,9 milyon ton yıllık ham petrol taşıma kapasitesine ulaştırılmıştır. Fakat boru hattına çeşitli dönemlerde yapılan sabotajlar ve Irak'ta cereyan eden siyasi gerilimlerden dolayı hiçbir zaman tam kapasite çalışma olanağı tanımamıştır. Örneğin 2014 yılında Irak'ta yaşanan siyasi istikrarsızlıklardan dolayı Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı ile sadece 7,6 milyon ton ham petrol taşınmıştır.²⁴⁸

1990 yılından sonra Türkiye ile Irak arasındaki enerji ilişkilerini belirleyen en önemli husus BM'nin Irak'a yönelik uygulamaya soktuğu ekonomik ambargo kararı olmuştur. 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal eden Irak'a BM, 6 Ağustos 1990 günü ekonomik ambargo uygulama kararı almıştır. BM'nin Irak'a yönelik aldığı ambargo kararına harfiyen uyan Türkiye Kerkük-Yumurtalık Boru Hattını tek taraflı olarak kapatmıştır. Böylelikle Türkiye ile Irak arasındaki enerji ilişkileri büyük bir darbe yemiş ve enerji merkezli münasebetler nerdeyse durma noktasına gelmiştir. Bu durum BM'nin Irak'a karşı "petrol

²⁴⁷ Tozlu, 2016: 534.

²⁴⁸ Pamir, 2016: 335.

karşılığında gıda ve tıbbi malzeme” programını uygulama koyana dek devam etmiştir. BM’nin 1996 yılında 986 Sayılı Karar gereği Irak’a yönelik uygulamaya başladığı söz konusu program çerçevesinde kısmı da olsa Irak’a uygulanan ambargonun kalkmasına neden olmuştur. Irak’a yönelik uygulanan ekonomik ambargonun kaldırılmasıyla birlikte Irak’tan Türkiye’ye ham petrol sevkiyatı yeniden başlamıştır. BM, Irak’a Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı taşınması şartıyla 6 ayda 2 milyar dolar yani 16 milyar ton petrol ihraç etmesine izin vermiştir.²⁴⁹

1996 yılından sonra Türkiye, bir taraftan Irak’a uygulanan ekonomik ambargonun tamamen kaldırılması için BM nezdinde girişimlerde bulunurken, diğer tarafta Türkiye ile Irak arasında bir doğalgaz boru hattı inşa edilmesi için Iraklı yetkililerle temaslarda bulunmuştur. Bu dönemde Türkiye ile Irak arasında yapılan görüşmeler sonucunda iki taraf Irak’a yönelik uygulanan ambargonun kalkar kalkmaz iki ülke arasında bir doğalgaz boru hattının inşası için anlaşmaya varmıştır. Bunun dışında enerji alanında bir diğer olumlu gelişme ise 2001 yılında Türk Petrolleri Uluslararası Şirketleri (TPIK) Kuzey Irak’ta 20 petrol kuyusu açmak ve işletilmesi için yapılan ihaleyi kazanması olmuştur. Enerji alanında atılan bu adımlar Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilerinin gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır.²⁵⁰

2003 işgali sonrası Türkiye ile Irak arasındaki enerji ilişkileri için önemli bir diğer gelişme Ağustos 2003’te Kerkük-Yumurtalık Boru Hattından yeniden petrol sevkiyatı başlaması olmuştur. Buna ilaveten 2004 yılında Irak Geçici Hükümeti ülkede hayata geçirilecek petrol projelerinde Türk şirketlerinin de pay alacağını duyurmuştur. Bu duyuru üzerine Ankara Güney Irak’taki Gharraf bölgesinde bulunan petrol yataklarında ortak üretim yapılması için Bağdat Yönetimi ile müzakerelere başlamıştır. Yapılan müzakereler neticesinde Irak Petrol Bakanlığı işgal sonrası petrol sahalarının geliştirme sözleşmelerinin önemli bir kısmını Türk firmalarına vermiştir. Sözleşmelerin Türk firmalarına verilmesi Irak’ın Türkiye ile olan enerji ilişkilerine ne denli önem verdiğinin açık bir kanıtı olmuştur.²⁵¹

2007 yılında iki ülke arasında yapılan bir anlaşma gereği Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) Irak’ta petrol ve doğal gaz alanında yapılacak arama ve işletme ihalelerine katılması için izin verilmiştir. Ayrıca bunu dışında söz konusu anlaşmada taraflar Irak’ın doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa’ya ulaştırılması konusunda mutabakata varmışlardır. Yapılan bu anlaşma çerçevesinde 2009 yılında Irak’ın güneyinde bulunan Badran petrol sahalarının geliştirilmesi için gerçekleşen ihaleyi TPAO’nun yüzde 10 paya sahip olduğu

²⁴⁹ İnan, 2013: 75-77.

²⁵⁰ Aydın ve Aras, 2004: 116-117.

²⁵¹ Sağsen, 2011: 67-68.

Uluslararası Şirketler Birliği kazanmıştır. Yine 2010 yılında Bağdat'ın güneyindeki Misan kentinde bulunan petrol yatakların geliştirmesi için açılan ihaleyi TPAO, Çinli ortağı International ile birlikte kazanmıştır.²⁵² Ayrıca 2010 yılında anlaşma süresi biten Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı için Türkiye ile Irak enerji alanındaki işbirliğinin sürdürülmesi bağlamında yeni bir anlaşma imzalanmıştır. 19 Mart 2010 tarihinde Bağdat'ta imzalanan anlaşmaya göre iki ülke arasındaki mevcut boru hattından (Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı) ham petrol taşınması 15 yıllığına yeniden Türkiye'ye verilmiştir. Özellikle petrol alanında yapılan bu anlaşmalara birlikte Irak, Türkiye'nin en fazla petrol ithal ettiği ülke konumuna gelmiştir. Fakat yapılan bütün anlaşmalar ve kazanılan ihalelere rağmen Türkiye ile Irak arasındaki enerji ilişkileri istenen düzeye çıkmamıştır. Bunun temel nedeni ise özellikle işgal sonrası Kerkük-Yumurtalık Boru Hattına yapılan sabotajlar ve Irak'ta hakim olan siyasi istikrarsızlık ve kaos ortamı önemli rol oynayan etkenler olmuştur.²⁵³

Son dönemde Türkiye ile Irak arasındaki enerji ilişkilerinin gerilmesine zemin hazırlayan en önemli gelişme, Türkiye'nin özellikle 2011 yılından itibaren Bölgesel Kürt Yönetimi ile enerji alanında kurduğu ilişkiler olmuştur. Türkiye'nin 2011 yılından sonra Bölgesel Kürt Yönetimi'nde bulunan enerji kaynaklarına yoğunlaşmasının altında yatan faktörleri şöyle açıklayabiliriz. Birincisi Irak'ın kuzeyinde bulunan petrol ve doğalgaz rezervlerinin Bölgesel Kürt Yönetimi kontrolünde bulunması, ikincisi 2011 yılından sonra Irak Merkezi Hükümeti'nin benimsediği mezhepçi ve baskıcı politikalarından dolayı Türkiye ile Irak arasındaki siyasi ilişkilerinin gerginleşmesi, üçüncüsü 2009 yılında Bölgesel Kürt Yönetimi sınırları içinde kalan topraklarda 10 milyar varil gibi dünyanın en büyük petrol rezervlerinden birisi bulunmasıdır. Bu faktörlerden dolayı Türkiye, hem kendi enerji ihtiyacını karşılamak hem de bölgede bulunan enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara ulaştırılması bağlamında Bölgesel Kürt Yönetimi ile enerji üzerinden yoğun bir işbirliği yürütmesine zemin hazırlamıştır.²⁵⁴

Türkiye ile Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilk enerji işbirliği 2009 yılında iki taraf arasında yapılan bir anlaşma olmuştur. İmzalanan anlaşmaya göre Bölgesel Kürt Yönetimi topraklarında çıkarılan petrolü Bağdat Hükümeti kontrolünde bulunan Kerkük-Yumurtalık Boru Hattıyla Türkiye üzerinden ihraç edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca söz konusu anlaşma gereği Türkiye'den Pet Holding, Genel Enerji ve Türkler Holding gibi şirketler bölgede petrol arama çalışmalarına izin verilmiştir.²⁵⁵

²⁵² Yeşilyurt, 2013: 409.

²⁵³ İnan, 2013: 81.

²⁵⁴ Tozlu, 2016: 538

²⁵⁵ Yılmaz, 2010. 56.

Türkiye ile Bölgesel Kürt yönetimi arasındaki enerji ilişkilerinin dönüm noktası ise Kerkük Yumurtalık yerine iki taraf arasında yeni bir boru hattı inşa edilmesi konusu olmuştur. Bu konuda ilk resmi açıklamayı da Türkiye Enerji Bakanı Taner Yıldız 21 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleştirdiği Erbil ziyareti sırasında yapmıştır. Söz konusu boru hattı inşası konusunda Türkiye ile Bölgesel Kürt Yönetimi arasında yapılan görüşmeler neticesinde Kürt Yönetimi Başbakanı Neçirvan Barzani'nin 25 Mart 2013'te yaptığı Ankara ziyareti sırasında taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Yapılan anlaşmanın detayını ise Bölgesel Kürt Yönetimi Doğal Kaynaklar Bakanı Aşti Hawrami'nin Haziran 2013'te Erbil'de yapılan enerji konferansında açıklamıştır. Hawrami, Türkiye'ye petrol taşıyacak boru hattının 2013 yılının sonlarına doğru tamamlanacağını açıklamıştır. Buna ek olarak Hawrami petrol dışında 2016 yılından itibaren bölgede üretilen doğalgazı da Türkiye'ye ihraç edileceğini beyan etmiştir.²⁵⁶

Türkiye'nin enerji konusunda doğrudan Bölgesel Kürt Yönetimi'ni muhatap almasına Irak Merkezi Hükümeti sert tepki göstermiştir. Enerji bağlamında Türkiye ile Bölgesel Kürt yönetimi arasından yapılan anlaşmalardan sonra Irak Merkezi Hükümeti Sözcüsü Ali El Debbag açıklamalarda bulunmuştur. Debbag “Türkiye'nin toprakları üzerinden ruhsatı olmayan Irak Petrolünün ihracatına izin vermemesi belirterek Kuzey Irak Bölgesinden Türkiye'ye ihraç edilen petrolün yasal ve meşru olmadığı ifade etmiştir”.²⁵⁷ Irak Merkezi Yönetimi Türkiye'den enerji bağlamında Bölgesel Kürt Yönetimi ile yaptığı anlaşmaları fes etmesini talep etmiştir. Ancak Bağdat Yönetimi'nin bu talebi Ankara nezdinde kabul görmeyince Irak Merkezi Hükümeti Irak'ın orta ve güney kısımlarına enerji alanında faaliyet gösteren Türk şirketlerine engeller çıkartarak bölgeden uzaklaştırma çabasına girmiştir. Bunun en somut adımı ise Irak Hükümeti 25 milyar dolarlık 4 projede ortaklığı bulunan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın Irak'ın güneyindeki petrol arama ruhsatını iptal ederek atmıştır.²⁵⁸ Buna ek olarak Bağdat Merkezi Hükümeti Türkiye'yi Uluslararası Ticaret Odası'na (ICC) şikâyet etmiştir. Şikâyet ile ilgili Irak Petrol Bakanlığında yapılan açıklamada Türkiye'nin ve Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi'in (BOTAŞ) iki ülke arasında petrol alanında yapılan anlaşmaların hükümlüklerinin ihlal etiklerini ifade etmiştir.²⁵⁹

Konuyu toparlamak gerekirse yukarda açıklanan bütün olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik ilişkilerinde her daim enerji faktörü ön plana çıkmıştır. Özellikle enerji alanında Bölgesel Kürt Yönetimi ile yapılan anlaşmalara birlikte Türkiye

²⁵⁶ Balcı, 2014: 18-19.

²⁵⁷ Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu, 2013: 26.

²⁵⁸ Tozlu, 2016: 538.

²⁵⁹ Pamir, 2016: 443.

2014 yılında Irak'tan toplamda 5,4 milyon ton petrol ithal etmiştir. Irak, Türkiye'nin en fazla petrol ithal ettiği ülkeler sıralamasında zirvede yer almaktadır. Öte yandan sadece 2014 yılında Türkiye tek başına petrol ihtiyacının yüzde 16'sını ve ham petrolün yaklaşık yüzde 31'ini Irak'tan ithal etmiştir.²⁶⁰

3.4. ABD'nin Irak'tan Çekilmesinden Sonra Türkiye ile Irak Arasındaki İlişkilerde Yaşanan Gelişmeler

2003 yılından beri işgal altında bulunan Irak, ABD ile olan siyasi, ekonomik, askeri ve güvenlik alanlarındaki ilişkilerinin geleceğine dair 2008 yılından itibaren Washington Yönetimi ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. ABD ve Irak Yönetimleri arasında yapılan müzakereler neticesinde iki taraf hem stratejik ilişkilerinin geleceğini belirlenmesinde hem de işgal sonrası Irak topraklarında bulunan ABD askerlerinin tamamen çekilmesine ilişkin 17 Kasım 2008 tarihinde “Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşması” imzalanmıştır.²⁶¹ SOFA olarak da adlandırılan bu anlaşma kapsamında Beyaz Sarayı Yönetimi en geç 2011 yılının sonlarına doğru askerlerini tamamen Irak'tan çekeceğinin taahhüdünde bulunmuştur. 15 Aralık 2011 tarihinde Bağdat'ta dönemin ABD Savunma Bakanı Leon Panetta'nın katılımı ile düzenlenen bir törenle Amerikan bayrakları Irak'ta indirilmiş ve askerlerin geri çekildiğini duyurulmuştur. Irak'ta Amerikan bayraklarının indirilmesi artık resmen işgalin bittiğini sembolize ediyordu. Böylelikle göreceli de olsa Irak işgal sonrasında kaybettiği bağımsızlığını ve egemenliğini yeniden kazanmıştır.²⁶²

ABD, Irak'tan çekileceğini duyurmasıyla birlikte başta Türkiye ve İran olmak üzere bölgede bulunan diğer ülkelerde Irak'ta bir güç tahkim etme çabasına girişmişlerdir. Irak'ın batıya açılan kapısı olan ve bu ülkede yaşanan gelişmelerden en fazla etkilenen ülke olan Türkiye, ABD'nin çekilmesinden sonra Irak'ta oluşacak güç boşluğunu kendi lehine doldurulması bağlamında yoğun çaba sarf etmiştir. SOFA anlaşmasının duyurulmasının akabinde Türkiye, Irak üzerindeki nüfusunu artırmak doğrultusunda bu ülke ile “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Anlaşması” imzalamıştır. Bu anlaşma ile birlikte Türkiye, ABD'den sonra Irak'ta etkinliği ve manevra kabiliyetini yükseltmeyi planlamıştır.²⁶³ Bu anlaşma dışında Türkiye'nin Irak'ta daha etkin konuma gelmesi için yaptığı diğer bir girişim ise 2010 yılında gerçekleşen genel seçimler sırasında yaptığı girişimler olmuştur. 2010 Irak'ta yapılan seçimlerde Türkiye kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bir Bağdat Merkezi

²⁶⁰ Karagöl vb., 2016: 46.

²⁶¹ Ulutaş ve Torlak, 2011: 5.

²⁶² Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu, 2013: 15.

²⁶³ Ayhan, 2009: 26.

Hükümetinin oluşmasını istemiştir. Bunun için de seçimler öncesi Türkiye, Sünni Araplar nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Çünkü Türkiye, ABD sonrası Irak'ta daha fazla etkinlik kurabilmesi için Sünni Araplarının söz konusu ülkenin siyasetinde etkin bir konuma gelmelerinden geçtiğini farkındaydı. Bu minvalde Türkiye, 2010 yılındaki genel seçimler öncesi Sünni Arap liderlerini Ankara'ya çağırıp bir koalisyon şeklinde seçimlere katılmalarını önermiştir.²⁶⁴ Türkiye'nin önerisinin etkisiyle Irak'taki bütün Sünni gruplar İyad Allavi Başkanlığında El-İrakiye listesi adı altında 2010 yılındaki genel seçimlere katılmışlardır. Söz konusu seçimde Türkiye başta olmak üzere bölgede bulunan diğer Sünni devletlerde açık bir şekilde Sünni gruplarının oluşturduğu El-İrakiye listesine destek vermiştir. Ayrıca Türkiye'nin yönlendirmesi ile Türkmenlerin büyük bir kısmı da Sünni grupların oluşturduğu El-İrakiye ittifakına destek vermiştir. Bu dönemde Türkiye'nin bu denli açıktan Irak'ta bulunan Sünni gruplara destek vermesi özellikle 2011 yılından sonra Bağdat Merkezi Hükümeti ile yaşadığı gerginliklerinin temelini oluşturmuştur.²⁶⁵ Görüldüğü gibi ABD'nin Irak'tan çekileceğini açıkladıktan sonra Türkiye Irak'a karşı yoğun bir dış politika yürütmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin bu kadar Irak'a yoğunlaşmasına neden olan etkenleri şöyle açıklayabiliriz: birincisi, Türkiye ABD'nin çekilmesinden sonra Irak'ta yaşanacak olası gelişmeleri kendi çıkar ve amaçları doğrultusunda yönlendirmek istemesi, ikincisi, Irak'ta oluşacak olası istikrarsızlık ve güvenlik risklerini engellemek, üçüncüsü ve belki de en önemlisi ABD'den sonra İran gibi Irak'ta da bir Şii devletinin oluşmasını engellemek olmuştur. Sözü edilen etkenlerden dolayı 2009-2011 yılları arasında Türkiye'nin Ortadoğu politikasında Irak merkezi bir konuma yerleştirmiştir.²⁶⁶

Fakat ABD'nin askeri olarak tamamen çekilmesiyle birlikte Türkiye için Irak'ta tam olarak "evdeki hesap çarşıya uymadı" deyimini kullanmak isabetli olacaktır. ABD'nin çekilmesinden sonra Sünni gruplar üzerindeki nüfusunu arttırarak Irak'ta daha etkin bir konuma gelmeyi hedefleyen Türkiye için tam aksi yönde bir süreç başlamıştır. 2010 yılındaki seçimlerde Türkiye'nin desteklediği El-İrakiye listesi birinci olmasına rağmen hükümet kurma görevi İran güdümünde olan Maliki'ye verilmesi Ankara için Irak'ta kendi lehine oluşacak olan olumsuz sürecin ilk halkasını oluşturmuştur. Maliki'nin yeniden başbakan olması Türkiye'nin Irak siyasetinde pasif kalacağını anlamlandırmıştır. Çünkü ABD'nin çekilmesinden sonra Şii gruplar Irak siyasetinde daha etkin bir konuma gelmiş ve dış politikayı kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda belirlemişlerdir. 2011 yılından itibaren İran'ın de desteğini arkasına alan Meliki, Şii eksenli bir politika benimsemeye başlamıştır.

²⁶⁴ Tamer, 2016: 108.

²⁶⁵ Tamer, 2016: 109-110.

²⁶⁶ Ayhan, 2009: 25.

Maliki başbakan olmasının ardından Türkiye'yi Irak denklemine dışında tutmak için yoğun bir çaba sarf etmeye başlamıştır. Maliki'nin böylesi bir yola başvurması neticesinde Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler tarihte pek rastlanmayacak kadar gerginleşmesine sebebiyet vermiştir. ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra Türkiye, Irak Merkezi Hükümeti ile üç farklı alanda gerginlik yaşamıştır.²⁶⁷

3.4.1. Tarık el-Haşimi Gerginliği

ABD askerlerinin çekilmesinin hemen ardından Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyen ve hatta ilişkileri durma noktasına getiren en önemli gelişme, hakkında yakalama kararı çıkarılan Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık El-Haşimi'nin Türkiye tarafından desteklenmesi olmuştur. Şii kökenli Nuri el-Maliki iktidara geldikten sonra Irak'ın hem iç siyasetinde hem de dış politikasında Şii eksenli bir politika izlemeye başlamıştır. İç siyaset açısından Maliki ilk etapta Sünni liderlerinin Bağdat Merkezi Yönetimi'ndeki etkinliğinin zayıflamasına yönelik hareket etmeye başlamıştır. İlk olarak Maliki teröre destek verdikleri suçlamasıyla birçok Sünni liderler hakkında gözaltına alma ve yakalama kararı çıkarmıştır. İlk olarak Aralık 2011'de Maliki'nin talimatıyla Sünni kökenli Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık el-Haşimi'ye ülkede güvensizlik ortamı yaratmak için suikast timleri kurmak ve terör örgütlerine yardım etme suçlamalarıyla yurtdışına çıkma yasağı getirilmiş ve ardından da hakkında yakalama kararı çıkarılmıştır.²⁶⁸ Bu karar ardından Haşimi Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani'ye sığınmıştır. Bu dönemde Maliki Yönetimi tarafından Tarık el-Haşimi'ye yönelik yapılan bu muameleden Türkiye oldukça rahatsız olmuş ve Haşimi'ye olan desteğini açık bir şekilde belirtmiştir. Ayrıca Türkiye, Haşimi'ye yönelik yapılan suçlamaları mezhepçi bir komplo olduğunu belirtmiş ve ABD'nin çekilmesinden sonra Maliki'nin Irak'ta mezhepçi bir politika benimsediğini dile getirmiştir. Haşimi konusunda Türkiye bu tavrından sonra dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile Maliki arasında adeta bir söz düellosu yaşanmaya başlamıştır. Erdoğan Maliki'yi mezhepçi politikalar uygulamakla suçlarken, Maliki ise Türkiye'ye Irak'ın iç işlerine karışmakla itham etmiştir. Böylelikle Haşimi üzerinden Türkiye ile Irak arasında bir sürtüşme yaşanmaya başlamıştır.²⁶⁹

Yukarıda anlatılan gelişmeler sırasında Bölgesel Kürt Yönetimi başkenti Erbil'de bulunan Haşimi 8 Nisan 2012 tarihinde Türkiye'ye gitmiş ve orda kendisine ikamet izni

²⁶⁷ Oğuzlu, 2012: 36-37.

²⁶⁸ Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu, 2015: 8.

²⁶⁹ Ayhan, 2012: 22-23.

verilmiştir. Türkiye tarafından Haşimi'ye ikamet izni verilmesi ve kollanması Bağdat ile Ankara arasındaki iplerin iyice gerilmesine neden olmuştur. Maliki'nin 20 Nisan 2012'de bir televizyon kanalına yaptığı açıklama Türkiye ile Irak arasındaki gerginliği hat safhaya çıkarmıştır. Maliki “Ortadoğu’da izlediği politikaları sürdürme konusunda ısrarcı olmak, Türkiye’ye bölgedeki herkes bir düşman devlet haline getiriyor” şeklinde açıklamalar yapmıştır. Maliki Türkiye için “düşman devlet” tanımını yapması Ankara'nın sert tepki göstermesine neden olmuştur. Bu açıklamalara karşılık Ankara, Maliki'nin izlediği mezhepçi politikalardan dolayı başta Irak olmak üzere bütün bölge bir istikrarsızlık ve mezhep savaşına doğru sürükleneceğini belirtmiştir. Ayrıca o dönem başbakan olan Erdoğan Maliki'nin sözlerine karşılık “Kötü söz sahibine aittir” şeklinde bir ifade kullanmasından sonra Türkiye ile Irak arasında bir nota krizi yaşanmıştır.²⁷⁰

İki ülke arasında sert söylemler devam ederken, Bağdat Merkezi Hükümeti isteği doğrultusunda Haşimi hakkında İnterpol Mayıs 2012'de kırmızı bültenle arama kararı çıkartmıştır. Buna ilaveten Irak Ağır Ceza Mahkemesi terör örgütlerine destek verme suçlamasıyla gıyaben Haşimi'ye idam cezası kararı vermiştir.²⁷¹ Bu iki karar doğrultusunda Irak Merkezi Yönetimi Türkiye'den Haşimi'nin geri iadesi talebinde bulunmuştu. Ancak Irak Merkezi Hükümeti'nin bu talebi Ankara yerine getirmemiştir. Irak'ın Haşimi iadesinin talebiyle ilişkin Türkiye Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ açıklamalarda bulunmuştur. Bozdağ, “Tarık el-Haşimi şu anda ülkemizde bulunmaktadır, Türkiye kendisine destek vermiştir. Bizim desteğimizde devam etmektedir. Biz destek verdiğimiz birisini iade etmemiz söz konusu dahi olamaz” şeklinde ifade kullanmıştır.²⁷²

Görüldüğü gibi ABD askerlerinin çekilmesinden sonra Irak'ta oluşacak güç boşluğunu kendi çıkar ve amaçları doğrultusunda belirlemek isteyen Türkiye için işler istediği rotada ilerlememiştir. ABD sonrasında Haşimi konusu üzerinde Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler oldukça gerginleşmiştir. Nitekim Haşimi üzerinden Türk ve Iraklı siyasetçiler birbirlerine karşı kullandıkları ağır ithamlar iki ülke arasındaki ilişkileri iyice çıkmaza sokmuştur.²⁷³

3.4.2. Arap Baharı Bağlamında Suriye Krizi

Haşimi sorunundan dolayı zaten gergin olan Türkiye-İrak ilişkileri bu sefer iki ülke Suriye Krizi bağlamında karşı karşıya gelmişti. Suriye Krizi'nin Türkiye-İrak ilişkilerine etkisi bu iki ülkenin söz konusu krize yönelik benimsedikleri farklı politikalardan

²⁷⁰ Balcı, 2012: 123.

²⁷¹ Erkmen, 2013: 92.

²⁷² <http://www.mynet.com/haber/politika/hasimiyi-iade-etmeyiz-629824-1> (erişim tarihi: 07.04.2018).

²⁷³ Öztürk, 2013: 7-8.

kaynaklanıyordu. 17 Aralık 2010 tarihinden itibaren Arap dünyasında Tunus ve Mısır'daki baskıcı rejimleri deviren, Libya'da iç savaş ve uluslararası müdahaleye sebebiyet veren isyan dalgası Mart 2011 yılından itibaren günümüze dek Suriye'yi de etkisi altına almıştır.²⁷⁴ Arap Baharı olarak bilinen bu süreç başlarda Suriye'de barışçıl protestolarla başlamış ancak daha sonra kanlı bir iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Arap Baharı süreci Suriye'de özellikle İran'ın müdahil olmasından sonra tamamen bir mezhep çatışmasına dönmüştür. Suriye krizinin çözümüne yönelik Türkiye ile Irak birbirine zıt iki farklı politika izlemişlerdir. Türkiye ile Irak Suriye Krizi sürecinde tam tersi kutuplarda yer aldıklarını görmek mümkündür.²⁷⁵ Suriye'de çatışmaların başladığı ilk aylarda Türkiye sorunların barışçıl yollarla çözümü için Esad Rejimi ile Muhalifler arasında arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Fakat Esad Rejimi'nin kendi halkına karşı şiddet kullanmasından dolayı Türkiye 2011 yılının ortalarından itibaren Esad karşıtlarının yanında saf tutmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye bütün uluslararası platformlarda Esad'sız bir Suriye isteğini açıkça dile getirmiş ve dış politikasını bu yönde belirlemiştir.²⁷⁶ Ayrıca Türkiye Esad'a karşı savaşan muhalif gruplara özellikle Özgür Suriye Ordusuna askeri yönden destek vermiştir. Türkiye'nin Suriye krizine yönelik bu politikasına Irak'taki Maliki Yönetimi İran'ın yönlendirmesi ile çatışmaların patlak verdiği ilk günden itibaren Esad Rejimi yanında olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Maliki Türkiye'nin Suriye olaylarına karışmasının mezhep siyaseti olduğunu söylemiştir. Buna ek olarak Türkiye'nin Suriye Krizine yönelik izlediği politikaları eleştiren Maliki şu ifadeleri kullanmıştır; “ Etnik ve Mezhep farklılıkları kışkırtan her ülke bilmelidir ki bu politika bir gün kendisinde dönecektir ”. Maliki'nin bu sözlerine yanıt dönemin Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu'ndan gelmiştir. Davutoğlu “ Türkiye asla etnik ve mezhep temelinde bir politika izlememiştir, her zaman Irak'ta ve bilgede huzur içinde birlikte yaşamak için çaba sarfetmiştir. Bunu da aslında en iyi Irak Başbakanı Nuri-el Maliki bilir ” şeklinde bir ifade kullanmıştır.²⁷⁷

Suriye'de çatışmaların başladığı ilk günden beri Maliki Yönetimi Türkiye'nin gitmek istediği Esad Rejimine açık bir şekilde destek vermeye başlamıştır. Maliki Yönetimi Arap Birliği'nin Suriye'ye yönelik aldığı yaptırım kararlarını eleştirmiş ve kendi nezdinde uygulamaya sokmamıştır. Buna ilaveten Maliki Hükümeti Esad Rejimine askeri malzeme taşıyan İran uçaklarına Irak hava sahasını açmıştır. Esad Rejimi'nin ayakta kalmasında Maliki Yönetimi'nin sağladığı destek önemli bir yer tutmuştur. Maliki Yönetimi'nin Suriye Krizi'ne

²⁷⁴ Yeşilyurt, 2013: 420.

²⁷⁵ Özkan, 2016: 44.

²⁷⁶ Miş vd. , 2014: 216.

²⁷⁷ ORSAM raporu, 2013: 19.

yönelik takındığı bu tavır Ankara'yı oldukça rahatsız etmiştir. Bu durum da hiç kuşkusuz Türkiye-Irak arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde Suriye Krizi'nin çözümüne yönelik iki ülke birbirlerini mezhepçi politikalara benimsemekle suçlamışlardır.²⁷⁸

ABD askerleri Irak'ı terk etikten sonra Maliki Hükümeti'nin hem Suriye konusunda hem Irak iç siyaseti bakımından izlediği mezhepçi politikalardan Türkiye'nin yanı sıra Iraklı Kürt ve Sünni siyasetçilerde rahatsızlık duymuştur. Maliki Yönetiminin iktidardan uzaklaştırılması yönünde Irak içinde karşıt bir cephe oluşturulmuştur. Eski Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani, Sünni kökenli dönemin Irak Parlamento Başkanı Usame El Nuceyfi ve İyad İllavi'den oluşan bu cephe 2012 yılında Erbil'de bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda taraflar Maliki Hükümetine verilen güvenoyunun çekilmesine yönelik bir süreç başlatmıştır.²⁷⁹ Maliki Hükümeti aleyhine başlatılan bu süreci Türkiye önemli bir destek vermiş ve süreci başlatan Iraklı liderlerini Ankara'ya davet etmiştir.

Söz konusu süreç doğrultusunda Nisan 2012'de Irak Parlamentosunda Milletvekilleri arasında Maliki'den güvenoyunun çekilmesine yönelik bir imza kampanyası başlatılmıştır. Fakat Maliki Yönetiminin iktidardan uzaklaştırmasına yönelik başlatılan süreç parlamentoda yeterli imza toplanmamasından dolayı başarısız olmuştur.²⁸⁰ Kendisi aleyhine başlatılan süreçten yara almadan kurtulan Nuri el Maliki özellikle sürece destek veren Türkiye'ye karşı sert tavır göstermeye başlamıştır. Sürecin ardından Al Hurra televizyonuna bir röportaj veren Maliki şu ifadeleri kullanmıştır:

” Türkiye'nin son dönemde yaptığı girişimler düpedüz Irak'ın iç işlerine müdahaledir ve buna kesinlikle izin vermeyiz. Türkiye bölgeye felaket ve iç savaş getirebilecek bir rol oynuyor. Bundan da Zaralık çıkacak olan Türkiye'dir. Çünkü kendisi birçok farklı mezhep ve etniklere mensup gruplar içinde barındırıyor ”.²⁸¹

Bu açıklamalar gölgesinde Temmuz 2012'de Ahmet Davutoğlu Suriye'nin Kuzeyinde bazı Kürt yerleşim yerleri Demokratik Birlik Partisi (PYD) terör örgütü tarafında kontrol edilmesi konusunu görüşmek üzere Erbil'i ziyaret etmiştir. Davutoğlu ziyaret sırasında Erbil'den Kerkük'e geçmesi Maliki Hükümeti tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır. Bunun nedeni ise ziyaret öncesi Başbakan Maliki kabine toplantısını Kerkük'te yapacağını açıklamıştır. Maliki'nin bu kararı sonrası Davutoğlu'nun Kerkük'ü ziyaret etmesi Irak Merkezi Hükümeti iç işlerine müdahale şeklinde yorumlanmış hata meseleyi egemenlik

²⁷⁸ <http://www.bilgesam.org/incele/1107/-iran'in-suriye-krizindeki-tutumu/#.Wskbqi5ubIV> (erişim tarihi: 07. 04. 2018).

²⁷⁹ Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu, 2013: 16.

²⁸⁰ ORSAM raporu, 2013: 8.

²⁸¹ Ayhan, 2012: 23.

boyutuna taşımıştır. Bunun dışında Ramazan Bayramı'nı Kerkük'te geçirmek isteyen MHP Başkanı Devlet Bahçeli'ye Maliki Yönetimi vize vermemiştir. Ayrıca Erbil'de düzenlenen enerji konferansına katılmak üzere Erbil'e gelen Türkiye'nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın uçağının inişi Irak Hükümeti tarafından engellenmiştir. Maliki'nin Türkiye'ye karşı takındığı bu tavır iki ülke arasındaki ilişkileri geri dönüşü kolay olmayacak bir çıkmaza sokmuştur.²⁸²

3.4.3. Başika Kampı Krizi

Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerde Haşimi ve Suriye olaylarından kaynaklı gerginlikler sürerken, 2014 yılından itibaren iki ülke arasındaki ilişkileri derinden etkileyen hatta krize dönüşen başka bir gelişme meydana gelmiştir. Bu gelişme de Irak'taki Türk askerlerinin varlığı konusunda yaşanan tartışmalar olmuştur. Haziran 2014'te IŞİD Musul kentini ele geçirildikten sonra eski Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani'nin ve Musul'daki yerel merciler talebi doğrultusunda Türk askerleri Kürt Yönetimi kontrolünde bulunan Başika ilçesine konuşlandırılmıştır. Türk askerlerinin Musul'un 22 kilometre uzağında olan Başika bölgesine kendisinin onayı olmadan yerleşmesi, Bağdat Merkezi Hükümeti'ni rahatsız etmiş ve her fırsata Türk askerlerini bölgede istemediğini dile getirmiştir. Türk askerleri IŞİD'le mücadele kapsamında bölgede hem Bölgesel Kürt Yönetimi'ne bağlı Peşmerge güçlerini hem de Musul'un IŞİD'ten geri alınması için Sünni Araplar tarafından oluşturulan Heşdi el Vatani'ye askeri eğitim vermiştir.²⁸³

Yukarda belirtimiz gibi Türk askerlerinin yerleştiği Başika Bölgesi IŞİD ile cephe hattına oldukça yakın mesafede olmasından dolayı bölge güvenlik açısından oldukça riskli olmuştur. Türkiye, bölgenin güvenliğini sağlamak adına 4 Aralık 2015 tarihinde Başika kampına ilave asker sevkiyatı gerçekleştirmiştir. Ancak gerek bu sevkiyatın büyüklüğü gerekse sevkiyatın Bölgesel Kürt Yönetimi ve Musul'daki yerel yönetimlerle yapılan anlaşmalar çerçevesinde yapılmasından dolayı Irak Merkezi Hükümeti'nin sevkiyata sert tepki göstermesine neden olmuştur. Bağdat Merkezi Hükümeti Türkiye'nin bu girişimini Irak'ta güç tahkim etme çabası olarak değerlendirmiştir.²⁸⁴ Irak Başbakanı Haydar el İbad konuyla alakalı yaptığı açıklamada Türkiye'nin bu girişimini Irak'ın egemenlik haklarına ihlal olarak değerlendirmiş ve buradaki Türk Askerlerin varlığını devam ettirmesine izin vermeyeceklerini söylemiştir. Bu açıklamalara ilaveten Türkiye'nin Başika bölgesine yaptığı askeri sevkiyatı konusu Ekim 2015 yılında Irak parlamentosuna götürülmüştür. Konuyla ilgili

²⁸² Erkmen, 2013: 92.

²⁸³ Çankara, 2016: 132.

²⁸⁴ Tamer, 2016: 112.

yapılan toplantıda Irak Parlamentosu Türkiye'nin Başika bölgesine yaptığı askeri sevkiyatı bir işgal girişimi olarak kabul etmiş ve buradaki yabancı güçlerin çıkarılması için askeri müdahale etmek üzere her türlü yetkiyi hükümete vermiştir. Ayrıca Irak Parlamentosu Başika'da bulunan Türk Askerlerini "İşgalci Güç" olarak tanımlamıştır. Öte yandan Irak parlamentosu Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi'nin çağırılarak nota verilmesi, Türk Askerlerinin çıkarılması için Birleşik Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) başvurulması, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri yeniden gözden geçirmek gibi kararlar almıştır.²⁸⁵ Irak Parlamentosu'nun bu kararlarından sonra Türkiye Dışişleri Bakanlığı Irak'ın Ankara Büyükelçisi Ali Ekber İbrahim Alevi'i Bakanlığa çağırarak Irak Meclisi'nin Türkiye Aleyhine alınan kararlardan rahatsız olduklarını iletmiştir. Ayrıca Türkiye Dışişleri Bakanlığı bir bildiri yayımlanarak Irak Meclisinin aldığı karları kınamıştır.²⁸⁶Bildiride

"Türkiye, ulusal güvenliğine tehdit olarak gördüğü IŞİD'la ortaya çıktığı ilk günden itibaren karalı bir şekilde mücadele etmiş ve söz konusu terör örgüt ile mücadele kapsamında oluşturulan Uluslararası Koalisyona destek vermiştir. Ayrıca Türkiye yıllardır Irak'tan kaynaklanan terör eylemlerden dolayı binlerce vatandaşını kaybetmesine rağmen asla bu ülkenin toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve istikrarına tehdit oluşturacak bir girişim de bulunmamıştır. Irak Parlamentosunun söz konusu kararında bahse konu olan askeri sevkiyat yeni bir tasarruf değildir. Türkiye'nin Başika bölgesine yaptığı askeri sevkiyat iki ülke arasında imzalanan güvenlik anlaşmaları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu durumu bilmesine rağmen Irak Parlamentosu Türkiye aleyhine böylesine bir karar almasını manidar buluyoruz. Türkiye Başika bölgesine yaptığı askeri sevkiyat kendi ulusal güvenliğini tehdit eden terör örgütleri ile mücadele etme hakkını kullanmak suretiyle gerçekleştirmiştir. Son dönemde bazı Iraklı yetkililerin Türkiye yönelik suçlayıcı açıklamaları bırakmaları ve ülkemizin uzattığı dostluk ve yardım elini tutmaya davet ediyoruz".

Türkiye dışişlerinin Irak parlamentosunun kararından sonra yayımladığı bu bildiriden yola çıkarak iki arasındaki ilişkilerin ne derli kötü olduğunu görmek mümkündür. Genellikle bu dönem Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler Türk ve Iraklı yetkililerin Başika kampına yönelik yaptıkları açıklamalar çerçevesinde şekillenmiştir.²⁸⁷

Türkiye'nin Irak'taki askeri varlığına Bağdat Yönetiminin üst düzeyinde yapılan bu açıklamaların yanı sıra Şii partilerin liderleri, alt yönetimler ve Şii din adamları da Türkiye'nin Başika bölgesinde yürüttüğü askeri faaliyetlere set tepki göstermiştir. Örneğin Bağdat il Meclisi Türk mallarını boykot etme kararı almıştır. Ayrıca Şii'lerin Irak'taki dini

²⁸⁵ Gürel ve Baykal, 2016: 189.

²⁸⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/irakli-buyukelci-turk-disislerine-cagrildi-40239929> (erişim tarihi: 11.04.2018).

²⁸⁷ http://www.mfa.gov.tr/no_-246_-4-ekim-2016_-irak-temsalciler-meclisi_nin-4-ekim-2016-tarihinde-aldigi-karar-hk_.tr.mfa (erişim tarihi: 11.04.2018).

mercisi olan Ali el Sistani konuyla ilgili bir açıklamada yapmıştır. Açıklamada Sistani, Bağdat Merkezi Yönetimi'nin Türk Askerlerinin Irak'ın egemenliğini ihlal etmelerine izin vermemesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁸⁸ Ayrıca Şii liderlerin talebi doğrultusunda Türkiye'nin Bağdat elçiliği binası önünde gösterile düzenlenmiştir. Irak Merkezi Hükümeti'nin yansira hem bölgesel hem de küresel güçlerde Türkiye'nin Irak'taki askerleri varlığından rahatsız olduklarını söylemişlerdir. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin bozulması neticesinde Irak'ın daha fazla İran ve Rusya'nın nüfusu altına girebilme olasılığından endişe duyan ABD, Türkiye'nin Irak'ın hassasiyetlerini dikkate alarak Başika'da bulunan askeri birliklerini çekmesini istemiştir. Ayrıca bölgesel bir güç olan İran ise Türkiye'nin Başika bölgesine yaptığı askeri sevkiyatı “yanlış bir hareket” olarak nitelendirmiş ve sevkiyat için Türkiye'nin Irak Merkezi Hükümetinden izin alması gerektiğini söylemiştir. Öte yandan o dönemde “Uçak Krizi” yüzünden Türkiye ile ilişkileri gergin olan Rusya ise konuyu görüşmek üzere Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne taşımıştır. Görüldüğü gibi konu Türkiye ile Irak arasındaki bir sorundan ziyade adeta küresel bir krize dönüştürülmüştür.²⁸⁹

Bağdat Merkezi Yönetimi'nden gelen tepkilere karşın Bölgesel Kürt Yönetimi ve Sünni Arap liderler Türkiye'nin Irak'taki askeri varlığını destekler nitelikte açıklamalar yapmışlardır. Örneğin Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Hükümet sözcüsü Sefin Dizayi yazılı bir açıklama yapmış, Türkiye'nin Irak'taki askeri mevcut yetini desteklediklerini ve Başika'da bulunan Türk askerleri IŞİD ile mücadele kapsamında bölgede bulduklarını söylemiştir.²⁹⁰ Ayrıca Musul'u IŞİD'ten geri almak için Sünni gruplar tarafından oluşturulan Heşdi el Vatani birliklerinin komutanı General Vasık Hamadani “Irak ve Musul halkı adına Türkiye Hükümetine teşekkür ediyorum. Kendimizi koruyabilmemiz için yardıma ihtiyacımız vardı. Türkiye de bu yardımları bize sağladı. Türkiye'nin sağladığı askeri ve insani yardımlar Musul'u geri alma doğrultusuna önemli yer tutmaktadır” ifadelerini kullanmıştır.²⁹¹

Başika kaynaklı sorunlardan dolayı Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin iyice kötüleşmesi üzerine Türkiye'den bir heyet Bağdat'a bir ziyaret gerçekleştirmişlerdi. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ve Mit Müsteşarı Hakan Fidan'dan oluşan bu heyet Başika Kampı yüzünden iki ülke arasında yaşanan anlaşmazlıkları gidermek için Iraklı yetkililer nezdinde temaslarda bulunmuşlardır. Bu ziyaret sonrasında farklı haber kaynaklarında Türkiye'nin Başika bölgesinde bulunan askerlerini tamamen çekceğini iddia etmişlerdir. Bu iddialar üzerine Dönemin Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu bir açıklama

²⁸⁸ Semin, 2015b: 5.

²⁸⁹ Tamer, 2016: 113.

²⁹⁰ Çankara, 2016: 133.

²⁹¹ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sunni-gruplar-musul-icin-silahlandiriliyor> (erişim tarihi: 12.04.2018).

yaparak “Irak’ın Başika bölgesinde bulunan Türk askeri birliğinin varlığını koruyacağını, ancak bazen tahkim, bazen de tanzim edileceğini” ifade etmiştir. Bu açıklama Türkiye ile Irak arasında Başika konusunda yapılan görüşmelerin başarısız olduğunun kanıtı olarak kabul etmemiz mümkündür. Böylelikle Irak’taki Türk askerlerini varlığı Ankara ile Bağdat arasında sorun teşkil etmeye devam etmiştir. İki ülke arasında bu dönemde Başika kampı kaynaklı yaşanan sorunlara daha geniş bir yelpazede bakarsak özellikle Şii grupların Türk askerine bu kadar sert tepki göstermesinde yatan nedenini Ankara ve Tahran’ın Irak üzerindeki giriştikleri güç tahkim etme çabası çerçevesinde açıklamamız mümkündür. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi İran ABD’nin çekilmesinden sonra Bağdat yönetimi üzerindeki nüfuzunu oldukça arttırmıştır.²⁹²

Hem Irak Merkezi Yönetim’den hem de bölgesel ve küresel aktörlerden gelen bütün sert tepkilere rağmen Türkiye Başika’daki askeri varlığını sürdürmüş ve orda eğit-donat programı kapsamında Heşdi Vatani birliklerinin yanı sıra Peşmerge güçlerinde askeri eğitim vermeye devam etmiştir. Irak Hükümeti tarafından Başika kampından dolayı Türkiye’ye yönelik yapılan açıklamalara da Ankara Başbakan ve Cumhurbaşkanı düzeyinde sert cevaplar vererek karşılıklı bulmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Başika’daki Türk askerlerinin varlığıyla ilgili “Türk askerlerinin Irak’taki mevcut yeti konusunda kimsenin konuşmaması gerektiğini o kampın orda duracağını” söylemiştir.²⁹³ Başbakan Yıldırım ise “Türkiye hakkında ileri geri laflar etmek Irak Hükümetinin haddi değildir ve Türk askerlerinin Başika’da kalacaklarını” ifade etmiştir. Türk yetkililerin bu açıklamalarından sonra Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler hiç olmadığı kadar gerginleşmiş hatta kopma noktasına gelmiştir.²⁹⁴

Musul’u IŞİD’ten geri alınması çerçevesinde yapılması planlanan askeri operasyona günler kala Bağdat Yönetimi’nin Başika’daki Türk askeri varlığına yönelik daha sert açıklamalar yapmaya başlamıştır. Çünkü Irak Hükümeti Türkiye’nin Musul Operasyonuna katılmasını istememiştir. Irak Başbakanı Konuyla ilgili yaptığı açıklamada “Türkiye’nin Irak’ta asker bulundurmasının bölgesel bir savaşa yol açabileceğini” söylemiştir. Ayrıca İbadi Musul operasyonu sırasında Türk ordusuyla karşı karşıya gelmek istemediklerini ifade etmiştir.²⁹⁵ Bu açıklamaya ek olarak İbadi “Türkiye’nin Irak’a herhangi bir müdahalesi kendi çöküşlerine sebebiyet verecek ve eğer Türkiye Musul operasyonuna katılmakta ısrar ederse karşılarında Irak ordusunu bulacaklarını ve eğer gerekirse Türk ordusu ile savaşırız” şeklinde

²⁹² Çankara, 2016: 133.

²⁹³ Gürlü ve Baykal, 2016: 192.

²⁹⁴ https://www.ntv.com.tr/turkiye/basbakan-yildirim-turk-varligi-basikada-kalmaya-devamedecek_eN0vUqjeiUqNGcGuMe9n8Q (erişim tarihi: 12.04.2017).

²⁹⁵ <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37561778> (erişim tarihi: 12.04.2018).

sert bir çıkışta bulunmuştur.²⁹⁶ İbadi'nin "Savaş" kelimesini telaffuz etmesi Türkiye'nin sert tepki göstermesine neden olmuştur. Erdoğan İbadi'nin açıklamalarına şu sert sözlerle cevap vermiştir:

"Şu anda Irak'ta, yakında da Musul'da yapılacak operasyonlara aynı anlayışla, nasıl Cerablus'ta katıldysak, nasıl Rai'de katıldysak, evet şimdi yine söylüyorum. Şahsıma hakaretler ediyor, sen benim zaten muhatabım değilsin, seviyemde değilsin, kıratımda değilsin, kalitemde değilsin, Irak'tan senin bağırman çağırman bizim için hiç de önemli değil, biz bildiğimizi okuyacağız, bunu böyle bilesin. Kim bu? Irak'ın Başbakanı. Önce haddini bil... Şu anda kendileri Başika üssünü kurmamız için Sayın Davutoğlu döneminde bizlere talepleri var, bunların hepsinin canlı kayıtları var ve bugün yarın bunların hepsi televizyonlarda yayınlanacak. Buna rağmen Başika üssüne girilmiştir, şimdi diyor ki; 'Buradan çekilin.' Türkiye Cumhuriyeti'nin ordusu sizlerden talimat alacak kadar kalitesini kaybetmiş değildir. Gereği neyse bunu biz gerektiği şekilde bugüne kadar nasıl yaptysak yapmaya devam edeceğiz." ²⁹⁷

Erdoğan'ın bu sert açıklamasına Irak Başbakanı biraz imali bir cevap vermiştir. İbadi, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de gerçekleşen askeri darbe girişimini sırasında Erdoğan'ın Face Time üzerinden halka yaptığı çağırışı kastederek şöyle cevap vermiştir. İbadi " Biz senin düşmanın değiliz topraklarımız canımız pahasına da olsa kurtarız senin gibi video çağırısıyla değil" demiştir. Ayrıca Irak Merkezi Hükümeti sözcüsü Saad Hadidi "Erdoğan'ın ateşe benzin döktüğünü ve meseleye kişiselleştirdiğini hâlbuki bizim Türkiye ile problemimiz hukuk ve güvenlik alanlarında olduğunu" söylemiştir.²⁹⁸

Irak'ın sivil kanadından gelen bu açıklamaların yanı sıra Bağdat Merkezi Hükümeti üzerinde oldukça etkili bir konuma sahip olan Haşdi Şabi komutanları da Türkiye'nin Musul Operasyonuna karşı tutumla ilgili sert açıklamalarda bulunmuşlardır. Haşdi Şabi komutanı Ebu Azrail "Türkiye'nin Musul operasyonuna katılma girişimlerine karşılık gerekirse Türk ordusuyla savaşırız" açıklamasını yapmıştır. Ayrıca Haşdi Şabi komutanları "Musul operasyonu sırasında Türk ordusu da hedef tahtamızda" açıklamasını yaptıktan sonra Türkiye, Habur sınırına askeri sevkiyat yapmıştır.²⁹⁹

Irak Merkezi Hükümeti'nden gelen bütün bu sert tepkilere rağmen Türkiye Musul operasyonuna katılmakta ısrar etmiştir. Bunun temel nedeni ise Türkiye'nin operasyon sonrasında Musul'da oluşacak yeni dengelerin kendi güvenliğine yapacağı etkisinden endişe duymasından kaynaklanmasındır. Türkiye'nin Musul operasyonuna katılmakta ısrar etmesin

²⁹⁶ <http://www.ensonhaber.com/ibadi-ankarayla-savasmak-istemiyoruz-ama-buna-haziriz-2016-11-01.html> (erişim tarihi: 12.04.2018).

²⁹⁷ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-ibadiye-haddini-bil> (erişim tarihi: 13.04.2017).

²⁹⁸ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ibadiden-erdogana-imali-cevap> (erişim tarihi: 13.04.2018).

²⁹⁹ Gürler ve Baykal, 2016: 194-195.

de rol oynayan faktörleri şöyle açıklayabiliriz: Birincisi, Türkiye Musul operasyonuna katılmakla Başika'daki konumunu güçlendirmek istemesidir. Çünkü Suriye'deki PYD ile Irak'taki PKK terör örgütlerin bağlantı noktasını sağlayan Şengel bölgesini kontrol etmek için Türkiye'nin Başika kampını elinde tutması gerekmektedir. İkincisi, Türkiye operasyona sonrasında Musul'da oluşacak yeni düzenin belirleyicisi olmak istemesidir. Üçüncüsü, Türkiye'nin Musul operasyonuna katılmakta ısrar etmesinde bir diğer neden Musul'un IŞİD'ten geri alınmasından sonra Sünnilerin çoğunluğunu oluşturduğu Irak'ın ikinci kentini İran güdümünde olan Haşdi Şabi güçlerine teslim etmek istememesi olmuştur. Bütün bu etmenlerden dolayı Irak Hükümeti'nden gelen bütün itirazlara rağmen Türkiye Musul operasyonuna katılma doğrultusunda önemli adımlar atmıştır.³⁰⁰

Konuyu özetlemek gerekirse Türkiye'nin Başika'daki askeri varlığı konusu ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra Ankara-Bağdat ilişkilerinin gerginleşmesine hatta savaş eşiğine getiren en önemli etkenlerden biri haline gelmiştir. Bu dönemde iki ülke arasında yaşanan sorunların temel nedeni ABD'den sonra Bağdat Merkezi Hükümeti'nin İran güdümünde hareket etmesinden kaynaklanmıştır. ABD'nin çekilmesinden sonra İran'ın Bağdat Hükümeti üzerinde kurduğu etkin nüfuzu Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin bu kadar kötüleşmesinde rol oynayan önemli bir etkidir. Bağdat yönetimi İran güdümünde hareket etmesinden dolayı Türkiye 2011 yılından sonra Irak'taki bütün gruplara ilişki kurma politikasının büyük darbe yemesine neden olmuştur. Irak Merkezi Hükümeti ile ilişkileri bozulan Türkiye, Bölgesel Kürt Yönetimi ile olan ilişkilerini üst düzeye çıkarmıştır. Genel olarak ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler iki ülke lideri arasında Haşimi, Suriye olayları ve Başika Kapı Krizlerine yönelik yaptıkları sert açıklamalar çerçevesinde şekillenmiştir.³⁰¹

³⁰⁰ Sevinç ve Öztürk, 2017: 580.

³⁰¹ Semin, 2016: 10.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY IRAK SORUNUNUN, TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye ve Kuzey Irak Kürt Yönetimi ilişkilerindeki gelişmelerden yola çıkarak iki taraf arasındaki ilişkilerin nasıl Türkiye-İrak ilişkilerini etkilediğini sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır.

4.1. 2003 İşgali Öncesi Kuzey Irak Sorununun Türkiye-İrak ilişkilerine Etkisi

Nerdeyse son yarım asırdır Türkiye-İrak ilişkilerini meşgul eden ve iki taraf arasında sorun teşkil eden en önemli konuların başında Kuzey Irak sorunu gelmektedir. Kuzey Irak yaklaşık dört yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti altında kalmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi neticesinde bölge İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra 1926 yılında Türkiye, İngiltere ve Irak arasında imzalanan Ankara Anlaşması çerçevesinde bölge İngiliz Mandası idaresi altında bulunan Irak'a bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye Kuzey Irak'la olan ilişkileri kesilmiş ya da başka bir tabirle dondurulmuştur.³⁰²

Kuzey Irak'ın yeniden Türkiye'nin dış politikasının gündemine 1980'li yıllarda PKK'nın bölgede konuşlanması ve burayı Türkiye'ye karşı adeta bir üs olarak kullanması sunucunda gelmiştir. PKK bölgeye yerleştikten sonra Temmuz 1983 tarihinde bir konferans gerçekleştirmiştir. Konferansta PKK, Kuzey Irak'ta bulunan diğer Kürt gruplarla irtibata geçilmesi yönünde bir karar almıştır. Bu karar doğrultusunda PKK, bölgenin en güçlü gruplardan birisi olan KDP ile “Dayanışma İlkeleri” olarak adlandırılan anlaşmayı imzalamıştır. Anlaşmaya göre taraflar başta Amerikan emperyalizmi olmak üzere bölgeye yönelik emperyalist emelleri olan her türlü güce karşı birlikte mücadele etmek konusunda anlaşmışlardır. Ayrıca bu anlaşmada Türkiye, emperyalizmin “vahşi ve saldırgan” bir gücü olarak tanımlanmıştır. Söz konusu anlaşmayla birlikte PKK Kuzey Irak'taki konumunu sağlamlaştırmış ve Türkiye'ye karşı eylemlerini giderek arttırmıştır.³⁰³

Türkiye, Kuzey Irak'ta kendi aleyhine yaşanan bu gelişmelere üzerine PKK ile mücadele konusunda Irak merkezi yönetim nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu 15 Ekim 1983 günü Bağdat ziyareti sırasında Irak ile sınır güvenliği anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşma gereği Türkiye, Irak sınırları içinde 10 kilometre kadar girerek operasyon yapabilecektir. Irak'la yapılan anlaşma

³⁰² Semin, 2011: 180.

³⁰³ Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Raporu, 2014: 20.

çerçevesine Türkiye 1983 ve 1986 yılları arasında Kuzey Irak'a iki büyük askeri hareket gerçekleştirmiştir.³⁰⁴ Bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaptığı operasyonlardan önemli kayıplar veren Mesut Barzani liderliğindeki KDP 1985 yılında PKK ile ilişkilerini askıya almış ve Mayıs 1987'de "Dayanışma İlkeleri" anlaşmasını fes etmiştir. Bu tarihten itibaren KDP Türkiye'ye yakınlaşmış ve PKK ile mücadele konusunda Türkiye ile işbirliği yapmaya başlamıştır.³⁰⁵

1988 yılına geldiğinde özellikle Irak-İran Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Saddam Hüseyin savaş sırasında Irak Hükümeti'ne yönelik silahlı eylemlerde bulunan Kürt gruplarına büyük çaplı saldırı başlatmıştır. Saldırılarda kimyasal silah dâhil olmak üzere her türlü ağır silah kullanılmıştır. Bu saldırılar neticesinde yüzlerce Kürt yerleşim yeri yerle bir edilmiş ve yüz binlerce Kürt yaşadıkları bölgelerden çıkartılarak zorla Irak'ın güney kısımlarına gönderilmişlerdir. Kuzey Irak'ta yaşanan bu olayların Türkiye'yi ilgilendiren kısmı ise Saddam Yönetimi'nin saldırılarından kaçan 70.000'e yakın Iraklı Kürt'ün Türkiye'ye sığınması olmuştur. Bu kadar büyük boyutta insan göçü kısa süre sonra Türkiye'nin sınırlarını kapatmasına neden olurken, gerek sınıra dayanan gerekse Türkiye'ye sığınan Kürtlerin Türkiye-İrak ilişkilerinin gerginleşmesine sebebiyet vermiştir.³⁰⁶ Bunun en önemli nedeni ise Türkiye'ye sığınan Kürtlere yönelik 1984 Sınır Güvenliği anlaşması çerçevesinde operasyon düzenlenmek isteyen Irak Yönetiminin bu isteğini Türkiye kabul etmeyince, Irak'ın söz konusu anlaşmayı fes etmiştir. Türkiye, Irak'ın bu talebini kabul etmemesinde rol oynayan en önemli etken, o dönemde uluslararası kamuoyunda Ankara'ya yapılmış olan baskılar olmuştur. Bu dönemde Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmeler 1980'ler boyunca yakın ilişkiler içinde olan Türkiye ile Irak'ı karşı karşıya getirmiştir.³⁰⁷

Genel olarak 1980'li yıllarda Türkiye'nin Kuzey Irak politikası Türkiye-İrak ilişkileri ve iki ülke arasında yapılan resmi anlaşmalar ekseninde şekillenmiştir. Fakat 1980'lerin son yıllarında özellikle Türkiye'nin sınır ötesi operasyonların tek yasal zemini olan "Sınır Güvenliği" anlaşması Irak tarafından iptal edilince, Türkiye PKK ile mücadele etmek için doğrudan Kürt gruplarla ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren Türkiye Güvenlik perspektifinden Iraklı Kürtlerle ilişkiler korumaya çalışmıştır.³⁰⁸

1990 yılına gelindiğinde başta Türkiye-İrak ilişkileri olmak üzere bütün Ortadoğu siyasetinin seyrini değiştiren Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ABD önderliğindeki müttefiklerin Irak'a saldırmasıyla başlayan Birinci Körfez Savaşı'na sahne olmuştur. Irak'ın savaşı

³⁰⁴ Özdağ, 1999: 36.

³⁰⁵ Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Raporu, 2014: 21.

³⁰⁶ Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Raporu, 2014: 23.

³⁰⁷ Erhan ve Kürkcüoğlu., 2002: 138.

³⁰⁸ Balcı, 2014: 9.

kaybetmesiyle birlikte Kuzey Irak'ta büyük bir halk ayaklanması yaşanmıştır. Irak Yönetimi ayaklanmaları bastırmak için savaş sonrası elinde kalan bütün askeri gücünü Kuzey Irak'a sevk etmiş başta kimyasal silah olmak üzere her türlü silah kullanılmıştır. Bu saldırılar neticesinde bir milyona yakın Kürt Türkiye ve İran sınırına doğru göç etmiştir. Bu göçün sonucunda yaşanan insani sorunların engellenmesi için Türkiye'nin yardımıyla BM Güvenlik Kurulu 688 Sayılı Kararla bölgeye Irak güçlerinin girmesi yasaklanmış ve Kuzey Irak uçuşa yasak bölge olarak ilan edilmiştir. Ayrıca bölgeyi Saddam Yönetimi'nin herhangi bir saldırısından korunması için Türkiye'ye "Çekiç Güç" olarak adlandırılan bir askeri birlik konuşlandırılmıştır.³⁰⁹

BM'nin kararı sonrası Irak Yönetimi, 1991'de bölgedeki askeri güçlerinin yanı sıra bütün idari memurlarını da çekmiştir. Bu da Kuzey Irak'ta kaos ve otorite boşluğunun oluşmasına neden olmuştur. Bölgede oluşan bu otorite boşluğu PKK'nın güçlenmesine olanak sağlamıştır. Türkiye ise bölgedeki PKK etkinliği azaltmak amacıyla Kuzey Irak'taki Kürt gruplarının liderleriyle ilişki kurmaya başlamıştır.³¹⁰ Türkiye, Kuzey Iraklı Kürtlerle ilişki kurmak konusunda ilk adımı Mart 1991 tarihinde atmıştır. 8 Mart 1991 günü Dışişleri Müsteşarı Büyükelçi Turgay Özçeri ve KDP temsilcisi Safin Dizai Ankara'da görüşmüşlerdir. Son olarak KDP Başkanı Mesut Barzani ve KYB Başkanı Celal Talabani 22 Mart 1991 tarihinde Cumhurbaşkanı Özal'a bir araya gelmişlerdir. Görüşmeler neticesinde hem Barzani'ye hem Talabani'ye Türk pasaportları verilmiş ve Ankara'da bu gruplara ait büro açmalarına izin verilmiştir. Bu dönemden itibaren Türkiye Kürt gruplarına yönelik Irak politikasından bağımsız bir politika izlemeye başlamıştır.³¹¹

Birinci Körfez Savaşı sonrası Türkiye'yi Kuzey Irak'taki Kürtlere doğrudan ilişki kurmaya iten en önemli faktörleri şöyle sayabiliriz. Bunlardan birincisi bölgede yaşanan gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda idare etmektir. İkincisi Kürtlerin bağımsızlığa yönelik girişimlerini engellemektir. Üçüncüsü PKK'yı bölgede bulunan diğer Kürt gruplardan izole etmek olmuştur. Dördüncüsü Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın kapatılması ile birlikte Türkiye Irak'tan tedarik ettiği enerji ihtiyacının bir kısmını Kuzey Irak üzerinden gelen tankerlerle sağlamasıdır. Beşincisi Irak merkezi yönetiminin bölgeden çekilmesiyle birlikte Türkiye'nin yeni güney komşusu Kürt gruplar olması gibi faktörler önemli rol oynamışlardır. Bu gelişmelerle birlikte Kuzey Irak, Türkiye için artık bir tehdit merkezi olmaktan ziyade bir ekonomik partner olarak görülmeye başlanmıştır.³¹²

³⁰⁹ Erkmen, 2003: 273.

³¹⁰ Tuncer, 2016: 38.

³¹¹ Çevik, 2011: 190.

³¹² Tuncer, 2016: 41.

Körfez Krizi'nin ardından Kuzey Irak'ta oluşan yeni konjonktürü iyi kullanan KDP ve KYB Mayıs 1992'de seçimler yaparak parlamento oluşturmuş ve aynı yılın Temmuz ayında ilk Kürt Hükümeti'ni kurmuştur. 1992 seçimi sonucunda belirlenen parlamento Erbil'de yaptığı ilk toplantıda Federe Kürt Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Kuzey Irak'ta yaşanan bu gelişmelere bölgenin barış ve istikrarını bozacağı gerekçesiyle Türkiye sert tepki göstermiş ve bu yeni oluşumu tanımadığını beyan etmiştir. Türkiye bu dönemde de her zamanki gibi Irak toprak bütünlüğünün korunmasını birincil öncelikli hedefi olarak belirlemiştir. Kürtlerin Bağdat merkezi yönetimiyle diyalog kumasını isteyen Türkiye, Irak hükümetinin bölgede yeniden hâkimiyet kurmasını istemiştir. Öte yandan Türkiye, Kuzey Irak'ta olası bir Kürt devletinin kurulmasını önlemek için Suriye ve İran nezdinde girişimler yapmış ve Kasım 1992 tarihinde iki ülke yetkilileri Ankara'da bir konferans gerçekleştirmiştir. Konferans sonunda Irak'ın toprak bütünlüğünü korunması yolunda bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiride üç ülke de bölgede bir Kürt devletinin kurulmasına izin vermeyeceklerini vurgulamışlardır. Bunlara ilaveten Türkiye, 1992 yılında PKK ile mücadele çerçevesinde Kuzey Irak'a geniş kapsamlı bir operasyon başlatmıştır. Kürt grupları Türkiye'ye karşı iyi niyetlerini kanıtlamak için bu operasyonda Türkiye Silahlı Kuvvetleriyle birlikte hareket etmişlerdir.³¹³

Federe Kürt Devleti'nin tesisinde birlikte hareket eden KDP ve KYB Habur sınır kapısı gelir ve iktidar paylaşımı gibi konulardan dolayı anlaşmazlıklar yaşamışlardır. İki grup arasındaki anlaşmazlıklar Mayıs 1994'ten itibaren silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Bölgede cereyan eden çatışmaların sadece PKK'nın işine geleceğini düşünen Türkiye dış politikasının karar alıcıları çatışmaların bitmesi için harekete geçmişlerdir.³¹⁴ Bu bağlamda ilk olarak Türkiye 30 Mayıs'ta iki taraf yetkililerini Silopi'de bir araya getirmiş ateşkes sağlamak için çaba sarf etmiştir. Daha sonra Ankara, Mesut Barzani ile Celal Talabani'yi 13 Haziran 1994'te kendi gözetimi altında Silopi ilçesinde bir araya getirmiştir. Fakat Türkiye'nin yaptığı bu girişimler iki grup arasında barışı sağlamak adına başarıya ulaşmamıştır. Öte yandan KDP ile KYP arasında ateşkesi sağlamak için ABD'nin 1995'te başlattığı ve Türkiye'nin de gözlemci statüsüyle yer aldığı Dublin süreci de başarılı olamamıştır.³¹⁵

1996 yılında KDP ile KYP arasındaki çatışmalar daha da şiddetlenmiştir. Bunun üzerine Türkiye ve ABD sorunu çözmek için çatışan tarafları Ankara'ya davet etmiştir. Ekim 1996'te Türkiye, ABD yetkilileri KDP, KYB ve Türkmen temsilcileri Ankara'da bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Ankara süreci olarak da bilinen bu süreçten sonra Türkiye,

³¹³ Dalar, 2015: 56.

³¹⁴ Silleli, 2005: 201.

³¹⁵ Özdağ, 1999: 124.

Kuzey Irak'taki gelişmelere doğrudan müdahil olmuş ve bölgede daha etkin bir rol üstlenmeye başlamıştır.³¹⁶ Ankara süreci Mayıs 1997 yılına kadar devam etmiş ve bu zaman zarfında 4 toplantı yapılmıştır.³¹⁷ Yapılan görüşmeler sonucunda çatışan taraflar ateşkes konusunda anlaşmaya varmışlardır. Ankara süreci çerçevesinde hazırlana anlaşma metninde Irak'ın toprak bütünlüğü altı çizilmiş ve PKK'nın Kuzey Irak'taki faaliyetleri de engellenmesi konularında ortak görüşe varılmıştır. Böylelikle Ankara sürecinde Türkiye, bütün endişelerini anlaşma metnine eklemiş ve taraflara kabul ettirmiştir. Ancak Ankara süreci çerçevesinde hazırlanan anlaşma uygulanamamış ve bölgede çatışmalar devam etmiştir.³¹⁸

1994 yılından itibaren Kuzey Irak'ta KDP ile KYB arasından devam eden iç savaş, ABD önderliğinde Eylül 1998 tarihinde taraflar arasında imzalanan "Washington Anlaşması" ile son bulmuştur. Bölgedeki çatışmalarının bitmesine yönelik yapılan bütün girişimlerde gözlemci ya da garantör ülke olan Türkiye, Washington görüşmelerinin dışında kalmıştır. Ayrıca Washington görüşmeleri sonrası yayımlanan bildiri de Irak için " Federatif Devlet" modeli öngörülmesi Ankara'nın sert tepki göstermesine neden olmuştur. Bunun üzerine Talabani ve Barzani Washington Anlaşması sonrasında Ankara'ya bir ziyaret yapmışlardır. Ziyaret sırasında Kürt liderler Türkiye'nin sürecin dışında bırakılmadığı ve konfederasyon konusunda Ankara'nın hassasiyetlerini anladıklarını Türk yetkililere iletmışlerdir.³¹⁹

Bu dönemde Kuzey Irak'taki çatışmalarının çözümüne yönelik Türkiye'nin benimsediği politikalara bakıldığında başlarda sorunun bitmesi için Ankara yoğun bir çaba sarf etmiştir. Fakat daha sonra Türkiye, iki grubun anlaşması konusunda pek istekli davranmamıştır. Bunun en önemli sebebi ise KDP ile KYB arasındaki ilişkilerinin düzelmesinden kaygı duyması olmuştur. Çünkü yavaş yavaş Ankara iki grubun yakınlaşmasının bir Kürt devleti ortaya çıkacağını anlamış ve politikalarında manevralar yapmaya başlamıştır. Son olarak Türkiye'nin Birinci Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak'ta uyguladığı politikalara yönelik Bağdat Yönetimi herhangi bir rahatsızlık duymamıştır. Çünkü Bağdat Yönetimi Türkiye'nin bu dönemde Kuzey Irak'ta yürüttüğü faaliyetlerin bölgenin işgaline yönelik olmadığı bilinmektedir.³²⁰

³¹⁶ Çevik, 2011: 190.

³¹⁷ Uzgel, 2002: 266.

³¹⁸ Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Raporu, 2014: 30.

³¹⁹ Silleli, 2005:214.

³²⁰ Erkmen, 2003: 283.

4.2. 2003 İşgali Sonrası Türkiye'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile Geliştirdiği İlişkilerinin Türkiye-İrak İlişkilerine Yansımaları

2000 yılından sonra ABD, Irak'a karşı askeri müdahale de bulunulacağı yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır. Bu bağlamda ABD Irak'a yapacağı olası müdahale için hem uluslararası alanda hem Irak'ın içinde müttefik aramaya başlamıştır. İlk olarak ABD Iraklı muhalif gruplar nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Irak Yönetimi karşısında dağınık ve anlaşmazlık halinde olan muhalif gruplar ABD'nin yardımıyla Saddam Rejimine karşı birlikte hareket etme kararı almışlardır. Bu noktada Irak'ın kuruluşundan itibaren Irak merkezi yönetimi ile sorun yaşayan Kürt gruplar, ABD için muhtemel bir Irak operasyonunda güçlü bir müttefik olarak görülmeye başlanmıştır.³²¹ Irak'lı muhalif gruplarla özellikle de Kürtlerle anlaştıktan sonra ABD, saldırı sırasında Irak'ın kuzeyinde bir cephe açmak için Türkiye ile müzakerelere başlamıştır. İşgal öncesi Türkiye ile ABD arasında yapılan bütün görüşmelerin merkezinde Kuzey Irak konusu yer almıştır. Türkiye işgal sırasına kendisiyle birlikte hareket etme karşılığında ABD'den beş istekte bulunmuştur. Türkiye'nin istekleri Irak'lı Türkmenlerin haklarının korunması, Saddam'a karşı gerçekleştirilecek operasyonda Kürt grupların askeri kolu Peşmergelerin katılmaması, Kuzey Irak'ta bir Kürt Devletinin kurulmasının engellenmesi, Enerji kaynakları bakımından zengin Kerkük'ün Kürt grupların kontrolüne geçmesinin engellenmesi, Savaş sırasında Türkiye'nin uğrayacağı maddi zararların karşılanması şeklinde olmuştur. Görüldüğü gibi Türkiye'nin ABD'den isteklerinin çoğunluğu Kuzey Irak'la ilintilidir. Ayrıca Türkiye işgal sonrası Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devletinin savaş sebebi olarak sayacağı ilan etmiştir. Bu durum Türkiye'nin Kuzey Irak'la ilgili konularda ne kadar hassas olduğunun açık bir göstergesidir. Dolayısıyla işgal öncesinde Türkiye, Kuzey Irak'ı kendisi için bir güvenlik riski olarak görmüştür. Kürt grupları ise emellerine ulaşmak noktasında Türkiye'yi önemli bir engel olarak görmüşlerdir.³²²

Fakat ABD'nin Irak müdahalesi sırasında Türkiye topraklarının kullanmasına izin veren yasa tezkeresinin 1 Mart 2003 tarihinde TBMM tarafından reddedilince Türkiye, hem işgal dönemi hem de işgal sonrası Irak'ın yeniden yapılanma sürecinin dışında kalmasına neden olmuştur. Ayrıca bu karar sonrasında Türkiye işgal sonrası Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmeleri yönlendirme bakımından etkisiz kalmasına sebebiyet vermiştir. Buna karşılık savaş boyunca ABD'nin yanında olan Kürt gruplar işgal sonrasında Irak'ta önemli kazanımlar elde etmişlerdir.³²³ İşgalin ardından oluşturulan Geçici Yönetim Konseyi'nde Kürtler önemli

³²¹ Şahin, 2006: 284.

³²² Şahin, 2006: 295.

³²³ https://www.academia.edu/19626696/1_Mart_Tezkeresinden_Bug%C3%BCne_T%C3%BCrkiye_nin_Kuzey_Irak_Politikalar%C4%B1 (erişim tarihi 13.03.2018).

mevkilere gelmişlerdir. Örneğin, Geçici Yönetim Konseyi'nin başkanlığını Kürt siyasetçi Berham Salih yürütmüş ve konseyin dış ilişkiler görevini ise Hoşyar Zebari üstlenmiştir. Öte yandan işgal sonrası yürürlüğe giren Geçici Yönetim Yasası'nda Kürtlerin 1991'de elde ettikleri de facto yönetimi, Federal Irak Devleti'nin Kürt Bölgesel Yönetimi olarak tanımıştır. Böylelikle Kürtler, 1992 yılından itibaren de facto olarak sürdürdükleri özerk bölge statüsünü yasal çerçeveye kavuşturmuşlardır. Ayrıca sözü geçen yasada Peşmerge güçleri de Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin yasal güvenlik kuvvetleri olarak belirlenmiş ve Kürtçe dili de Irak'ta Arapça'dan sonra ikinci resmi dil olarak kabul edilmiştir. İşgal sonrası Irak'ta 2005 yılında gerçekleşen ilk seçim sonucunda Kürt siyasetçiler Bağdat Yönetimi'nde Cumhurbaşkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı gibi kilit noktalara gelmişlerdir. Kürtler elde ettikleri bütün bu kazanımlarını 14 Ekim 2005 yılında kabul edilen Irak Anayasası'nda da korumayı başarmışlardır. Böylelikle bu dönemde Türkiye'nin bölgedeki etkisizliğini de fırsat bilen Kürtler, hızlı bir şekilde devletleşme sürecine girişmişlerdir.³²⁴ Böylelikle Bölgesel Kürt Yönetimi ABD'nin desteğini de arkasına alarak Irak Yönetiminde tam anlamıyla etkili ve yetkili bir konuma gelmiştir. Bu durum da başta Türkiye olmak üzere bütün bölgesel aktörlerde derin endişe uyandırmıştır.³²⁵ İşgal sonrası Irak'ın Kuzeyinde cereyan eden sözü geçen gelişmeler Türkiye ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. Genellikle 2003-2007 yılları arasına denk gelen bu dönemde Türkiye ile Irak bölgesel Kürt Yönetimi arasında sorun teşkil eden ve iki taraf arasındaki ilişkileri belirleyen temel unsurlar Kürt grupların Türkmenlere yönelik yaptıkları baskılar ve Kürt Yönetiminin Kerkük'ün statüsüne yönelik yaptıkları irredentist eylemler olmuştur. Öte yandan işgal sonrası PKK'nın Irak Bölgesel Kürt Yönetimi toprakları içinde hareket kabiliyetini yükseltmesi ve Türkiye aleyhine silahlı saldırılarını arttırması iki taraf arasında sorun teşkil eden bir diğer olgu olarak görülmüştür. Genel olarak bu dönemde Türkiye'nin işgal öncesi Kuzey Irak'la ilgili popülizm ettiği “kırmızı çizgiler” teker teker Irak Bölgesel Kürt Yönetimi tarafından çiğnenmiştir. Türkiye bu dönemde Kuzey Irak politikasını PKK sorunu, Irak'ın toprak bütünlüğü ve Kerkük'ün statüsü gibi konulara üzerine belirlemiştir.³²⁶ Türkiye'nin Kuzey Irak'la ilgili bu kadar hassas olmasında yatan en önemli husus PKK'nın bölgedeki mevcut yetidir. Bu durum de işgale olan süre kadar Kuzey Irak Türkiye için PKK sorunuyla eş anlamlı olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir. İşgal sonrası Kuzey Irak ABD'nin yardımlarıyla teşkil edilen Irak Bölgesel Kürt Yönetimi oluşumu Türkiye için bölge artık bir tehdidi unsuru olmaktan ziyade kendisinin “ Milli Güvenliğini” tehdit eden bir

³²⁴Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Raporu, 2014: 30.

³²⁵ Semin, 2011: 181.

³²⁶ Bölükbaşı, 2016: 187.

oluşum haline gelmiştir. Bu nedenle işgal sonrasında Türkiye'nin dış politikasında stratejik öncülüğü kuzey Irak'ta varlık gösteren PKK terör örgütünün saldırılarını bel taraf etmek ve Irak Bölgesel Kürt Yönetimini bir Kürt devletine dönüşmesini engellemek olmuştur.³²⁷

İşgal sonrası dönemde yukarıda anlatılan hususların dışında Türkiye ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi arasında sorun teşkil eden bir diğer önemli konu Kerkük statüsü sorunu olmuştur. Kerkük'ün statüsü Türkiye için önemi Irak'taki dengelerin değiştirebilme potansiyeline sahip olmasından ziyade şehirde yaşayan Türkmenlerle ilintilidir. Kerkük işgal öncesi dönemde Saddam Rejimi tarafından çeşitli politikalar uygulayarak şehrin demografisini değiştirmiştir. Bundan dolayı İşgal sonrasındaki dönemde Irak'taki bütün etnik gruplar Kerkük üzerinde hak iddia etmişlerdir.³²⁸ Kerkük sorununun çözümü için 2005 yılında kabul edilen Irak Anayasası'nın 140. Maddesinde bir yol haritası belirlenmiştir.³²⁹ Sözü geçen maddeye göre Kerkük'ün akıbeti en geç 31 Aralık 2007 tarihine kadar şehirde yapılacak referandumla belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Bu tarihten itibaren Irak Bölgesel Kürt Yönetimi referandum sırasında çoğunluğu elde etmek için Kerkük'e yoğun bir Kürt göçü başlatmıştır. Türkiye ise Bölgesel Kürt Yönetimi'nin bu politikalarına sert tepki göstermiş ve Kürt Yönetimi'ni Kerkük'ün demografik yapısının değiştirmekle suçlamıştır.³³⁰ İşgal sonrası Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Kerkük'e yönelik başlattığı yoğun nüfus politikasına Ankara itiraz etmiş ve söz konusu politikayı yasa dışı olarak nitelendirmiş ve konun BM Güvenlik Konseyi nezdinde çözülmesini istemiştir. Kürt Yönetimi'nin nüfus politikasına ilişkin Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Namık Tan açıklamalarda bulunmuştur. Tan, Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Kerkük'e yönelik izlediği politika Irak'ın çeşitli gruplara arasında düşmanlık tohumları ekebileceğini, ülkeyi istenmeyen bir kaos ve iç savaşa doğru sürükleyeceğini söylemiştir. Tan'ın bu açıklamalarından sonra Türkiye bürokrasisinin farklı kurumlarından konu ile ilişkin açıklamalar yapılmıştır. 26 Ocak 2005'te Türkiye Genel Kurmay İkinci Başkanı İlker Başbuğ “ Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Kerkük'ün demografisinin değiştirilmesine yönelik benimsediği nüfus politikası Irak'ı bir iç savaşa doğru götüreceğini” ifade etmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise Kerkük'te yaşanan gelişmelerin sorumlusu olarak koalisyon güçlerini göstermiştir.³³¹

Kerkük meselesi ve PKK gibi konularda fikir ayrılığı yaşayan Türkiye ve Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki söylemlerde sertleşmiştir. Erdoğan Kerkük meselesi ile ilgili yaptığı başka bir açıklamada şu ifadeleri kullanmıştır;

³²⁷ Öztürk, 2010: 5.

³²⁸ Öztürk, 2010: 6.

³²⁹ Sadık, 2015: 264.

³³⁰ Semin, 2015a: 4.

³³¹ Tunç, 2014: 41.

Bizim muhatabımız oradaki Kürt liderler değildir, bizim muhatabımız Irak'ın merkezi hükümetidir. Ben merkezi hükümetin Cumhurbaşkanıyla görüşüm, başbakanıyla da görüşüm. Bunun dışındaki bir kabile reisi ile ben görüşmem. Görüşmesi gereken olursa onlara git görüş deriz, bunu de yaparız. Ben görüşmem Barzani veya başkası.³³²

Erdoğan'dan gelen sert açıklamalara eski Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani “ Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğunu ve böyle kalacağını” ifade etmiştir. Barzani'nin bu açıklamasından sonra Ankara, Irak Merkezi Yönetimine bir nota vermiş ve notanın hemen ardından MGK toplanarak Irak Bölgesel Kürt Yönetimine karşı daha caydırıcı adımlar atılması için harekete geçirmiştir. MGK toplantısında askeri müdahale dair her seçenek masaya yatırılmıştır. Ayrıca toplantıda Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'ne izin verilen sivil uçuşların iptal edilmesi, ABD ve BM ikna edilerek sınır ötesine askeri operasyon yapılması gibi seçeneklerde görüşülmüştür.³³³

Konu ile ilişkin bu gelişmeler yaşanırken, Dönemin Irak Başbakanı Nuri el-Maliki 2006 yılının son aylarında Kerkük'te yapılması öngörülen nüfus sayımı ve referandumu hükümet programına alması, Türkiye'yi endişelendirmiştir. Bunun üzerine Türkiye referandumun yapılmasını engellemek adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur.³³⁴ Türkiye'nin bu girişimlerine Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani sert tepki göstermiş ve Nisan 2007'te “Türkiye Kerkük'e karışırsa bizde Diyarbakır'a karışırsız” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Barzani'nin bu açıklamaları Ankara'nın sert tepkisine neden olmuş ve Türkiye ikinci defa Irak'a nota vermiştir. Böylece Kerkük eksenli Türkiye ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkilerin daha fazla gerginleşmesine neden olmuştur.³³⁵

ABD'nin Irak müdahalesi sonrası dönemde Türkiye ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasında kopan ya da güvenlik bürokrasisi aracılığıyla gizlice sürdürülen ilişkiler 2007 yılının ortalarında daha da gerginleşmiştir. Özellikle PKK'nın 2007 yılından itibaren Türkiye'ye yönelik saldırılarını arttırması gerginlik yerini adeta bir savaş ortamına bırakmıştır. Ancak bu dönemde Türkiye'de bir taraftan askeri operasyonların gerekliliği tartışılırken diğer taraftan yapılan askeri operasyonlarda bir sonuç vermemesi üzerine özellikle hükümet kanadında bölgeye yönelik bir politika değişikliği fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 5 Kasım 2007'te ABD ziyareti öncesi gazetecilerle yaptığı röportajda “Kuzey Irak'a yönelik askeri operasyonlar dışında başka seçeneklerde masaya yatırılacak” açıklaması yapması Türkiye ile Kürt Yönetimi arasında yeni bir dönemin başlayacağını en önemli

³³² Bölükbaşı, 2016: 189

³³³ Tunç, 2014: 53-54.

³³⁴ Çevik, 2011: 218.

³³⁵ Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Raporu, 2014: 43.

göstergesi olarak kabul edilmektedir.³³⁶ Genel olarak Türkiye, ABD işgalinin ardından Irak'ın kuzeyinde kurulan Kürt Bölgesel Federe Yönetimini kendisine yönelik “bir dış tehdit” olarak algılamıştır. 2008 yılına kadar olan süre zarfında Türkiye Irak'a yönelik stratejik önceliğine Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının engellenmesi ve bununla ilintili olarak Kerkük'ün statüsü meselesini koymuştur.³³⁷

Ancak 2008 yılına gelindiğinde iki taraf arasındaki ilişkiler yavaş yavaş olsa da düzelmeye başlamıştır. Türkiye'nin Kürt Yönetimi'ne yönelik bir politika değişimine gitmesinde rol oynayan en önemli etkenleri şöyle açıklamamız mümkündür. Bu etkenlerden en önemlisi Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının belirlenmesinde önemli rol oynayan askeri kanadın 2007 yılından itibaren tedrici olarak siyasi yönetim üzerindeki etkisinin azalması olmuştur. Böylece hükümet Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkiler konusunda daha bağımsız hareket etme fırsatı yakalamıştır.³³⁸ 2003-2007 yılları arasında PKK terör örgütüne karşı yapılan bütün askeri operasyonlardan önemli bir sonuç alamayan Türkiye, Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkileri geliştirerek PKK sorununu çözmeyi hedeflemiştir. Ayrıca 2007 yılı itibarıyla Türkiye'nin geliştirdiği Irak'taki tüm etnik, dinsel ve mezhepsel gruplarla ilişki kurma politikası da bu politika değişikliğinde önemli yer tutmaktadır. Öte yandan işgalden sonra Bağdat Yönetimi'nin gittikçe Şii merkezli bir politika benimsemesi ve İran'ın Irak üzerindeki etkisini artması, Türkiye'yi Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'ne yakınlaştırmıştır. Son olarak 2009 yılından sonra Türkiye'de başlayan “Açılım Süreci” ilişkilerin düzelmesine önemli katkı yapmıştır.³³⁹ Bunlara ek olarak AK partinin 2007 yılındaki genel seçimlerde oyların çoğunluğunu elde etmesi, Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olması ve belki de en önemlisi Balyoz ve Ergenekon davları neticesinde hem sivil hem de askeri bürokrasisinde Kemalist kadroların dış politikadaki etkinlikleri sınırlandırılması gibi etkenler AK parti hükümetinin Kuzey Irak politikasını tek başına yönlendirme yeteneğine sahip olmasına olanak sağlamıştır. Bütün bu etkenler Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında radikal değişiklikler yaparak “tanımama politikasını” terk etmeye başlamıştır. Söz konusu iç ve dış etkenler Türkiye'nin Irak Bölgesel Kürt Yönetimine yönelik dış politikasında güvenlik paradigmasının değiştirilmesine ve bölgeyle ilişkilerini “Ekonomik Entegrasyon” çerçevesinde biçimlendirmeye itmiştir. Böylece 2008 yılının ortalarından itibaren Türkiye, Irak Bölgesel

³³⁶ Erkmen, 2015: 176.

³³⁷ Bölükbaşı, 2016: 191.

³³⁸ Erkmen, 2015: 182.

³³⁹ Dalar, 2015: 58.

Kürt Yönetimi ile başta ekonomik ve siyaset olmak üzere diğer bütün alanlarda ilişkiler tesis etmeye başlamıştır.³⁴⁰

Yukarda anlatıldığı gibi 1980'den beri Kuzey Irak politikasını güvenlik ekseninde yürüten Türkiye, 2008 yılından itibaren AK Parti'nin geliştirdiği “Yakın Coğrafi Çevre ile Ekonomik Entegrasyon ve Karşılıklı Bağımlılık” politikası çerçevesinde Kürt Yönetimi ile ilişki kurmaya başlamıştır. Türkiye ile Kürt Yönetimi arasındaki ilişkileri düzeltmek adına MGK'nın 24 Nisan 2008 tarihinde aldığı “Iraklı tüm grup ve aktörlerle ilişki kurmak Türkiye'nin çıkarınadır” kararı önemlidir. Bu kararın akabinde Başbakan Danışmanı sıfatıyla Ahmet Davutoğlu 30 Nisan 2008 günü Erbil'e giderek burada Bölgesel Kürt Yönetimi Başbakanı Neçirven Barzani ile bir görüşme gerçekleştirmiştir.³⁴¹

2009 yılına gelindiğinde ilişkilerin normalleşmesi bağlamında siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. İlişkilerin düzelmesi adına Türkiye'nin 2009 yılında Irak Bölgesel Kürt Yönetiminde gerçekleşen parlamento ve başkanlık seçimlerine 15 gözlemci göndermesi önemli bir adım olarak görülmüştür. Türkiye'nin bu adımı iki taraf arasındaki ön yargının kırıldığı ve yakınlaşma sürecinin başlangıcı olarak kabul etmemiz mümkündür. Bundan sonra iki taraf arasındaki ilişkileri düzelmesine yönelik başta güvenlik ve ekonomik olmak üzere birçok alanda önemli adımlara atılmaya başlanmıştır.³⁴² Güvenlik açısından bakıldığında Türkiye özellikle PKK ile mücadele konusunda 2009 yılı itibariyle doğrudan Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'ni muhatap almıştır. Bu doğrultuda Ocak 2009'de Erbil'de bir operasyon merkezi açılması konusunda iki taraf mutabakata varmıştır. Ayrıca 2009 yılında Türkiye ile Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkiler bakımından yaşanan en önemli olay, dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 30 Ekim 2009 tarihinde gerçekleştirdiği Erbil ziyareti olmuştur. Bu ziyaret Türkiye'den bakanlar düzeyinde Irak Bölgesel Kürt Yönetimine yapılmış ilk ziyaret özeliğini taşımıştır. Buna ilaveten operasyon merkezini oluşturmak için Beşir Atalay 21 Aralık 2009 günü Erbil'e gitmiş orda Bölgesel Kürt Yönetimi'nin üst düzey yetkililerle görüşme yapmıştır. 2010 yılı ise sonraki yıllarda yaşanacak iyileşmenin somut adımlarının atıldığı yıl olarak kabul etmemiz mümkündür. Türkiye 11 Mart 2010 tarihinde Erbil'de başkonsolosluk açarak bunun ilk adımını atmıştır. Ayrıca bu dönemde iki taraf arasındaki ilişkileri geliştirmek adına üst düzey iki ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birincisi Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani'nin 3-4 Haziran'da yaptığı Ankara ziyareti olmuştur. İkincisi ve belki de en önemlisi Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 29 Mart 2011 tarihinde

³⁴⁰ Bölükbaşı, 2016: 193.

³⁴¹ Balcı, 2014: 11.

³⁴² Öztürk, 2010: 14.

gerçekleştirdiği Erbil ziyareti olmuştur. Erdoğan'ın Erbil'e gitmesi tarihte ilk kez bir Türk Başbakanı Bölgesel Kürt Yönetimini ziyaret etmiş, bu da ilişkilerin dönüm noktası olmuştur. Erdoğan, bu ziyaret sırasında Türk şirketlerinin yapımını üstlendiği Erbil Uluslararası Havalimanının açılışını yapmıştır. Bu ziyaretlerden sonra iki taraf arasındaki ilişkiler “Stratejik İşbirliğine” doğru yol almaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye bir taraftan Kürt Yönetimi ile olan ilişkileri geliştirirken diğer taraftan Bağdat Merkezi Hükümet ile ilişkileri bozulmamak için yoğun çaba sarf etmiştir. Genel olarak Ankara, bu dönemde Erbil ve Bağdat arasında dengeli bir politika yürütmüştür.³⁴³

Siyasi ve güvenlik alanında yaşanan bu olumlu gelişmeler Türkiye ile Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ekonomik ilişkilere de yansımıştır. İki taraf arasındaki ekonomik ilişkileri belirleyen en önemli kalem, özellikle 2009 yılından sonra petrol ve doğalgaz olmuştur. Bilindiği gibi enerjide dışa bağımlı bir ülke olan Türkiye, petrol ve doğalgaz ihtiyacının yaklaşık yüzde 95'ini dışarıdan ithal etmektedir. Bu yüzden enerji kaynaklarının tedarik edildiği ülkeleri çeşitlendirmek ve ucuz enerji bulma Türkiye'nin dış politikasında öncelikli bir konuma sahiptir. Bu bağlamda Irak Bölgesel Kürt Yönetimi sınırlarında bulunan zengin enerji kaynakları Türkiye için büyük önem arz etmektedir. Türkiye'nin Bölgesel Kürt Yönetimi ile enerji alanında işbirliği yapmaya başlaması 2009 yılından sonraki döneme denk gelmektedir.³⁴⁴ Özellikle 2009 yılında Dohuk kentine bağlı Shaikan bölgesinde 10 milyar varil petrol keşfedilmesi, Bölgesel Kürt Yönetimini hızlı bir şekilde Global Enerji Piyasasına entegre olmasına olanak sağlamıştır.³⁴⁵ Bölgesel Kürt Yönetimi'nde böylesine büyük bir petrol kaynağının bulunması, enerji tedarikinde kaynak çeşitliliğinin sağlanması ve özellikle Rusya ve İran'a karşı alternatif geliştirmek isteyen Türkiye için hayati önem taşımıştır. 2009 yılından sonra Erbil'in uluslararası enerji piyasasına hızla dâhil olmaya başlaması Ankara'yı enerji alanında işbirliği kurmak için Erbil'e yakınlaştırmıştır.³⁴⁶ Bu bağlamda dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Ekim 2009'da yaptığı Erbil ziyareti Türkiye ve Kürt Yönetimi'nin enerji alanındaki ilişkileri bakımından önemlidir. Ziyaret sırasında taraflar Kürt Yönetimi kontrolü altında bulunan Taq Taq ve Tawke petrol sahalarında çıkarılan günlük 100 bin varil petrolün Bağdat kontrolünde olan Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı üzerinden uluslararası piyasasına ulaştırılması konusunda anlaşmaya varmışlardır.³⁴⁷ Buna ilaveten imzalanan söz konusu anlaşmaya göre Türkiye 2023 yılına kadar enerji ihtiyacının Yüzde 32'sini Irak Bölgesel Kürt Yönetimi topraklarından çıkarılan enerji kaynaklarından

³⁴³ Erkmen, 2015: 178.

³⁴⁴ Ekici, 2016: 73.

³⁴⁵ Dalar, 2015: 60.

³⁴⁶ Aydoğan, 2016: 39.

³⁴⁷ Balcı, 2014: 17.

tedarik edilecektir. Nitekim Türkiye'nin ekonomik büyümesini göz önünde bulundurulduğunda dışarıda ithal edilen enerji ihtiyacının ilerleyen yıllarda yüzde 70'den yüzde 82'ye çıkacak olması, Irak Bölgesel Kürt Yönetimi hâkimiyeti altında bulunan enerji kaynaklarının özellikle Türkiye için ne derli önemli olduğunu göstermektedir.³⁴⁸

Fakat Türkiye ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki enerji ilişkilerinin dönüm noktası Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 2011 yılında yaptığı Erbil ziyareti olmuştur. Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Enerji Bakanı Aşti Hawrami ile yaptığı görüşmede ilk kez Bağdat tekeli dışında Türkiye ile Kürt Yönetimi arasında bir boru hattı projesi gündeme gelmiştir. Bu noktada ilk somut adım Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın 21 Mayıs 2012 tarihinde Erbil'e yaptığı ziyaret sırasında Türkiye ve Kürt Yönetimi arasında bir boru hattının inşa edileceğinin açıklaması olmuştur. Ayrıca Yıldız bu ziyaret sırasında Bağdat Hükümeti'nden onay almaksızın Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Enerji Bakanı Aşti Hawrami ile enerji alanında çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Kendisini devre dışı bırakan bu petrol boru hattı projesine Bağdat yönetimi sert tepki göstermiştir.³⁴⁹ Çünkü Irak Merkezi Yönetimi enerji şirketleriyle petrol konusunda anlaşma yetkisi tek başına kendisinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bağdat Yönetimi Türkiye'yi uyararak kendisinin onayı olmadan Bölgesel Kürt Yönetimi'nden petrol almamasını istemiştir. Buna ilaveten Irak Merkezi Hükümet Başbakanı Nuri El Maliki Türkiye'nin Kürt Yönetimi ile yaptığı petrol anlaşmalarına karşı çıkmıştır. Bu anlaşmaların Irak'ın dağılmasına ve savaşırlara yol açacağı konusunda uyararak Türkiye'den bu anlaşmaları iptal etmelerini istemiştir. Ancak Bağdat'ın bütün itirazlarına rağmen Türkiye, Kürt Yönetimi ile enerji alanındaki imzalanan anlaşmaları devam ettirmiştir.³⁵⁰ Buna karşılık Irak Merkezi Hükümeti 2012 Yılında 25 milyar dolarlık dört projede ortaklığı bulunan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) Irak'ın güneyindeki petrol sahalarında petrol arama ruhsatını fes etmiştir. Bu da Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur.³⁵¹

Türkiye ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkiler 2012 yılından sonra Ortadoğu'da ve Irak'ta yaşanan bazı siyasi gelişmelerin etkisi altında değişime uğramıştır. Irak merkez Hükümeti Başbakanı Nuri el Maliki'nin Şii eksenli izlediği politikalar, Suriye'de yaşanan mezhepsel ayrışma, İŞİD terörü tehdidi ve açılım süreci gibi unsurlar iki taraf arasındaki ilişkilerde belirleyici olmuştur. Ayrıca Arap Baharı ile birlikte Ortadoğu'da

³⁴⁸ Bölükbaşı, 2016: 204.

³⁴⁹ Dalar, 2015: 61-61.

³⁵⁰ Balcı, 2014: 18.

³⁵¹ Balcı, 2012: 126.

belirginleşen etnisite ve mezhebe dayalı ayrışma Türkiye ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkileyen bir diğer unsur olarak göze çarpmaktadır.³⁵²

2014 yılına gelindiğinde Erbil, başta enerji olmak üzere diğer bütün alanlarda Ankara'nın en önemli partneri haline gelmiştir. Arap Baharı sonrası ilişkiler sistematığının değiştiği Ortadoğu'da Türkiye ile Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkiler en iyi yürütüldüğü ilişkiler statüsüne yükseltmiştir. Ankara ve Erbil arasındaki bu ciddi yakınlaşma Bağdat Yönetimi'ni rahatsız etmiştir. Özellikle ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra Türkiye-Irak arasındaki ilişkilerinin en önemli sorun kaynağı Ankara'nın Erbil'le kurduğu yakın ilişkiler olmuştur. Bu dönemde Türkiye'yi enerji dışında Bölgesel Kürt Yönetimi'ne yakınlaştıran en önemli faktör, ABD'nin çekilmesinden sonra Bağdat'taki Maliki Hükümeti'nin benimsediği Şii merkezli politikalar olmuştur. Türkiye yeni bir aktör olarak gördüğü Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerini aslında Bağdat-Tahran ilişkilerine bir alternatif olarak görmüştür. Türkiye, Özellikle Suriye iç savaşıyla birlikte İran-Maliki-Esad birliğinden oluşturulan Şii bloğuna karşı Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile olan ilişkilerini söz konusu bloğa karşı bir dengeleyici unsur olarak kullanmaya başlamıştır.³⁵³

Son dönemde Türkiye ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkileri olumlu bir şekilde etkileyen en önemli gelişme 2014 yılından itibaren Irak'ta büyüyen İŞİD terörü tehdidi olmuştur. Özellikle İŞİD'in Haziran 2014'te Irak ikinci en büyük kenti olan Musul'u ele geçirirken Türk konsolosluğuna saldırmış ve başkonsolos olmak üzere 41 Türk diplomat rehlin almıştır. Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin yardımcıları ve bölgede bulunan Sünni aşiret liderleriyle yapılan görüşmeler sonucunda 101 gün sonra Türk diplomatları özgür bırakılmıştır. Irak'ta ve bölgede büyüyen İŞİD tehdidi Türkiye ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi söz konusu terör örgütüne karşı birlikte hareket etmesine olanak sağlamıştır. Bu durum Türkiye'nin güney sınırlarının güvenliğinin ve bu bağlamda Irak'taki strateji derinliğinin, Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile güvenlik alanında yapılacak işbirliği ile sağlanabileceği düşüncesi Türk Yöneticiler tarafında daha sık dile getirilmeye başlanmıştır. Her ne kadar Irak Bölgesel Kürt Yönetimi, terör örgütü İŞİD'in 2015 yılında Suriye'nin kuzeyinde ve Türkiye sınırları yakınının de bulunan Kobani'ye saldırması sonrasında bölgeye yardım götürmesi istemesi kısa bir süreliğine iki taraf arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. Fakat daha sonra Türkiye Irak Bölgesel Kürt Yönetimine bağlı Peşmerge güçlerinin Türkiye topraklarını kullanarak Kobani'ye geçmesine izin vermiştir.³⁵⁴

³⁵² Bölükbaşı, 2016: 198-199.

³⁵³ Bölükbaşı, 2016: 202.

³⁵⁴ Bölükbaşı, 2016: 205.

Yukarda çalışmamıza konu olan bütün bu gelişmeler özellikle 2008 yılından sonra Türkiye ile Irak Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkilerin stratejik ortaklığa dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu dönemde Türk yöneticiler “ Kürdistan” kelimesini dair kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu da iki taraf arasındaki ilişkilerinin boyutunun kavraya bilmek adına oldukça önemlidir. Türkiye’nin 2008 yılından itibaren Bölgesel Kürt Yönetimi ile geliştirdiği stratejik ilişkiler, Kürt Yönetimi’nin 25 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirdiği bağımsızlık referandumuna kadar devam etmiştir.³⁵⁵

4.3. Irak Bölgesel Kürt Yönetimi’nin Eylül 2017’de Gerçekleştirdiği Bağımsızlık Referandumunun Türkiye-İrak İlişkilerine Etkisi

Şüphesiz son dönemde Türkiye-İrak ilişkilerini belirleyen en önemli paradigmalardan birisi Bölgesel Kürt Yönetimi’nin 25 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirdiği bağımsızlık referandumu olmuştur. Fakat referandumun Türkiye-İrak ilişkileri üzerindeki etkisini ele almadan önce Irak Bölgesel Kürt Yönetimi’nin böylesine bir karar almasında rol oynayan faktörleri ortaya çıkarmamız gerekmektedir. Iraklı Kürtler, Irak’ın kuruluşundan itibaren bir bağımsızlık isteğine sahip olmuşlardır. Bu isteklerini elde etmek için Bağdat Yönetimi’ne karşı çeşitli dönemlerde silahlı eylem dâhil bütün yollara başvurmuşlardır. Ancak Kürtler 1991 yılına kadar bağımsızlık bağlamında yaptıkları bütün girişimlerde önemli bir kazanım ele edememişlerdir.³⁵⁶ Fakat ABD’nin 1991 ve 2003 yılları arasında Irak’a karşı gerçekleştirdiği iki askeri müdahale Iraklı Kürtler için bir dönüm noktası olmuştur. Birinci Körfez Savaşı sonrası Kürtler de-facto federal devletlerini ilan etmişler. Ancak Bölgesel Kürt Yönetimi’nin siyasal gelişimini etkileyen en önemli husus ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgali olmuştur. İşgal sırasında ABD ile birlikte hareket eden Kürtler, bu sayede Bölgesel Yönetimi’nin sınırlarını genişletme imkânı bulmuşlardır. Kürtler işgal sonrasında Irak’ın en etkin ve örgütlü grubu olmuş ve ülkenin yeniden yapılanmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Ayrıca Bölgesel Kürt Yönetimi 1991 yılında elde ettiği de-facto federal devlet yapısını 2003 yılından sonra yasal zemine kavuşturmuşlardır. ABD’nin Irak işgali sonrası Bölgesel Kürt Yönetimi bir devlet için gereken altyapıyı oluşturmaya başlamış ve bu noktada ciddi adımlar atmışlardır. İşgalin ardından Irak’ta cereyan eden kaos ve belirsizlik ortamını kendi lehine iyi kullanan Bölgesel Kürt Yönetimi hızlı bir şekilde devletleşme sürecine girmişlerdir.³⁵⁷

³⁵⁵ Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Raporu, 2014: 52.

³⁵⁶ Akyener ve Kayaal, 2017: 1.

³⁵⁷ Baykal, 2014: 4.

Irak Bölgesel Kürt Yönetimi, ABD'nin 2003 işgali sonrası Irak'ta geniş haklara sahip olmalarına rağmen belli konularda Bağdat Merkezi Yönetimi ile sorun yaşamışlardır. İşgal sonrası Bağdat ve Erbil arasında yaşanan sorunlarının kaynağı ise iki temel konu üzerinde yoğunlaşarak günümüze kadar devam etmiştir. Bunlar Kerkük'ün de içinde olduğu tartışmalı bölgelerin durumu ve petrol çıkarma ve ihraç etme yetkisinin kimde olduğuna dair belirsizlik olmuştur.³⁵⁸

Kerkük ve tartışmalı bölgeler sorunun çözümü için Erbil ve Bağdat 2005 yılında kabul edilen Irak Anayasası'nın 140. Maddesinde bir yol haritası üzerinde uzlaşmışlardır. Söz konusu maddeye göre Kerkük ve tartışmalı bölgelerin statüsünün üç aşamalı bir planla belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Normalleşme, sayım ve referandum şeklinde belirlenen bu üç aşamayı Bağdat Merkezi Yönetimi 2007 yılına kadar hayata geçirmesi gerekmiştir. Fakat Bağdat yönetimi bu süreci günümüze kadar uygulamamıştır. Böylelikle Bölgesel Kürt Yönetimi, Kerkük ve tartışmalı bölgelere kendi hâkimiyetini sağlamak adına Bağdat Yönetimi ile bir güç mücadelesine girişmiştir.³⁵⁹

İşgalden sonra Irak'taki merkezi güvenlik birimlerinin zaafa uğramasının sunduğu imkânları iyi kullanan Kürt Yönetimi, idari ve siyasi anlamda Kerkük ve tartışmalı bölgelerde önemli bir hâkimiyet kurmuştur. Öte yandan büyük zaaf yaşayan Irak Merkezi Hükümeti birçok yerde güvenliği sağlayamadığından Bölgesel Kürt Yönetimi'ne Kerkük ve tartışmalı bölgelerin güvenliğini sağlaması için yetki vermiştir. Bu durum da bölgenin kontrolünü sağlamak için Kürt Yönetimi'ne olanak tanımıştır.³⁶⁰

İşgalden sonra 2005 Anayasası'nda belirlenmesine rağmen Erbil ve Bağdat arasında sorun teşkil eden ve federal sistemin de işlevsiz hale gelmesine neden olan en önemli husus enerji kaynaklarının satış ve ihraç yetkisinin kimde olduğunu konusu olmuştur. 2005 Anayasası'nın yazımı esnasında Irak Bölgesel Kürt Yönetimi enerji kaynaklarının işletme hakkının özerk bölgelere de verilmesini talep etmiştir. Ancak Araplar bunun Irak'ın istikrarını ve bütünlüğünü bozacağı gerekçesiyle reddetmişlerdir. Kürt ve Arapların bu konuda taviz vermemesi üzerine, anayasada iki görüşü kabul eden bir belirsiz dilin kullanılmasına neden olunmuştur. Bu da enerji kaynaklarının yönetme yetkisinin kimde olduğuna dair Anayasa'da bir boşluk oluşmasına sebebiyet vermiştir. Anayasa'da oluşan bu belirsizliği fırsat bilen Kürt Yönetimi kendi alanındaki petrol ve doğal gazı çıkarmış ve Türkiye üzerinden dünya pazarına ihraç etmiştir. Bu da Kürtlerin bağımsızlık yolunda attıkları en önemli adımlardan birisi olarak görülmektedir. Kürtlerin işgal sonrasında enerji alanında attıkları bu ciddi adımlara

³⁵⁸ Baykal, 2014: 5.

³⁵⁹ Öztürk, 2010. 15.

³⁶⁰ Kekilli ve Acun, 2017: 4.

Irak merkezi yönetimi sert tepki göstermiş ve Bölgesel Kürt Yönetimi'nin petrol ve doğal gaz alanında yabancı şirketlere yaptığı bütün anlaşmaların yasa dışı olduğunu belirtmiştir.³⁶¹ İşgalden sonra Erbil ve Bağdat arasındaki sorunların çözümüne yönelik yapılan bütün görüşmeler sonuç vermemiş hatta sorunları daha da derinleşmiştir. Öte yandan Irak Merkezi Hükümeti 2014 yılında Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Irak bütçesindeki yüzde 17'lik payını askıya almıştır. Böylece Bölgesel Kürt Yönetimini Bağdat'a bağlayan önemli unsurlardan birisi kesilmiştir. Bu tarihten itibaren Kürtler bağımsızlık isteklerini daha yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır.³⁶²

2014 yılına gelindiğinde Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin siyasi gelişimini etkileyen en önemli gelişme Haziran 2014'te IŞİD'in Irak'ın nerdeyse üçte birini ele geçirmesi olmuştur. IŞİD'in saldırıları ve akabinde Irak ordusunun bölgeden çekilmesinden sonra, Kürt Yönetimi'ne bağlı Peşmerge güçleri Irak ordusunun bıraktığı Kerkük ve tartışmalı bölgelerde kontrolü sağlamıştır. Böylelikle Bölgesel Kürt Yönetimi sınırlarını oldukça genişletmiştir.³⁶³ Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani 2014'te Anayasanın 140. Maddesinin artık hükümsüz olduğunu ve bölgenin Irak'tan ayrılması için bir referandum yapılacağını ilk kez ifade etmiştir.³⁶⁴

Yukarda anlatılan bu gelişmeler Bölgesel Kürt Yönetimi'nin bağımsızlık talebini dile getirmesinde önemli rol oynamıştır. Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani 1 Temmuz 2014 tarihinde CNN'e verdiği bir röportajda ilk defa Irak'tan ayrılmak istediklerini, bunun için de bir referandum gerçekleştireceklerini dünya kamuoyuna açık bir şekilde beyan etmiştir.³⁶⁵

Referanduma giden süreçte Barzani ilk adımı Kürtlerin çoğunluğu oluşturdukları Kerkük İl Meclisi'nde atmıştır. 4 Nisan 2017 tarihinde Arap ve Türkmenlerin boykot ettiği bir toplantıda Kerkük il Meclisi Kerkük'ün Bölgesel Kürt Yönetimi'ne bağlanması için şehirde bir referandum yapılmasına karar vermiştir. Ayrıca kararda Bölgesel Kürt Yönetimi'nin bağımsızlık için yapacağı olası bir referanduma Kerkük ve diğer tartışmalı bölgelerin de katılacağını duyurmuştur. Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Kerkük'te yaptığı bu girişim başta Irak Merkezi Yönetim'de olmak üzere Ankara ve Tahran'da da ciddi yankı uyandırmıştır.³⁶⁶

Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nde 25 Eylül 2017 tarihinde bağımsızlık referandumu yapılacağı Mesut Barzani'nin bölgedeki diğer parti liderleriyle 7 Haziran 2017'de yaptığı toplantıda karar vermiştir. Kürt Yönetimi'nin bu kararına başta Bağdat Yönetimi olmak üzere

³⁶¹ Keskin ve Kekilli, 2017: 12.

³⁶² <https://www.haberler.com/erbil-ile-bagdat-arasindaki-butce-gerginligi-7306724-haberi/> (erişim tarihi: 20.03.2018).

³⁶³ Duman, 2017: 69.

³⁶⁴ El-Cumeyli, 2017: 32.

³⁶⁵ http://www.bbc.com/turkce/multimedya/2014/07/140701_vid_barzan (erişim tarihi: 21.03ç2018).

³⁶⁶ Kekilli ve Keskin, 2017: 15.

Türkiye de sert tepki göstermiştir.³⁶⁷ Kararın hemen ardından Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından referandumun “vahim bir hata teşkil edeceği” şeklinde bir açıklama yapılmış ve Türkiye’nin Irak’ın toprak bütünlüğüne yana olduğunu vurgulanmıştır. Bölgesel Kürt Yönetimi’nin referandum kararı bölge ülkelerin dışında uluslararası aktörlerde doğru bir karar olmadığına altını çizmiştir.³⁶⁸ ABD, İngiltere ve AB Bölgesel Kürt Yönetimi’nin referandum kararına sert tepki göstermiş ve Bağdat’ın onayını almasını istemişlerdir.³⁶⁹

Irak Bölgesel Kürt Yönetimini referandum kararından vazgeçmesi için bölge ülkelerinin yansıra uluslararası aktörler de Barzani nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. İlk olarak Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu 23-24 Ağustos 2017 tarihleri arasında önce Bağdat’ı daha sonra Erbil’i ziyaret etmiştir. Çavuşoğlu Bağdat’ta yaptığı temaslarda Erbil’deki referandumun iptal edilmesini beklediklerini dile getirmiştir. Ayrıca ziyaret sırasında Çavuşoğlu Bağdat Yönetimi ile referandum dışında Başika kampı ve PKK ile mücadele gibi konuları da görüşmüştür.³⁷⁰ Türkiye’nin bu girişiminden sonra ABD Savunma Bakanı Jim Mattis Erbil’e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Mattis, ziyaret sırasında Barzani’yle yaptığı görüşmede bağımsızlık referandumunun ertelenmesini talep etmiştir. Ayrıca 14 Eylül 2017’de ABD’nin IŞİD’le mücadele özel temsilcisi Bertt McGurk başkanlığında uluslararası bir heyet Barzani’ye referandumunu erteleme karşılığında bir alternatif sunmuştur. Fakat bu dönemde referandumun iptali ya da ertelenmesine yönelik Barzani nezdinde yapılan bütün girişimler sonuç vermemiştir.³⁷¹ 25 Eylül 2017 tarihinde Bölgesel Kürt Yönetimi’nde bağımsızlık referandumunu icra edilmiştir. Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Yüksek Seçim Kurulu referandumun başarılı geçtiğini, Kürtlerin Irak’tan ayrılmayı desteklediğini, “evet” oylarının yüzde 92 olduğunu ve “hayır” oylarının ise yüzde 7 olduğunu açıklamıştır.³⁷²

Referandum icra edildikten hemen sonra Türkiye resmi kanallar vasıtasıyla bu eylemi tanımayacağını ve sonucu yok hükmünde olduğunu açıklamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bu referandumun başta Irak’ta olmak üzere bütün bölgede yeni çatışmaların fitilini ateşleyeceğini söylemiştir. Ayrıca Türkiye kendi milli güvenliğine yönelik herhangi bir tehdit durumunda askeri müdahaleye dair her türlü önlemi alacağını açıkça belirtmiştir. Referandumun akabinde Türkiye ve Irak orduları Habur sınır bölgesinde ortak bir askeri tatbikat başlatmışlardır. Buna ilaveten Türkiye Başbakanı Binali Yıldırım Türkiye’nin Irak’la olan tüm ekonomik ilişkilerinde sadece Irak Merkezi Yönetimi’ni muhatap

³⁶⁷ <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40191041> (erişim tarihi: 21.03.2017).

³⁶⁸ Miş vd. , 2017: 119.

³⁶⁹ Semin, 2017: 59.

³⁷⁰ <https://aa.com.tr/tr/dunya/disisleri-bakani-cavusoglu-erbilden-beklentimiz-referandumun-iptalidir/891686> (erişim tarihi: 21.03.2018).

³⁷¹ <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/1409201714> (erişim tarihi: 21.03.2018).

³⁷² El-Cumeyli, 2017: 32.

alacaklarını açıklamıştır. Bağdat Yönetimi Kürt Yönetimine yönelik yapılan yaptırımlar çerçevesinde 29 Eylül 2017 tarihinde Bölgesel Kürt Yönetimi'nin kontrolünde bulunan tüm havaalanlarını uluslararası seferlere kapatma kararı almıştır. Irak Merkezi Hükümeti'nin bu kararı doğrultusunda Türkiye'de hava sahasını bölgesel Kürt yönetimine kapatmıştır. Irak Merkezi Hükümeti siyasi, askeri ve ekonomik yönlerden Kürt Yönetimi'ni baskı altına almak için Türkiye ile koordineli çalışmaya başlamıştır.³⁷³

Referandumun kaderini belirleyen en önemli gelişme ise Irak Merkezi Hükümeti'nin 16-22 Ekim 2017'de Kerkük ve tartışmalı bölgelerde yeniden kontrol sağlanması için başlattığı operasyon olmuştur. Irak Başbakanı Haydar İbadi'nin tartışmalı bölgelerde anayasal düzenin yeniden tesisi için orduya emir vermesinin ardından 16 Ekim'de Irak ordusu, özel kuvvetler ve Haşdi Şabi milisleri Kerkük'e operasyon başlatmıştır. KYB'ye bağlı peşmergelerin geri çekilmesi neticesinde 12 saat gibi kısa bir sürede Irak ordusu çatışmasız Kerkük'ü kontrol altına almıştır. Kerkük şehir merkezinde kontrolü sağladıktan sonra Irak ordusu ve Haşdi Şabi milisleri diğer tartışmalı bölgeleri de ele geçirmiştir. Hızlarını alamayan Irak ordusu ve Haşdi Şabi milisleri 19 Ekim'de Erbil'e ilerlemeye başlamış ancak burada peşmerge güçlerinin direnişi ile karşılaşınca geri çekilmek zorunda kalmıştır. Kerkük ve tartışmalı bölgelerin kaybedilmesi Bölgesel Kürt Yönetimi için büyük bir moral çöküntüsüne neden olmuştur.³⁷⁴

Türkiye Dışişleri Bakanlığı Kerkük ve tartışmalı bölgelere yönelik yapılan bu operasyonlardan sonra "Türkiye, Irak'ta kalıcı barış ve istikrarın tesis edilebilmesini teminine atacağı adımlarda Irak Hükümetinin yanında yer alacaktır" şeklinde bir açıklama yayımlamıştır.³⁷⁵

Irak Merkezi Hükümeti referandumdan sonra Bölgesel Kürt Yönetimine yönelik yapacağı yaptırımlar için Türkiye ve İran'la üçlü mekanizme oluşturmak istemiştir. Bu bağlamda ilk olarak Irak Başbakanı İbadi 25 Ekim 2017 günü Ankara'yı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Binali Yıldırım ile bir araya gelen İbadi, 25 Eylül sonrası geliştirilmeye devam edilen stratejiyi görüşmüştür. Ayrıca bu ziyaret sırasında Türkiye'nin Habur'a alternatif olarak teklif ettiği Ovaköy sınır kapısı projesi konusunda iki taraf anlaşmaya varmıştır.³⁷⁶

Son olarak Iraklı Kürtlerin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarına yönelik attıkları en büyük adım olan referandum Irak, Türkiye ve İran'ın yaptıkları baskılar

³⁷³ Miş vd. , 2017: 120-121.

³⁷⁴ Kekilli ve Acun, 2017: 2.

³⁷⁵ http://www.mfa.gov.tr/no_-320_-kerkukteki-gelismeler-ve-irak-hukümetinin-tutumu-hk.tr.mfa (erişim tarihi: 21.03.2018).

³⁷⁶ <https://www.yenisafak.com/gundem/bagdatla-yeni-vizyon-2805044> (erişim tarihi:21.03.2018).

sonucunda başarısız olmuş ve Barzani istifa etmek zorunda kalmıştır. Türkiye-Irak ilişkileri açısından referanduma bakıldığında iki ülke arasında geçmiş yıllarda yaşanan olumsuzlukları gidermek için Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin bu adımı olanak sağlamıştır.³⁷⁷

³⁷⁷ Miş vd. , 2017: 121.

SONUÇ

Tarih boyunca Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri belirleyen temel iki faktör bulunmaktadır; bunlardan biri coğrafya diğeri ise tarihî faktörlerdir. Coğrafya faktörü iki ülkenin sınır komşusu ve Ortadoğu bölgesinde yer almalarından kaynaklanmaktadır. Türkiye ve Irak birbirleriyle sınır komşusu olmalarından ötürü iki ülke arasındaki ilişkiler her daim söz konusu ülkelerin içinde ve çevresinde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin etkisi altında kalmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye-İrak ilişkilerini belirleyen bir diğeri faktör ise iki ülkenin sahip olduğu tarihi derinliğinin getirdiği jeokültürel özelliktir. Bilindiği üzere Irak toprakları asırlar boyunca Osmanlı İmparatorluğu tarafından idare edilmiştir. Bu durum iki toplumun jeokültürel açısından entegre olmalarına sebebiyet vermiştir. Söz konusu iki temel faktör bazen olumlu bazı zamanlarda olumsuz yönde Türkiye-İrak ilişkilerini etkilemiştir.

Yukarıda anlatılan temel faktörlere, Türk ve Irak yöneticilerinin tavırları gibi iç faktörler, küresel ve bölgesel çapta oluşan siyasi, stratejik, ekonomik ve jeopolitik gelişmeler gibi dış faktörler de eklenerek Türkiye-İrak arasındaki ilişkilerin yönü çizilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra sınır komşusu olan ve coğrafi olarak Avrupa ve Asya arasında köprü görevini gören Türkiye ve Irak arasındaki ilişkiler, Musul Sorununun Milletler Cemiyeti nezdinde Irak lehine çözülmesinden dolayı gergin başlamıştır. Ancak önce 1926 yılında imzalanan Ankara Anlaşması daha sonra da Sadabat Paketi'yle Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler sağlam bir zemine kavuşturulmuştur. Genel olarak 1926-1950 yılları arasında iki ülke aralarındaki ilişkiler birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı ve sınır güvenliğini sağlama gibi parametreler üzerinde yürütülmüştür.

Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte uluslararası ilişkilerde belirginleşmeye başlayan Doğu ve Batı blokları arasındaki gerginlik ve hâkimiyet kurma mücadeleleri Türkiye-İrak ilişkilerini yönlendirmiştir. İki blok Ortadoğu'da güç tahkim etme mücadeleleri neticesinde bölgede Arap radikalizmi yükselmiş ve bölge ülkeleri arasındaki siyasi rekabet ve kutuplaşmaların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Ortadoğu'da oluşan bu yeni dengeler Türkiye-İrak arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu dönemde Batı bloğuna girmesi ve NATO'ya üyesi olması gibi gelişmeler de iki ülke arasındaki ilişkilerinin belirlenmesinde önemli rol oynamışlardır. Örneğin Batı desteği ile kurulan Bağdat Paketi Türkiye-İrak ilişkilerinin güçlendirilmesi adına önemli bir gelişme olarak kabul etmemiz mümkündür. Fakat SSCB'nin desteklediği askerlerin 1958 yılında Irak'ta darbe yapması ve darbeye sonra gelen yönetimin Bağdat Paketi'nden çekilmesi Türkiye

ile Irak'ı savaş eşiğine getirmiştir. Bunlara rağmen Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde oluşan bütün olumsuzluklara rağmen 1990 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan toprak bütünlüğüne saygı ve sınır güvenliğinin sağlanması gibi prensiplerden ciddi bir sapma olmamıştır. Genel olarak bu dönemde Türkiye ve Irak belli mesele ve gelişmelerde fikir ayrılığı yaşamalarına rağmen siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında iki ülkenin karşılıklı çıkar çerçevesinde dengeli bir ilişki yürüttükleri görülmüştür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin akabinde ABD'nin tek süper güç olarak uluslararası sistemi kendi çıkarları doğrultusunda tanzim etmeye yönelmesi süreci Ortadoğu'daki dengelerin değişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Ortadoğu'da bozulan dengeler Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi takip eden dönemde Türkiye-İrak ilişkilerinde birden fazla paradigmanın oluşmasına neden olmuştur. Bu paradigmalar iki ülke arasındaki ilişkilerin yapısını ve seyrini değiştirecek kadar önemli olmuştur. Bunlardan en önemlisi Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan ve ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahalesiyle sonlanan Birinci Körfez Savaşı süreci olmuş ve söz konusu süreç Türkiye-İrak ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle savaş sırasında Türkiye'nin Irak'a karşı cephe alması ve ABD ile paralel politika izlemesi iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerini durma noktasına getirmiştir. Ayrıca Birinci Körfez Savaşı'yla bağlantılı olarak Türkiye-İrak ilişkilerini günümüze dek olumsuz yönde etkileyen birbiriyle ilintili Kuzey Irak ve PKK terör örgütü faktörlerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. ABD'nin 1991 yılında Irak'a yönelik gerçekleştirdiği askeri müdahale sonucunda Kuzey Irak'ta bir güç boşluğu oluşmuş, bu durumdan yararlanan Kürtler hızlı bir şekilde bir devlet inşa sürecine girişmişlerdir. Kuzey Irak'ta ortaya çıkan Kürt oluşumu Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin temel taşı olan toprak bütünlüğüne saygı prensibinin sarsılmasına neden olmuştur. Kuzey Irak'ta oluşan yeni durumdan Irak Yönetimi Türkiye'yi sorumlu görmüş ve Ankara aleyhine politikalar yürütmeye başlamıştır. Bu politikaların en önemlisi Saddam Hüseyin rejiminin Türkiye'ye yönelik silahlı eylemlerde bulunan PKK terör örgütüne destek vermesi olmuştur. Bağdat Yönetimi'nin söz konusu politikasına karşın Ankara, Irak toprakları içinde bulunan PKK terör örgütüne yönelik askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir. Genel olarak Birinci Körfez Savaşı sonrasındaki dönem Türkiye-İrak ilişkileri PKK ve Kuzey Irak sorunu üzerinden belirlenmiştir.

2000'li yıllardan sonra ABD, Ortadoğu'daki hegemonyasını ve varlığını pekiştirmek için özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası Irak'a askeri müdahalede bulunacağını beyan etmiştir. ABD, Irak'a yönelik yapacağı askeri müdahalede Türkiye'nin aktif desteğini sağlamak için Ankara nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Ancak Türkiye bu sefer Birinci Körfez Savaşı'nın

aksine tercihini Irak'tan yana kullanmıştır. Askeri müdahaleyi önlemek adına Türkiye çeşitli düzeyde girişimlerde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır. Ayrıca ABD askerlerinin işgal sırasında Türkiye topraklarından kullanılmasına izin veren 1 Mart Tezkeresi TBMM tarafından reddedilmiştir. Mart 2003'te ABD Irak'taki Kürtlerin desteği ile işgal sürecini başlatmış, 4 Nisan 2003 tarihinde Saddam rejimini devirmiş ve ülkeyi resmen işgal etmiştir. Fakat işgal sonrası Irak'ta yaşanan gelişmeler ABD'nin öngördüğü gibi olmamış, işgal sonrasında Irak'ta korkunç bir otorite boşluğu oluşmuştur. Bu durum başta Türkiye-İrak ilişkileri olmak üzere bütün Ortadoğu'daki siyasi dengeleri başka bir boyuta taşımıştır. Genel olarak işgal sonrası dönemde Türkiye-İrak ilişkileri, Türkiye-ABD ilişkilerinin ekseninde, bölgesel dengelerin değiştiği, yeni aktörlerin güç kazandığı, istikrar ve bütünlükten yoksun ve yönünü kestirilmeyen bir istikamete doğru sürüklenmiştir. Ayrıca işgal sonrasında Irak Merkezi Yönetimi'nin zayıflaması neticesinde devlet dışı aktörler (Kürt ve Şii gruplar) büyük güç kazanmış, merkezi hükümeti bay pass ederek dış dünya ile doğrudan ilişki kurmaya başlamışlardır. Özellikle Şii grupların Irak siyasetinde etkin bir konuma gelmeleri ve İran nüfuzu altına girmeleri, Türkiye'nin geleneksel Irak politikasında değişiklikler yapmasına neden olmuştur. İşgal sonrası dönemde Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler önemli ölçüde Kuzey Irak'ta federal bir Kürt devletinin kurulması, Türkmenlerin yeni Irak'taki konumları, Sünni Arapların yeni sürece katılmaları, Kuzey Irak'taki PKK terör örgütü ve İran güdümünde olan Şii Arapların Irak siyasetindeki ağırlıkları gibi faktörler çerçevesinde şekillenmiştir.

2003 yılı sonrası Türkiye-İrak ilişkilerini üç farklı dönemde değerlendirmemiz mümkündür. Birinci dönem 2003-2006 yılları arasına denk gelmektedir. Bu dönemde Türkiye, 1 Mart Tezkeresi vakası yüzünden ABD tarafından Irak'ın yeniden yapılanması dışında tutulmuştur. Türkiye bu dönemde Irak'ta yaşanan gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmede oldukça pasif kalmıştır. Türkiye bu dönemde Irak politikasını Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmeler, PKK terör örgütü ve Irak'ın toprak bütünlüğü gibi dinamikleri göz önünde bulundurarak belirlemiştir. İkinci dönem Irak'ta mezhep çatışmalarının kızıştığı 2006-2011 yılları arasına tekabül etmektedir. Bu dönemde Türkiye özellikle ABD ile olan ilişkilerini düzeltmesinden sonra Irak'taki gelişmelere yeniden müdahil olmuştur. Türkiye, Irak'la siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında güçlü ilişkiler inşa etmesi için yoğun çaba sarf etmiş, iki ülke arasındaki ilişkiler belirgin bir gelişme trendi kaydetmeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye bu dönemde Irak'taki bütün mezhep ve etnik gruplarla ilişki kurmaya özen göstermiştir. 2008 yılında iki ülke başta siyasi, ekonomik ve güvenlik olmak üzere diğer bütün alanlardaki ilişkileri “Yüksek Düzeyli Strateji İşbirliği”

seviyesine çıkarmışlardır. Türkiye Irak'taki tüm etnik ve mezhep gruplarla ilişki kurma amacıyla Basra, Musul ve Erbil'de konsolosluklar açmıştır. Bu dönemde Türkiye, bir taraftan Irak Merkezi Hükümeti ile ilişkileri geliştirirken diğer taraftan Bölgesel Kürt Yönetimi ile olan ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. Bu dönemde yapılan bütün bir girişimlere rağmen Türkiye-İrak ilişkileri sağlam bir yapıya kavuşmamıştır. Bunun temel nedenleri ise işgal sonrasında Irak'ta istikrarlı bir demokrasinin tesis edilmemesi, etnik ve mezhepsel kimlik üzerinden güç mücadelesinin yaşanması ve işgal sonrası İran'ın güdümünde olan Şii grupların ekili olduğu devlet yapısı, güvenlik sistemi ve merkezi hükümetin ortaya çıkması gibi faktörlerdir. Üçüncü dönem ise ABD'nin askeri olarak Irak'tan çekilmesiyle (2011) başlayan günümüze kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde Türkiye-İrak ilişkilerini etkileyen en önemli husus ABD'nin çekilmesinden sonra Şii grupların Irak siyasetini kontrol etmeleri ve Şii merkezli politikalar yürütmeleri olmuştur. Bu durum da Türkiye ile arasındaki sorunların derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Söz konusu dönemde Türkiye, Irak Merkezi Hükümeti ile Tarık el Halimi, Suriye Krizi ve Başika Kampı gibi meselelerde ciddi bir şekilde fikir ayrılığı yaşamış, bu da iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. ABD'nin çekilmesinden sonra Türk-İrak ilişkileri iki ülke yöneticilerinin sorun yaşadıkları meselelere ilişkin yaptıkları sert açıklamalar çerçevesinde kalıp tutmuştur. Irak Merkezi Yönetimi'nde bulunan Şii yöneticiler Ankara'yı Sünni merkezli politikalar yürütmekle itham ederken, Türkiye de bunun aksini iddia etmiştir. Bu durum da iki ülke yöneticileri arasında bir güvensizlik ortamı oluşmasına zemin hazırlamıştır.

ABD'nin çekilmesinden sonra Türkiye-İrak ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen belki de en önemli faktör Arap Baharı sonrası Ortadoğu bölgesinde oluşan yeni ittifak sisteminde farklı kutuplarda yer almaları olmuştur. Örnek vermek gerekirse Suriye Krizine yönelik Irak Merkezi Yönetimi İran'la paralel politika yürütürken, Türkiye ise Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelerin bloğunda yer almıştır. Haliyle bu durum iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiş hatta durma noktasına getirmiştir. Genel olarak bu dönemde Irak Merkezi Hükümeti ile arası açılan Türkiye, o güne kadar olan süre zarfında Bağdat Yönetimi üzerinden Bölgesel Kürt Yönetimi ile tesis ettiği ilişkilerini doğrudan kurmaya başlamıştır. Dolayısıyla ABD'nin çekilmesinden sonra Türkiye-İrak ilişkileri söz konusu olduğunda Erbil ve Bağdat eksenli iki farklı Irak'tan bahsetmek pek de yanlış olmayacaktır.

Son dönemde yaşanan gelişmelerden yola çıkarak Türkiye-İrak ilişkilerinin gelecekte daha iyi bir aşamaya geleceğini söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Bunun temel nedeni ise iki ülkenin coğrafi konum olarak dünyanın en duyarlı ve hassas bölgelerinden biri olan Ortadoğu'da yer almalarıdır. Ayrıca her ne kadar Bölgesel Kürt Yönetimi'nin 2017

yılında gerçekleştirdiği bağımsızlık referandumu Türkiye ve İnan'ın yaptıkları girişimlere başarısızlığa uğradıysa da, hl Irak'ın toprak bütünlüğünün korunup korunmayacağı belirsizliğini korumakta, ülkede devam eden mezhep geriliminin alacağı Őekil gibi gelişmeler ilerde Türkiye-Irak ilişkilerini belirleyen önemli faktörler olarak göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akal, M. (2008). “Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişimi”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2): s. 271-296.
- Akbaş, Z. (2011). *Irak Sorunun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*. Barış Kitap evi Yayınları, Ankara.
- Akbay, O. S. (2013). “Türkiye’nin Ortadoğu ile Ekonomik İlişkileri”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (1): s. 87-101
- Akçay, Y. E. (2013). “İran-İrak Savaşının Bölgeye Etkileri”. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (3), Ankara.
- Akyener, O. ve Kayael, B. (2017). *Kuzey Irak Referandum Sürecinin Analizi*, TESPAM Yayınları, Ankara.
- Arı, T. (2006). “Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Basra Körfezinde Yeni Parametreler”. Bal, E. (ed.). *21. Yüzyılı Eşiğinde Türk Dış Politikası*. Alfa Yayınları, İstanbul, s. 729-752.
- Armaoğlu, F. (2016). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Timaş Yayınları, Ankara.
- Aydın, M. ve Aras, D. (2004). “Ortadoğu’da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye’nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları”. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 1 (2): s. 103-128.
- Aydın, M., Özcan, N. A. ve Kaptanoğlu, N. (2007). *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye*. Türkiye Ekonomik Politik Araştırmalar Vakfı Yayınları, Ankara.
- Aydoğan, B. (2016). “ Türkiye-İKBY İlişkilerinde Yeni Dönem Mi? ”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 8 (72): 38-41.
- Ayhan, V. (2009). “Türkiye-İrak İlişkileri: Bölge Ülkelerin Irak Politikası Bağlamında Bir Analiz”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1 (9), Ankara, s. 23-31.
- Ayhan, V. (2012). “Ortadoğu’daki Şii-Sünni Gerginliği ve Türkiye”. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4 (38): s. 18-24.
- Bağcı, H. (2014). *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*. ODTÜ Yayıncılık, Ankara,
- Balcı, A. (2012). “Türkiye’nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi”. Duran, B. , İnat, K. ve Ulutaş, F. (ed.). *Türk Dış Politikası Yılığ 2012*. SETA Yayınları, Ankara.
- Balcı, A. (2014). “Enerji’sine Kavuşan Komşuluk Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetim İlişkileri”. *SETA Analiz Dergisi*, s. 97: 1-26.

- Baykal, Z. (2014). “Irak Kürdistan Bölgesinin Bağımsızlık İsteği”. SETA Perspektif Dergisi, 57: 2-7.
- Bilge Adamlar Strateji Araştırmalar Merkezi Raporu. (2013). 2. Körfez Savaşı'nın 10. Yılında Irak. BİLGESAM Yayınları, Ankara.
- Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu. (2015). Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri. BİLGESAM Yayınları, Ankara.
- Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu. (2016). Uluslararası Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Ortadoğu Vizyonu ve Stratejisi. BİLGESAM Yayınları, Ankara.
- Bilgin, M. S. (2003). Türk-Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu (1534-2002). Özdağ, Ü. Laçiner, S. Erkmen, S. (ed.) Irak Krizi (2002-2003). Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 213-234.
- Bostancı, M. (2013). “Türk-Arap ilişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı”. Akademik Bakış Dergisi, 7 (13): 171-184.
- Bozkurt, E. (2006). “1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası”. Bal, E. (ed.). 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası. Alfa Yayınları, İstanbul, s. 779-796.
- Bölükbaşı, D. (2008). 1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası. Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- Bölükbaşı, Y. Z. (2016). “ Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Milliyetçilik Perspektifinden Değerlendirilmesi”. Bölgesel Çatışmalar Dergisi, 1, Ankara.
- Brzezinski, Z. (2007). Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Stratejik Gereklilikleri. İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Canatan, Y. (1996). Türk-Irak Münasebetleri (1926-1958). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çakmak, Ç. (2015). Türkiye'nin Irak Politikası, Türkiye-Irak İlişkilerinin Geleceği ve ABD Faktörü. TASAM Yayınları, Ankara.
- Çankara, Y. (2016). “Türkiye'nin 2003 Sonrasında Irak Politikasının Ana Hatları”. Efeğil, E. (ed.). Türkiye'nin Çatışma Bölgelerine Yönelik Dış Politikasının Analizi. Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Çelebi, Ö. (2015). “1 Mart Tezkeresi Krizi”. Çakmak, H. (ed.). Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014. Kripto Yayınları, Ankara, s. 273-284.
- Çetinsaya, G. (2006). Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye. Siyaset, Ekonomik ve Toplum Araştırmalar Vakfı Yayınları, Ankara.
- Çevik, A. (2011). Ortadoğu Denklemine Irak Türkiye ve ABD. Bengisu Yayınları, İstanbul.

- Çobanoğlu, M. (1994). Türkiye-İrak İlişkilerinin, Dünü, Bugünü, Yarını. Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul.
- Dalar, M. (2015). “Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz”. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (1): s. 47-70.
- Duman, B. (2010). “2003 Sonrası Irak Siyasetinde Türkmenler ve 2010 Seçimleri”. Ortadoğu Analiz Dergisi, 16: s. 56-71.
- Duman, B. (2012). “Tarihsel Perspektif Işığında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Kerkük Ziyareti ve Yansımaları”. Ortadoğu Analiz Dergisi, 4 (45), Ankara, s. 21-35.
- Duman, B. (2017). “Ölü Doğan Bebek: Referandum Kararı ve IKBY’nin Bağımsızlığı”. Ortadoğu Analiz Dergisi, 9 (80): s. 68-69.
- Ekici, M. (2016). Türkiye- Kuzey Irak Ekonomik İlişkileri ve Barış Ekonomisi (2011-2015). Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- El-Cumeyli, Y. G. (2017). “IKBY Bağımsızlık Referandumu ve Bağdat Yönetiminin Kriz Yöntemi”. Ortadoğu Analiz Dergisi, 9 (83): s. 32-35.
- Erhan, Ç. ve Kürükçüoğlu, Ö. (2002). “Ortadoğu’yla İlişkiler”. Oran, B. (ed.). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 615-652.
- Erkmen, S. (2003). “Türkiye’nin Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak Politikası”. Özdağ, Ü. , Laçiner, S. ve Erkmen, S. (ed.). *Irak Krizi (2002-2003)*. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Erkmen, S. (2009). “Yeni Dönemde Türkiye-İrak İlişkileri ve Ortadoğu Açılımı”. Ortadoğu Analiz Dergisi, 1 (11), Ankara. s. 9-17.
- Erkmen, S. (2011). “İşgal’den Sonra Türkiye-İrak İlişkileri”. Arslan, M. (ed.). *Türkiye-Ortadoğu Uluslararası Arası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 92-96.
- Erkmen, S. (2013). “2013’te Türkiye ile Irak İlişkileri İçin Beklentiler VE Olasılıklar”. Ortadoğu Analiz Dergisi, 5 (49): 90-97.
- Erkmen, S. (2015). “İç Etkenler Açısından Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü”. Bilig Dergisi, 72: s. 171-196.
- Erol, M. S. (2015). “Musul Krizi”. Çakmak, H. (ed.). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014*. Kripto Yayınları, Ankara, s. 27-36.

- Eryılmaz, E. (2016). Kürt Sorunu Bağlamında Türkiye'nin Irak ve Suriye ile İlişkileri (1991-2003). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Eyicil, A. ve Hamadlak, P. (2015). "Türkiye-Irak İlişkilerinde Musul Sorunu". KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (2): 67-84.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2002). "Ortadoğu'yla İlişkiler". Oran, B. (ed.). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001). İletişim Yayınları, s. 124-157.
- Gönlübol, M. (1977). "Bağdat Paktı ve Ortadoğu Devletleriyle İlişkilerimiz". Gönlübol, M. (ed.). Olaylara Türk Dış Politikası (1919-1973). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 261-332.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (ed.). (1974). Olaylara Türk Dış Politikası (1919-1973). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Gözen, R. (2006a). "Kuzey Irak Sorunu". Bal, E. (ed.). 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası. Alfa Yayınları, İstanbul, s. 797-818.
- Gözen, R. (2006b). "ABD'nin Irak'ı İşgali: Yeni Muhafazakar Demokratik Emperyalist Bir Proje". Şahin, M. ve Taştekin, M. (ed.). II. Körfez Savaşı. Platin Yayınları, Ankara, s. 29-66.
- Güleç, M. ve Oğuz, G. (2003). Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticaret İlişkileri. Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.
- Güngör, F. (2014). "Ortadoğu Denkleminde Irak'ın Geleceği ve Türkmenler". Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1 (2), Ankara, s. 14-43.
- Gürler, R. T. ve Baykal, Z. (2016). Türk Dış Politikası Yılığ 2016. Duran, B. , İnat, K. ve Caner, M. (ed.). SETA Yayınları, Ankara.
- Hasan, M. (2002). "Irak'ın Gizlenen Gerçeği". Özdağ, Ü. Laçiner, S. Erkmen, S. (ed.). Irak Krizi. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, s. 45-74.
- İnan, A. (2013). "Kerkük Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011)". Ortadoğu Analiz Dergisi, 5 (56): s. 68-85.
- İnançlı, S. ve Ak, M. Z. (2005). "Türkiye'nin Komşu Ortadoğu Ülkeleri ile Ticari İlişkilerine Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Etkileri". Ortadoğu Yılığ 2005. SETA Yayınları, Ankara.
- İş Bankası İktisadi Araştırmalar Merkezi Raporu. (2015). Irak'ın Ekonomik Potansiyeline İlişkin Değerlendirme. İş Bankası Yayınları, Ankara.

- Kahraman, H. (2014). “ Türkiye-İrak Ekonomik İlişkileri, İŞİD ve Ötesi”. SETA Perspektif Dergisi, 56: 1-6.
- Kalkan, Ö. ve Erkan, E. (2007). Olaylara Türk Dış Politikası Irak ve Kıbrıs Sorunu. DİF Yayınları, İstanbul.
- Karagöl, T. K. , Ateş, S. A. , Kaya, S. ve Kızılkaya, A. (2016). Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı. SETA Yayınları, Ankara.
- Kekilli, E. ve Acun, C. (2017). “ Referandum Sonrası Kerkük ve Tartışmalı Bölgelerin Durumu: Türkiye'nin Pozisyonu “. SETA Perspektif Dergisi, 181: s. 1-6.
- Kekilli, E. ve Keskin, B. (2017). Kapıdaki Kriz Barzani'nin Bağımsızlık Israrı. SETA Yayınları, Ankara.
- Kennedey, P. (2001). Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Khalaf, S. (2014). “İrak Petrolünde Türkiye'nin Önemi”. Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi. 23-24 Eylül 2014, Kocaeli Üniversitesi, s. 321-339.
- Kissinger, H. (2014). Diplomasi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Laçiner, S. (2003). “ Sosyo-Ekonomik Dış Politika: Türkiye ve Irak Örneği”. Özdağ, Ü. , Laçiner, S. ve Erkmen, S. (ed.). Irak Krizi. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, s. 237-268.
- Laçiner, S. (2004). Irak Küresel Meydan Savaşı. Roma Yayınları, Ankara.
- Larrabee, F. S. ve Lesser, L. O. (2004). Türk Dış Politikası Belirsizlik Dönemi. (Çev. Yıldırım, M). Ötüken Yayıncılık, İstanbul.
- M. Ali, R. (2009). Körfez Savaşı'ndan Sonra Türkiye Irak İlişkileri. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- M. Ali, R. (2016). Türkiye-İrak İlişkilerini Etkileyen Faktörler (2003-2013). Yayımlanmış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Miş, N. , Ensaroğlu, Y. , Ulutaş, F. , Ünay, S. , Çelik, Z. ve Çağlar, İ. (2014). 2014'te Türkiye, SETA Yayınları, Ankara.
- Miş, N. , Ulutaş, U. , Yeşiltaş, M., Uzun, C. D. , Kragöl, E. T. , Gür, N. , Arkan, A. ve Çağlar, İ. (ed.). (2017). 2017'de Türkiye. Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, İstanbul.
- Nakip, M. (2006). “İrak Türkmenleri ve Mart 2003 Savaşından Sonraki Durumlarının İncelenmesi”. Şahin, M. Taştekin, M. (ed.). II. Körfez Savaşı, Platin Yayınları, Ankara, s. 305-318.

- Oğuzlu, T. (2012). “ ABD Sonrası Irak ve Türkiye “. Ortadoğu Analiz Dergisi, 4 (37): s. 26-38.
- Okur, M. K. (2010). Emperyalizm Hegemonya, İmparatorluk Tarihsel Dünya Düzenleri ve Irak’ın İşgali. Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Oran, B. (2013). “ Irak İzin Tezkeresi (1Mert 2003)”. Oran, B. (ed.). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler. Yorumlar 2002-2012. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortadoğu Araştırmalar Merkezi Raporu. (2014). Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği. Karınca Ajans Yayıncılık Matbaacılık, Ankara.
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu. (2013). 2012 Irak Değerlendirmesi ve Irak Kronolojisi. Orsam Yayınları, Ankara.
- Öke, M. K. (1992). Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Özdağ, Ü. (1999). Türkiye Kuzey Irak ve PKK Bir Gayrı Nizami Savaşın Anatomisi. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Özkan, F. (2016). “Tarihsel Perspektiften 21. Yüzyıl Ortadoğu’sunu Anlamak”. İzol, R. ve Öztürk, T. (ed.). 21. Yüzyılda Orta Doğu. Seçkin Yayınları, Ankara.
- Öztürk, M. (2010). “ Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasına Teorik Bir Bakış”. Akadenik Bakış Dergisi, 19, Celalabat.
- Öztürk, T. (2013). İşgalin 10. Yılında Irak “ABD’nin Çekilmesi Sonrası Irak’ın Dahili ve Harici Siyaseti”. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Öztürkler, H. (2017). “ Türkiye-İrak Ekonomik İlişkiler”. Ortadoğu Analiz Dergisi, 9 (83): 68-69.
- Palabıyık, M. (2010). “Sadabat Paktı (8 Temmuz 1937) İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme”. Ortadoğu Etütleri Dergisi, 2 (3): 147-179.
- Pamir, N. (2016). Enerjinin İktidarı. Hayykitap Yayın Evi, İstanbul.
- Pirinççi, F. (2004). 2003 Sonrası Süreçte Irak’ta Siyasal Yapılanma. Fırat Üniversitesi Basım Evi, Elazığ.
- Sadık, G. (2014). “Kerkük Statüsü Krizi”. Çakmak, H. (ed.). Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014. Kripto Yayınları, Ankara, s. 263-272.
- Sağsen, İ. (2011). “Sektörler Bazında Türkiye-İrak İlişkileri ve Su”. Ortadoğu Analiz Dergisi, 3 (36), Ankara, s. 60-72.
- Saray, M. (2010). Türkiye ve Yakın Komşuları. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

- Semin, A. (2011). “Türkiye’nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı”. Bilge Strateji Dergisi, 3 (5), Anakara.
- Semin, A. (2015a). “Başika Krizi ve Türkiye- Irak İlişkilerin Geleceği “. BİLGESAM Analiz Dergisi, 1275: s. 2-9.
- Semin, A. (2015b). “Irak’ta Türkmenlerin Geleceği ve Kerkük’ün Özerklik İhtimali”. BİLGESAM Analiz Dergisi, 1225: s. 2-9.
- Semin, A. (2016). “Ankara-Bağdat Hattında Musul Operasyonu ve Türkmenler”. BİLGESAM Analiz Dergisi, 1348: s. 2-11.
- Semin, A. (2017). “ Kuzey Irak’ta Siyasi Dengeler ve Bağımsızlık Referandumu Kararı” Ortadoğu Stratejik Dergisi, 2: s. 57-61.
- Serbest, B. (2016). “Bağdat Paktının Kuruluş Sürecinde Türkiye’nin Rolü”. MANS Araştırmalar Dergisi, 5 (3): 401-424.
- Sevinç, H. ve Öztürk, U. (2017). “Irak’ta Bulunan Yabancı Askeri Unsurlar Bağlamında Başika Krizi”. Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (15): 572-588.
- Silleli, T. (2005). Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri. Kültür Sanat Yayın Evi, İstanbul.
- Şahin, M. (2006). “2003 Irak Savaşı ve Iraklı Kürtler”. Şahin, M. ve Taştekin, M. (ed.). II. Körfez Savaşı. Platin Yayınları, Ankara, s. 283-304.
- Şahin, Y. T. (2011). Uluslararası Politikada Ortadoğu. Barış Kitap Evi, Ankara.
- Şimşir, B. N. (2004). Türkiye-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Tamer, C. (2016). “ Türkiye ve İran’ın Irak’ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği “. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (6): s. 103-118.
- Taslak, K. (2010). “Irak’ta Manda Yönetimi Kurulması ve Atatürk Döneminde Türkiye-Irak İlişkileri”. Askeri Tarih Araştırmalar Dergisi, 5 (9): 187-201.
- Taştekin, M. (2006). “Türk Dış Politikasında 2003 Irak Savaşı”. Şahin, M. ve Taştekin, M. (ed.). II. Körfez Savaşı. Platin Yayınları, Ankara, s. 245-282.
- Tevfik, S. N. (2011). “ Türkiye-Irak İlişkileri”. Arslan, M. (ed.). Türkiye-Ortadoğu Uluslararası Arası Dostluk ve İşbirliği Sempozyumu. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s.97-104.
- Tozlu, M. (2016). “ Körfez Savaşı Sonrasında Petrol Politikaları Bağlamında Türkiye-Irak İlişkileri”. International Journal Of Social Science Dergisi, 47: s. 531-540.
- Tuncer, H. (2013). Menderes’in Dış Politikası Batı’nın Güdümündeki Türkiye. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, H. (2015). Özal’ın Dış Politikası (1983-1989). Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Tuncer, H. (2016). Küreselleşme Döneminde Türk Dış Politikası. Kaynak Yayınları, İstanbul.

- Tunç, F. (2014). “ Türkiye ile Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri (2000-2010)”. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turan, K. (2015a). “Körfez (Irak) Krizi” (1990-1991). Çakmak, H. (ed.). Türk Dış Politikasında 41 Krizi 1924-2014. Kripto Yayınları, Ankara, s. 189-205.
- Turan, K. (2015b). “Körfez (Irak) Krizi (2003-2004)”. Çakmak, H. (ed.). Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014. Kripto Yayınları, s. 285-294.
- Ulutaş, U. ve Torlak, F. (2011). “Çekilme Sonrası Irak’ta Düzen Arayışı”. SETA Analiz Dergisi, 49: s. 3-29.
- Uzgel, İ. (2002). “ABD ve NATO ile İlişkiler”. Oran, B. (ed.). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001). İletişim Yayınları, İstanbul, s. 34-82.
- Uzgel, İ. (2013). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”. Oran, B. (ed.). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012. İletişim Yayınları. İstanbul, s. 249-335.
- Yalçın, H. (2017). “ Uluslararası Siyasi Krizlerin Dış Ticarete Etkisi: I. Körfez Savaşı Örneği”. Uluslararası İşletme, Ekonomik ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, 2 (6): s. 11-20.
- Yeşilbursa, B. (2011). “Bağdat Paktı (1955-1959)”. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (9): 85-100.
- Yeşilyurt, N. (2013). “Ortadoğu’yla İlişkiler”. Oran, B. (ed.). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 2001-2012. İletişim Yayınları, İstanbul, s. 403-460.
- Yıldız, Y. G. (2004). Oyun içinde Oyun “Büyük Ortadoğu”. Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Yılmaz, H. (2016). “Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri”. Birey ve Toplum Dergisi, 6 (12): 203-232.
- Yılmaz, S. (2010). “Irak Enerji Kaynakları ve Türkiye”. 21.Yüzyıl Dergisi, 10 (22): s. 52-57.
- Yılmaz, S. (2012). Irak Dosyası. Kum Saati Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- Avcı, E. , “2003 ABD’nin Irak’ı İşgali Sonrası Türkiye’nin Irak Politikası ve PKK Sorunu (2003-2013)”, https://www.academia.edu/29643822/Turkiyenin_Irak_Politikasi_ve_PKK_Sorunu, (erişim tarihi: 01.03.2018).

- Bağdat'la Yeni Vizyon, <https://www.yenisafak.com/gundem/bagdatla-yeni-vizyon-2805044>, (erişim tarihi:21.03.2018).
- Barzani: Referandum Bir Kaç Ay İçinde, http://www.bbc.com/turkce/multimedya/2014/07/140701_vid_barzan, (erişim tarihi: 21.03.2018).
- Başbakan Yıldırım: “Türk Varlığı Başika'da Kalmaya Devam Edecek”, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/basbakan-yildirim-turk-varligi-basikada-kalmaya-devam-edecek,eN0vUqieiUqNGcGuMe9n8Q>, (erişim tarihi: 12.04.2017).
- Çakmak, Ç. , “Türkiye'nin Irak Politikası, Türkiye-İrak İlişkilerinin Geleceği ve ABD Faktörü”, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/turkiyenin_irak_politikasiturkiye-irak_iliskilerinin_gelecegi_ve_abd_faktoru_3f982fca-1688-43a8-8e29-26563c32e5b0.pdf (erişim tarihi: 01.03.2018).
- Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Erbil'den Beklentimiz Referandumun İptalidir, <https://aa.com.tr/tr/dunya/disisleri-bakani-cavusoglu-erbilden-beklentimiz-referandumun-iptalidir/891686>, (erişim tarihi: 21.03.2018).
- Doğan, S. ,”İki Savaş Döneminde Saddam Hüseyin'in Dış Politikası İran-İrak Savaşı (1980-1988) ve Körfez Savaşı (1990-1991), https://www.academia.edu/23966120/%C4%B0K%C4%B0_SAVA%C5%9E_D%C3%96NEM%C4%B0NDE_SADDAM_H%C3%9CSEY%C4%B0N%C4%B0N_DI%C5%9E_POL%C4%B0T%C4%B0KASI_1980-88_Irak-%C4%B0ran_sava%C5%9F%C4%B1_K%C3%B6rfez_Sava%C5%9F%C4%B1, (erişim tarihi: 05.12.2017).
- Erbil'e Bağdat Arasındaki Bütçe Gerginliği, <https://www.haberler.com/erbil-ile-bagdat-arasindaki-butce-gerginligi-7306724-haberi/>, (erişim tarihi: 20.03.2018).
- Erdoğan'dan İbadi'ye: “Haddini Bil”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogandan-ibadiye-haddini-bil>, (erişim tarihi: 13.04.2017).
- Gürcanlı, Z. , “İşte Talabani'nin Şifreleri”, <http://www.hurriyet.com.tr/iste-talabaninin-sifreleri-8406076> (erişim tarihi: 06.03.2018).
- Haşimi'yi İade Etmeyiz, <http://www.mynet.com/haber/politika/hasimiye-iade-etmeyiz-629824-1> (erişim tarihi: 07.04.2018).
- İrak Başbakanı Haydar el İbadi'den Türkiye'ye Bölgesel Savaş Uyarısı, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37561778>, (erişim tarihi: 12.04.2018).
- İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Bağımsızlık Referandumu Tarihini Açıkladı: 25 Eylül, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40191041>, (erişim tarihi: 21.03.2017).
- İrak'ın Ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa>, (erişim tarihi: 30.03.2018).
- İraklı Büyükelçi Türk Dış İşlerine Çağrıldı, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/irakli-buyukelci-turk-disislerine-cagrildi-40239929>, (erişim tarihi: 11.04.2018).
- İbadi Türkiye'ye Yönelik Tehditler Savurdu, <http://www.ensonhaber.com/ibadi-ankarayla-savasmak-istemiyoruz-ama-buna-haziriz-2016-11-01.html>, (erişim tarihi: 12.04.2018).
- İbadi'den Erdoğan'a İmalı Cevap, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ibadiden-erdogana-imali-cevap>, (erişim tarihi: 13.04.2018).
- Kaştan, T. , “II Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri”, <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/viewFile/419/401>, (erişim tarihi:27.11.2017).

- Kraçoban, R. ,”1 Mart Tezkeresinden Bugüne Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası”,
https://www.academia.edu/19626696/1_Mart_Tezkeresinden_Bug%C3%BCne_T%C3%BCrkiye_nin_Kuzey_Irak_Politikalar%C4%B1, (erişim tarihi: 28.03.2018).
- Küçük, A. , “I. Körfez Savaşı, <http://www.tuicakademi.org/ikorfez-savasi1991/>”, (erişim tarihi 14.12.2017).
- McGurk: Alternatif Sunduk, Yanıt Bekliyoruz,
<http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/1409201714>, (erişim tarihi: 21.03.2018).
- No: 246, 4Ekim 2016, Irak Temsilciler Meclisi’nin 4 Ekim 2016Tarihinde Aldığı Karar Hk. ,
http://www.mfa.gov.tr/no_-246_-4-ekim-2016_-irak-temsilciler-meclisi_nin-4-ekim-2016-tarihinde-aldigi-karar-hk_.tr.mfa, (erişim tarihi: 11.04.2018).
- No: 320, 16 Ekim 2017, Kerkük’teki Gelişmeler ve Irak Hükümeti’nin Tutumu Hk.,
http://www.mfa.gov.tr/no_-320_-kerkukteki-gelismeler-ve-irak-hukümetinin-tutumu-hk.tr.mfa, (erişim tarihi: 21.03.2018).
- Ünal, B. , “ İran’ın Suriye Krizindeki Tutumu “<http://www.bilgesam.org/incele/1107/-iran'in-suriye-krizindeki-tutumu/#.Wskbqi5ubIV>, (erişim tarihi: 07. 04. 2018).
- Türkmen, İ. , Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası,
<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-22-20140717111.pdf>, (erişim Tarihi: 17.11.2017).
- Talas, M. Örnek Bir Dış Siyaset Modeli olarak Atatürk’ün “ Yurtta Barış Dünyada Barış” Politikası,
<http://dergipark.gov.tr/sutad/issue/26281/276938>, (erişim tarihi: 14.11.2017).
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sunni-gruplar-musul-icin-silahlandiriliyor>, (erişim tarihi: 12.04.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Ayad NAJAD ARAB
Doğum Yeri - Tarihi	Irak, Erbil- 1 Nisan 1990
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Gel Lisesi
Lisans Diploması	Siyasal Bilgiler
Yabancı Diller	Arapça, Kürtçe
İŞ DENEYİMİ	
E-Posta	ayadsese@yahoo.com